

IKÄÄNTYVIEN VANKIEN RANGAISTUS- AJAN SUUNNITELMAT

Anna Klemetti

Helsingin Yliopisto

Valtiotieteellinen tiedekunta

Sosiologia

Pro Gradu-tutkielma 09/2019

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Valtiotieteellinen tiedekunta		Laitos – Institution – Department Sosiaalitieteiden laitos	
Tekijä □ – Författare – Author Anna Klemetti			
Työn nimi – Arbetets titel – Title Ikääntyvien vankien rangaistusajan suunnitelmat			
Oppiaine – Läroämne – Subject Sosiologia			
Työn laji – Arbetets art – Level Pro Gradu-tutkielma		Aika – Datum – Month and year Syyskuu 2019	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 89
Tiivistelmä – Referat – Abstract			
<p>Tässä tutkielmassa selvitettiin, kuinka vangeille luotavissa rangaistusajan suunnitelmissa huomioidaan ikääntyminen ja sen mahdollisesti mukanaan tuomat haasteet vankeusrangaistuksen aikana. Väestön ikääntyminen on maailmanlaajuinen ilmiö, joka vaikuttaa etenkin Suomessa ja näkyy väistämättä myös vankiloissa. Etenkin Yhdysvalloissa vanhempien vankien määrä jatkaa räjähdysmäistä kasvuaan. Lisäksi kansainvälisten tutkimusten mukaan vankien terveys on merkittävästi huonompi kuin saman ikäisellä normaaliväestöllä. Nämä seikat tukevat ikääntymisen tutkimuksen merkittävyyttä. Myös rangaistusajan suunnitelmia on suomalaisessa tutkimuksessa tarkasteltu toistaiseksi varsin vähän. Tutkielmassa esitelläänkin varsin kattavasti maailmalla tehtyä tutkimusta desistansista ja ikääntyvistä vangeista, sillä kotimaista aineistoa on hyvin vähän saatavilla.</p> <p>Tutkielmassa pohdittiin, kuinka ikääntyvän vangin omaa, uuden ja paremman toimijuuden löytymistä ja sen kautta desistanssia koetaan vankeusaikana edesauttaa. Suomalaisen kriminaalipolitiikan tavoitteena on ennen kaikkea pyrkiä ehkäisemään uusintarikollisuutta. Tähän rikoksista irtautumisen prosessiin eli desistanssiin rikoksista tuomittuja ohjataan vankeusaikana erilaisilla vankitoiminnoilla ja kuntoutuksella. Useat tutkimukset eri maissa osoittavat, että ikääntyminen on yksi merkittävimmistä desistanssin taustavaikuttajista.</p> <p>Tutkielmassa analysoitiin 20 rangaistusajan suunnitelmaa ja niihin liittyvää riski- ja tarvearviota yli 50-vuotiaana ehdottoman rikos tuomion saaneilta, vuonna 2017 vapautuneilta miesvangeilta. Kirjallisuudesta nousseita tarkastelukysymyksiä rangaistusajan suunnitelmia läpikäydessä olivat ikääntymisen ohella desistanssiin pyrkiminen kuntoutuksen kautta sekä ikääntyvän vangin terveys. Tärkeimpänä tuloksena voidaan todeta, että ikääntymistä ei juurikaan käsitellä rangaistusajan suunnitelmissa. Sen sijaan uusintarikollisuutta ja desistanssia pyritään vankilaolosuhteissa selkeästi edistämään erilaisilla kuntoutustoimilla kuten päihdekuntoutuksella. Myös sosiaalisten suhteiden ylläpito, koulutusmyönteisyys ja työskentelyyn kannustaminen nousivat merkittäviksi tekijöiksi rangaistusajan suunnitelmissa ja sitä kautta näyttäytyivät tärkeinä kriminaalipoliittisina toimenpiteinä. Jatkossa ikääntyvien vankien rangaistusajan suunnitelmien vieläkin syvällisempi tarkastelu tai erilaisten vankiryhmien, kuten nuorten rikosentekijöiden, rangaistusajan suunnitelmien vertailu toisi hyvää uutta tutkimustietoa.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords vangit, ikääntyminen, rangaistusajan suunnitelma, desistanssi			

SISÄLLYSLUETTELO

1. Johdanto.....	5
2. Tutkimusongelma.....	6
3. Tutkimuskysymykset	7
4. Tutkimuksen toteutus	7
5. Toimijuuden teoriaa	9
5.1 Positiivinen kriminologia.....	12
5.1.1 Rikollisuudesta irtautumisen prosessi eli desistanssi	14
5.1.2 Desistanssi, toimijuus ja ikä.....	16
5.2 Ikääntymisen määrittelyä.....	19
5.2.1 Ikääntyvä vanki	20
5.2.2 Ikä ja rikollisuus	22
6. Suomalainen kriminaalipolitiikka	26
6.1 Suomalainen vankila	29
6.2 Suomalaiset vangit	30
6.3 Suomalaisten vankien terveys.....	34
6.4 Vertailua muun maailman vankeihin	35
6.5 Vankien terveys maailmalla.....	38
7. Rangaistusajan suunnitelma	41
7.1 Vankien arviointi.....	44
7.2 Vankien kuntouttaminen.....	45
8. Aineiston analysointi.....	49
9. Tulokset	52

9.1 Ikääntyminen.....	52
9.2 Desistanssi	53
9.3 Vankien terveys.....	55
9.4 Rangaistusajan toiminta.....	56
10. Yhteenveto	57
10.1 Ikääntyminen.....	59
10.2 Desistanssi.....	61
10.3 Terveys	62
10.4 Sosiaaliset suhteet ja työ.....	63
11. Pohdintaa	65
LÄHTEET	68
LIITE 1 Rangaistusajan suunnitelma-pohja	76
LIITE 2 Riski- ja tarvearvio-pohja	80

1 Johdanto

Tutkielmassani selvitetään, kuinka vangin ikääntyminen näkyy heille laadituissa rangaistusajan suunnitelmissa. Suomessa rangaistusajan suunnitelmia koskeva tutkimus on varsin vähäistä (Liimatainen et al. 2017, 2.), ja ikääntyvien vankien ongelmaa on alettu pohtia maailmallakin ensimmäistä kertaa vasta parikymmentä vuotta sitten (Maschi et al. 2013, 196; Potter et al. 2007, 204; Steffensmeier et al. 1989, 828). Sosiologian piirissä vanhenemisen tutkimus ylipäänsä on ollut melko marginaalista (Jyrkämä 2001, 270). Suomen rangaistusjärjestelmä on varsin erilainen verrattuna esimerkiksi Yhdysvaltojen vastaavaan, jossa ikääntyvistä vangeista on jo jonkin verran tutkimustietoa saatavilla (esim. Chiu 2010). Yhdysvalloissa vankilassa on todellakin mahdollista viettää koko elinkaarensa, joten siellä tehdyt tutkimukset pystyvät lähestymään ikääntyvien asiaa eri tavoin kuin Suomessa.

Vankilasta vapautuvien ihmisten sopeutumista yhteiskuntaan tulee pyrkiä helpottamaan vankeusajan toimintojen avulla ja näin vähentämään myös uusintarikollisuutta, ja tähän haasteeseen tämä tutkimus pystyy osaltaan vastaamaan. Ikääntyviä vankeja tarkasteleva tutkimus saattaa tuottaa tietoa myös vankeinhoidon kehittämiseen. (Joukamaa et al. 2010, 14-15; Viikki-Ripatti 2011, 220.)

YK:n määritelmän mukaisesti ”ikääntyvällä” tarkoitetaan yli 60-vuotiaasta (United Nations 2016). Myös vankilatutkimuksissa ikääntyvä on määritelty suunnilleen samoin, vaikka kyseinen määritelmä onkin todettu hankalaksi ja sen myötä tutkimusten ikämäärittelyt ovat varsin värikkäitä ja moniulotteisia (Chiu 2010, 4; Baidawi et al. 2011), kuten tutkielmani myöhemmässä vaiheessa tulee ilmi. Keskityn tutkielmassani ainoastaan ikääntyviin miesvankeihin, sillä naisten osuus suomalaisissa suljetuissa laitoksissa on hyvin pieni, eli naisvangit ovat jo itsessään varsin marginaalinen ryhmä. Kahden pienryhmän tarkastelu Suomen vankilaolosuhteissa rajaisi tutkimuksen näkökulmaa liikaa. Tutkimuksen vertailevassa osassa keskitytään länsimaisiin vankiloihin, sillä työn pituus rajoittaa maailmanlaajuisen tarkastelun mahdollisuuksia.

Näkökulmana tutkielmassa kulkee kautta linjan iäkkään vangin toimijuus, joka tässä tutkielmassa keskustelee niin sanottuun positiivisen kriminologian teoriaan lukeutuvan desistanssin kanssa. Desistanssin mukaan jotkut rikolliset pystyvät vapaaehtoisesti luopumaan rikollisesta käyttäytymisestä, ja näin on todettu olevan erityisesti iäkkäämpien vankien kohdalla. Suomalainen kriminaalipolitiikka painottaa pyrkimystä desistanssiin, ja tämä on keskeisenä näkökulmana rangaistusajan suunnitelmia

luotaessa. Desistanssi on nimenomaan yksilöllinen, toimijan itsensä aikaansaama rikollisuudesta luopumisen tapahtuma (Laine 2011). Tutkielmassa käsitellään myös ikääntyville vangeille suunnattua kuntoutusta ja toimintoja kotimaisessa vankilassa desistanssin näkökulmasta.

2 Tutkimusongelma

Oletukseni tässä tutkimuksessa on se, että ikääntyvät vangit ovat erityisryhmä suomalaisessa vankilajärjestelmässä, ja vaativat omanlaisiaan interventioita ja vankitoimintoja. Tämä tulisi tiedostaa erityisesti rangaistusajan suunnitelmissa. Suomen vankeuslaki määrittää seuraavaa: ”vankeja ei saa asettaa keskenään eriarvoiseen asemaan rodun, kansallisen tai etnisen alkuperän, ihonvärin, kielen tai uskonnon perusteella” (Vankeuslaki 767/2005, 5§). Jotta tämä syrjinnän kieltoa koskeva periaate toteutuisi käytännössä, myös vankeinhoidossa on otettava huomioon kaikkien vankien ja etenkin erityisryhmien yksilölliset tarpeet (RISE: Arvot ja strategiat 2017; Oikeusministeriö 2018). Ikä ei saa olla syrjimisperuste vankilassa. Onkin kiinnostavaa, että Yhdistyneiden kansakuntien vankeinhoidon vähimmäissäännöt eli Nelson Mandela-säännöt eivät mitenkään erottele ikääntyviä/ikäntyneitä vankeja muista, vaikka mm. naisista ja nuorista puhutaan säännöstön useissa eri kohdissa erillisinä, huomioitavina ryhminä, ja vaikka ikääntyvät vangit ovat maailmanlaajuisesti eksponentiaalisesti kasvava ryhmä. (YK 2017; ACLU 2012, i.)

Vangin toimijuus yksilönä on uhattuna, koska hänen vapauttaan rajoitetaan rangaistustoimenpitein – vaikka tämä onkin seurausta nimenomaan oman toimijuuden väärinkäytöstä, vallitsevan lain rikkomisesta. Ikääntyvällä vangilla tämä toimijuuden uhka korostuu, sillä fyysiset ja muut ikääntymisen mukanaan tuomat rajoitukset voivat asettaa hänelle vankilaympäristössä vielä suurempia haasteita olla subjektiivinen yksilö, toimija. Henkilökohtaisen toimijuuden tunnistaminen ja haltuunotto on kuitenkin olennaista puhuttaessa esimerkiksi desistanssi-teoriasta, jonka mukaan rikollisen on mahdollista irrottautua rikollisesta elämästä omaehtoisesti ja uudelleen koodata itsensä yhteiskuntakelpoiseksi yksilöksi. (Laine 2011.)

Vankeusrangaistuksen yhtenä tarkoituksena on ”opettaa” rikolliselle yhteiskuntaan sopeutumista (Vankeuslaki 767/2005, 2 §), parantaa tämä yhteiskunnan vastaisesta toiminnasta ja muokata tämän negatiiviset toimintatavat positiivisiksi. Suomessa vankeinhoidon tarkoituksena on 1900-luvun alusta saakka ollut uusintarikollisuuden ehkäisy erilaisiin kuntoutusmenetelmiin nojaten (Rikosseuraamusalan ohjelmatyön linjaukset 2008). Tämä tapahtumaketju viittaa myös desistanssin käsitteeseen,

ja rangaistusajan suunnitelmia luotaessa pyrkimys desistanssiin etenkin vankilassa annettavilla kuntoutustoimenpiteillä on olennaisessa osassa.

3 Tutkimuskysymykset

Pyrin tutkielmani avulla selvittämään, miten ikääntyminen huomioidaan rangaistusajan suunnitelmissa ja voidaanko siitä tunnistaa ikääntyvän suomalaisvangin erityispiirteitä tai -haasteita liittyen tämän ikään. Toiseksi kysyn, miten vankitoimintojen avulla suomalaisia ikääntyviä vankeja luotsataan kohti desistanssia. Lopuksi tarkastelen, kuinka aineistossa viitataan vangin terveyteen, perhe- ja läheissuhteisiin sekä koulutus- ja työhistoriaan. Kiinnostuksen kohteeni nousevat aiemmin tehdyistä tutkimuksista ja teorioista.

4 Tutkimuksen toteutus

Tutkielma on kvalitatiivinen ja sen empiirinen osuus toteutetaan perehtymällä 20 ikääntyvän, vuonna 2017 vapautuneen, yli 50-vuotiaana vankeusrangaistuksensa aloittaneen miesvangin rangaistusajan suunnitelmaan (yleisesti käytetty lyhennelmä RanSu) vankiloista ympäri Suomen. Suurin osa suunnitelmista sisältää myös niin sanotun riski- ja tarvearvion (yleisesti käytetty lyhennelmä RiTa).

Vangit rajattiin niihin, joilla ehdoton vankeustuomio on vähintään kaksi vuotta, jotta riski- ja tavoitearvio suuremmalla todennäköisyydellä olisi mukana Ransussa. Näin saadaan mahdollisimman monipuolinen näkemys ikääntyvistä vangeista, kun tekstiaineisto on laajempi. Rita tehdään yleensä yli kahden vuoden tuomion saaneille, ja Suomessa usein alle kahden vuoden tuomiot myös suoritetaan ehdollisina rangaistuksina. Samalla perehdyn Suomessa ja maailmalla tehtyihin ikääntyviä vankeja koskeviin sekä desistanssia käsitteleviin tutkimuksiin. Analyysissäni peilaan Ransuissa esiin nousevia seikkoja teoriataustassa kerrottuun. Käyn järjestelmällisesti läpi kaikki aineistoni rangaistusajan suunnitelmat ja etsin niistä yhteneväisyyksiä sekä aiemmissa tutkimuksissa todettua.

Tutkimuksen toteutusta varten tarvittiin Rikosseuraamuslaitokselta tutkimuslupa. Tutkimuslupaha-

kemukseen liitettiin myös tutkimussuunnitelma sekä tiedot tutkimusvankilasta. Ilmoitusta tietosuojavaltuutetulle ei nykyisin enää tarvitse tehdä.

Tutkimuslupan saatuani sain tutkimusaineiston haltuuni Rikosseuraamuslaitoksen tutkijalta. Hain erikseen myös lupaa tutkia riski- ja tarvearvioita, joita mahdollisesti Ransujen yhteydessä rikosten tekijöille luodaan. Rangaistusajan suunnitelmat ovat jo vapautuneiden vankien, jolloin Rikosseuraamuslaitos ilmoitti, että vangeilta ei ole tarpeellista erikseen henkilökohtaisesti pyytää lupaa heidän Ransujensa tutkimiseen. Ensimmäisenä vankiaineistosta rajattiin tarvitsemani rangaistusajan suunnitelmat edellä kerrottuja kriteerejä käyttäen. Tuomitun etnisellä taustalla, sijoitusvankilalla, rikostyyppillä, rikosentekoajalla ja -paikalla tai tuomion antoajalla ei ole tässä tutkimuksessa väliä. Ikärajaus perustuu siihen, että tahdoin tutkia mahdollisimman iäkkäitä vankeja. Tuomion ollessa vähintään kaksi vuotta on suurella todennäköisyydellä rangaistusajan suunnitelmassa mukana myös riski- ja tarvearvio, jolloin todennäköisemmin Ransu sisältäisi enemmän tietoa vangista.

Kriteereilläni tutkija löysi 34 kappaletta rangaistusajan suunnitelmia, joista hän poimi satunnaisotannalla 20 kappaletta käyttööni. Olisin periaatteessa voinut tutkia kaikki löytyneet suunnitelmat, mutta olin hakenut tutkimuslupaa 20 Ransuun. En toki voinut etukäteen myöskään tietää, kuinka monta suunnitelmaa määrittelemilläni kriteereillä löytyisi, niitähän olisi voinut olla moninkertainen määräkin, ja ajattelin 20 kappaleella aineiston saturaatiopisteen olevan saavutettavissa. Aineistoni rangaistusajan suunnitelmat olivat pituudeltaan 5-17 sivua, riski- ja tavoitearviot puolestaan 9-14 sivua. Ransun keskimääräinen pituus oli 8 sivua ja Ritan 12 sivua. Rita oli yleensä pidempi tuomituilla, joiden rikoshistoria oli pidempi eli vankilakertaisuus suurempi. Kahdelle tuomitulle Ritaa ei ollut tehty lainkaan.

Rangaistusajan suunnitelma perustui riski- ja tarvearvioon 14 vangilla, haastatteluun viidellä vangilla ja yhdellä pelkkään muuhun kirjalliseen materiaaliin. Myös hänelle oli kuitenkin tehty Rita. Haastatelluista kahdelle vangille Ritaa ei oltu tehty lainkaan.

Rangaistusajan suunnitelmissa on aluksi kirjattuna suunnitelmat seuraavia osioita varten (Liite 1):

- rikoksetonta elämäntapaa tukevat tavoitteet ja niiden toteutuminen
- toimintakyky
- uusimisriskitekijät
- vahvuudet

- laitosturvallisuus
- vangin mielipide

Sen jälkeen kirjataan tavoitteiden mukainen toiminta vankilassa, jossa luetellaan eri osioiden suunniteltu toiminta eli (Liite 1):

- taloudellinen tilanne, asuminen ja arkipäivän toiminnot
- koulutus ja työllisyys
- sosiaaliset sidokset ja elämäntapa
- alkoholi ja huumeaineet
- ajattelu, käyttäytyminen ja asenteet
- muuta

Näiden osioiden osalta arvioidaan tuomion suorittamisen aikana myös aidosti toteutunut toiminta. Suunnitelman lopussa kerrotaan laitossijoitusten ja tavoitteiden mukaisen ulkopuolisen toiminnan eli poistumislupien, opinto- ja siviilityölupien, muiden lupien, ulkopuolelle sijoituksien ja valvotun koevapauden suunnitelmat ja toteutuneet toiminnot.

Riski- ja tarvearviossa kirjataan alkuun vangin toimintakyky, toiminta ennen sijoituspäätöstä ja sen pohjalta tehdyt arviot. Sitten Ritassa siirrytään tarkastelemaan mm. tehtyä rikosta ja pisteyttämään vangin uusimisriskiä (Liite 2).

Rangaistusajan suunnitelmia koskevaa tutkimusta on toistaiseksi saatavilla melko vähän. Aihetta koskevia AMK opinnäytetöitä on viime vuosina tehty muutamia, esim. Nurmi & Tanninen 2017 sekä Kuronen 2011; samoin pro-graduja, esim. Kuusisto 2016; Hänninen 2016 ja Jokitalo 2017.

5 Toimijuuden teoriaa

Tutkielmani tarkastelun kohde, toimijuus, sisältyy sosiologisen ajattelun sosiaalisen konstruktionismin perinteeseen. Kyseisen näkemyksen mukaan ihminen on aktiivinen, jatkuvasti ympäristöään tulkitseva ja sille merkityksiä antava toimija muiden toimijoiden joukossa. Yksilön toiminta ei ole pelkkää mekaanista normien noudattamista tai ärsykeisiin reagoimista vaan hän on vapaa toimija, joka

vaikuttaa toiminnallaan ympäristöönsä, ja samoin kulloinenkin ympäristö muine toimijoinen vaikuttaa häneen. Siten yhteiskunnalliset instituutiot kuten vankila ovat jatkuvasti muuntuvia, yksilöiden välisten neuvotteluiden kohteita. Myös ihmisen minuus on aktiivinen, muiden toimijoiden kanssa vuorovaikutuksessa jatkuvasti muuntuva prosessi, ja esim. rikollisuus määritelmänä on kulloisenkin kulttuurin toimijoiden yhteisen neuvottelun tulosta. (Jyrkämä 2001, 277; Joas et al. 2009, 128–143.) Positiivisen kriminologian teorian alle lukeutuvassa desistanssissa puolestaan toimijuuden haltuunotto on merkittävässä roolissa.

Toimijuuden ja rakenteen käsitteet ovat sosiologian ydinkysymyksiä. Yksilön elinympäristö, yhteiskunnan rakenne sekä kulttuuri vaikuttavat kaikkeen tämän toimintaan, käyttäytymiseen, rooleihin, asenteisiin ja yhteiskunnalliseen asemaan. Vangin tai rikollisen henkilön toimijuuden ymmärtäminen kontekstissaan edellyttää yhteiskunnan rakenteiden, kulttuurin ja institutionaalisten tekijöiden tarkastelua. Samoin ikä on sosiaalisissa neuvotteluissa tiettyä historiallisena aikana ja tietyssä kulttuurissa määritelty käsite, ja esimerkiksi eliniän pidennettyä 50-vuotias ei enää ole vanhus kuten agraariyhteiskunnassa aikoinaan. (Jyrkämä 2001, 278; Lehtinen 2000, 27.)

Toimijuuden käsite viittaa yksilöiden kykyyn tehdä järkeviä, intentionaalisia päätöksiä ja toteuttaa niitä. Toimijuus on kuitenkin jäljitettävissä ja ymmärrettävissä vain sosiaalisten järjestysten kautta, sillä jokin toiminta voi yhdessä kontekstissa olla harvinaisempaa kuin toisessa. Vankilassa institutionaalisena toiminta on täysin erityyppistä kuin tarkasteltaessa esimerkiksi jonkun arkisia kotioloja. (Gordon 2005, 114–117, 129; Heiskala 2000, 16.) Sosiologian toimintateorioissa toiminta erotetaan tavallisesta käyttäytymisestä siten, että toiminta tulkitaan tarkoitukselliseksi, tahdonalaiseksi tekemiseksi (Lehtinen 2000, 23). Toimijoilla on tavoitteita, heillä on tietoa toimintansa seurauksista, he pystyvät perustelemaan toimintansa ja antamaan sille merkityksiä (Jyrkämä 2001, 301). Toimijoina tässä tutkimuksessa ovat vankien lisäksi esimerkiksi vankeinhoitoon keskittynyt henkilökunta sekä vangin läheiset. Rakennetta puolestaan edustaa vankila instituutiona ja mikroympäristönä, jonka ytimessä kaikki toiminta tapahtuu suomalaisen kulttuurin sisällä. (Alasuutari 2009, 56.)

Tilanteiden merkitys syntyy toimijoiden niille antamina. Toimijat määrittelevät kulloisetkin sosiaaliset roolit, säännöt, normit ja arvot tilanteen kontekstin mukaisesti. Myös esimerkiksi henkilön tavoitteet ja aikomukset saattavat vuorovaikutustilanteen seurauksena muuttua, koska uusia merkityksiä tuotetaan ja vanhoja muokataan jatkuvasti. Osallistuvien henkilöiden asemat neuvotellaan kulloisesakin tilanteessa uudelleen, ja aina kaikille toimijoille ei ole selvää läsnä olevien roolit tai tilannekonteksti. (Joas et al. 2009, 132–136.) Tämän idean mukaisesti siis mm. vankilassa annettava kuntoutus

ja terapia asettuvat rooliin, jossa yksilö voi uutta ymmärrystä kehittäessään muokata itsestään uudenlaisen toimijan.

Kun vankia tutkitaan toimijana, otetaan huomioon tämän toimintaympäristö ja ne seuraukset, joita heidän toiminnallaan on yhteiskunnan rakenteisiin. Näin toimija-käsité liittyy vangin yhteiskuntatieteellisiin keskusteluihin rakenteen ja toimijan yhteyksistä. Vankien toimintaan vaikuttavat niin yhteiskunnalliset kuin instituutionkin asettamat ehdot ja rajoitukset, eivätkä toimijat aina onnistu kaikissa ympäristöissä toimeenpanemaan aikomuksiaan. Joskus he eivät myöskään halua tai kykene tähän. Toimijuudessa keskeistä ovat myös toimijuuden seurausvaikutukset. Tosin vankilajärjestelmän suunnittelemiin, ennakolta rakennettuihin tilanteisiin vankien on lähes mahdotonta vaikuttaa. Ihmiset ovat toimiessaan aina vuorovaikutuksessa toistensa kanssa, joka tuo toimintaan monimutkaisuutta: aina toimijoiden tavoitteet eivät ole yhteneväisiä. (Jyrkämä 2001, 301; Lehtinen 2000, 25; Lehtinen 2009, 89–92, 105–106.)

Toimijuutta ei voi yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa käsitteellistää ilman rakenteen ja kulttuurin ymmärtämistä. Rakennetta voidaan kuvata esimerkiksi tarkastelemalla ihmisten toimintaa ja vuorovaikutusta heidän välillään. Tällöin voidaan analysoida sitä, miten vuorovaikutus rakentuu. Jonkin yhteiskunnallisen rakenteen asemien välillä on eroja siten, että eri asemissa olevien ihmisten oletetaan toimivan tilanteissa eri tavoin. Vankilassa eri asemissa ovat ainakin vanginvartijat ja vangit, joilla on toisistaan poikkeavat tehtävät. Rakenteet ovat olemassa vain ihmisten toiminnan kautta, ja ne vaikuttavat edelleen ihmisten olosuhteisiin, toimintaan ja käyttäytymiseen. Tästä on kyse myös eri yksilöiden välillä vankilan muurien sisäpuolella ja rikollisen toimiessa yhteiskunnassa. Jos halutaan pätevästi selittää jotakin yhteiskunnallista ilmiötä, pelkkä rakenteellinen selittäminen ei riitä, vaan tarvitaan esimerkiksi sosiaalisten merkitysten ja toiminnan tutkimista. Kaikilla vankiloilla on oma toimintakulttuurinsa, ja jokaisen vankilan toimintaa puolestaan säätelevät yhteiskunnassa vallitsevat, kulttuurisesti ohjautuneet lait ja säädökset. (Ruonavaara 2004, 97–102, 115.)

Vankila on tietyin kriteerein säädelty yhteiskunnallinen instituutio, joka on perustettu rikollisia varten heidän yhteiskuntakelpoisuuttaan ja lakien rikkomisesta annettavaa kurinpalautusta ajatellen. Kuten instituutioissa tyypillisesti, vankilassakin ihmiset siis asettuvat erilaisiin asemiin edustaen niissä erilaisia toimijaryhmiä ja toimijoita. Omaehtoisuuden lisäksi instituutioita säätelevät myös yhteiskunnan normit, niin kotimaan kuin kansainväliset ihmisoikeuslait kuin poliittiset päätöksetkin, vankilassa esimerkiksi oikeusministeriön suositukset. Näin instituutio aina tuottaa toimijansa tietynlaisena oman

järjestyksensä ja sen myötä myös odotustensa kautta. Vankila rajoittaa vangin toimintaa konkreettisesti etenkin fyysisenä tilana. Yleisesti määriteltynä rakenteet rajoittavat toimintaa, mutta ovat myös sen resurssi, toisaalta ainoastaan toimijoiden toistama rakenne pysyy yllä, sillä rakenteet lakkaavat olemasta, ellei toiminta säilytä niitä. Vaikka ihmiset vaihtuvat, instituutio sääntöineen on olemassa samanlaisena. Kulttuurin ja rakenteen suhteen voi selittää esimerkiksi siten, että koko yhteiskuntarakenne toteutuu kulttuurin sisällä. (Alasuutari 2009, 57-58; Heiskala 2000, 187–203.)

Rikos määritellään yleensä lailla säädeltyjä sosiaalisia normeja vastaan rikkomiseksi (Sampson & Laub 2001, 10). Rikollisuus antaa ei-rikollisuudelle sen erityisaseman, sillä erilaisissa vuorovaikutusprosesseissa toisesta osallistujasta tulee rikollinen, toisesta tämän vastakohta, eli vaikkapa tavallinen lainkuuliainen kansalainen, vanginvartija tai lainsäätäjä. Nämä sosiaalisten suhteiden rakennelmat tuotetaan toimijoiden aktiivisen osallistumisen kautta. Kun tutkimuksen avulla sanotaan jotain rikollisuudesta, tullaan aina sanoneeksi jotain myös sen vastakohdista. (Marin 2001, 17, 44–45; Sankari & Jyrkämä 2001, 7-12.)

Täytyy muistaa, että rikollisuutta sellaisena määritelmänä kuin se meidän kulttuurissamme tänä historiallisena aikana on, ei ole eikä tule aina olemaan kaikkialla samalla tavoin. Jokin asia on voinut historiallisesti olla laissa rikokseksi määritelty, mutta ei ole enää. Tästä hyvä esimerkki on homoseksuaalisuuden dekriminointi. Vuonna 1894 homoseksuaaliset teot kriminalisoiva laki astui Suomessa voimaan, ja se kumottiin vasta vuonna 1971. Uuskriminalisointia taas edustaa mm. dopingrikos vuodelta 2002. (Seta 2018; Tyni 2015, 38). Ehkä nykyisin jotkut meille sallitut itsestänselvyydet ovatkin tulevaisuudessa lailla kiellettyjä ja rangaistavia.

5.1 Positiivinen kriminologia

Vanhemmassa kriminologisessa tutkimuksessa ja sen myötä syntyneissä arviointikäytänteissä ei ole kysytty rikoksenteijöiltä itseltään omasta toiminnastaan, vaan määritelty yksilön tarpeet ylikorostuneesti ulkoapäin ja suoritettu häneen kohdistetut interventiot tämän mukaisesti. Tutkimus on keskittynyt enimmäkseen siihen, miksi rikollinen toiminta alkaa, eikä lainkaan siihen, miksi se loppuu (Sampson & Laub 2001, 1). 2000-luvulla on virinnyt uudenlaista keskustelua ja tutkimusta varsinkin rikollisuudesta irrottautumisesta, kun kriminologian perinteisiä käytäntöjä on ryhdytty kritisoimaan. Aiempia, lähinnä negatiivisesti rikollista käyttäytymistä selittäviä tekijöitä on kritisoitu vain hallintoa

ja laitosmaailmaa palveleviksi arviointityökaluiksi. Kriminologinen tutkimus onkin nähty jopa leimaavana ja syrjivänä. Jo kauan on tunnettu mekanismit, jotka synnyttävät yksilöissä rikollista toimintaa, mutta rikollisen normaaliin elämään palaamista ei ole juurikaan selvitetty. (Laine 2005, 294-296; Ronel & Elisha 2011, 305-307.)

Nykytutkimuksen uusi suuntaus, positiivinen kriminologia sen sijaan tutkii tekijöitä, jotka saavat yksilön lopettamaan rikollisen toiminnan tai pitävät tämän poissa rikollisuuden parista. Positiivinen kriminologia on enemmänkin laaja näkökulma kuin varsinainen teoria. Siihen kuuluu ajatus positiivisten tekijöiden vahvistamisesta yksilön elämässä, ja se pyrkii löytämään sellaisia yksilöllisiä tekijöitä, jotka suojaavat rikolliselta käyttäytymiseltä. Rikollinen löytää taas oman toimijuutensa. Yhtenä toimivana tekijänä uusintarikollisuuden ehkäisylle on tunnistettu tilanne, jossa rikoksentekijä kohtaa vankeusaikanaan esimerkiksi kuntoutuksen parissa positiivisia inhimillisiä arvoja. Näitä ns. paraneumisprosesseja on kuitenkin tutkittu melko vähän, sillä kriminologian historiassa on puhuttu toistuvasti vain negatiivisista tekijöistä, vaikka tarve kokea sosiaalista hyväksyntää kuuluu vahvasti ihmisluonteeseen myös vangeilla. Positiivisen kriminologian mukaan tarvitaankin enemmän tätä ”hyväksymisen sosiologiaa”. (Laine 2005, 294-296; Ronel & Elisha 2011, 305-307.)

Konkreettisiksi käytännön toimintamalleiksi positiivinen kriminologia lukee esimerkiksi AA-liikkeen ja muut itseapuryhmät rikollisille, joiden avulla osallistujien koko elämäнкäsityksessä voi tapahtua muutoksia. Kuten muillakin ihmisillä, myös rikoksentekijöillä elämän perushyveitä ovat ihmissuhteet, terveys ja itsensä toteuttaminen. Näiden kokemiseen ja toteutumiseen on siis luotava heille laillisia keinoja. Joskus elämässä kohdatut vaikeat ja negatiiviset tilanteet pystytään muuntaamaan voimavaroiksi, ja tällaista ilmiötä on havaittu rikollistenkin keskuudessa. (Laine 2005, 294-296; Ronel & Elisha 2011, 305-307.)

Positiivisessa kriminologiassa oletetaan henkilöllä olevan sisäisiä mekanismeja, joiden avulla hän selviää stressitilanteista ja näkee ne mahdollisuutena henkilökohtaiseen kasvuun ja positiivisiin muutoksiin. Desistanssitutkimuksessa löydettyjä, rikollisuudesta irtautumisessa auttavia tekijöitä ovat itsetietoisuus, uskonnollinen tai henkinen herääminen, vastuunottaminen elämästään, avun vastaanottaminen muilta sekä positiivinen ajattelu. Muutos rikollisen elämässä ei kuitenkaan aina tapahdu terapian ja muun saadun avun kautta, vaan suunnanmuutoksen on löydyttävä henkilöstä itsestään sisältä – tätä ”luonnollista prosessia” tulisikin kaiken vankitoiminnan kautta tukea ja vahvistaa. (Ronel & Elisha 2011, 319.)

5.1.1 Rikollisuudesta irtautumisen prosessi eli desistanssi

Viimeisen parinkymmenen vuoden aikana kriminologiassa on suosittuna tutkimuksen kohteena ollut niin sanottu desistanssi-teoria, joka lukeutuu positiivisen kriminologian alle. Desistanssi (desistance) on yksinkertaisimmillaan rikosten tekemisen lopettamista. Rikoksista irrottautunut on puolestaan desister (Viikki-Ripatti 2011, 198). Kansainvälisiä desistanssia käsitteleviä tutkimuksia alkaa olla jo runsaasti saatavilla (mm. Farrall & Calverley 2006), ja Suomessakin niitä on ilmestynyt muutamia (mm. Lavikkala 2011 ja Viikki-Ripatti 2011).

Desistanssi ei kuitenkaan ole varsinainen kriminologinen teoria, vaan se muodostuu useista tekijöistä jotka auttavat irrottautumisessa, luopumisessa rikollisesta toiminnasta. Tällaisia ovat desistanssitutkimuksen piirissä ainakin yksilön motivaatio, toimijuus ja sosiaalinen pääoma. Käsitteenä desistanssi pitää sisällään useita teoriasuuntauksia. Desistanssille ei myöskään ole olemassa selkeää, yleisesti hyväksyttyä määritelmää, ja sen onnistuneelle synnylle tutkijat ovat esittäneet hyvin vaihtelevia syitä. Usein kriminologit selittävät sen pidempänä ajanjaksona, prosessina etenevään rikollisuudesta irrottautumiseen sekä tilaan, jossa rikosten tekemisestä pidättäydytään. (Sampson & Laub 2001, 8-9.)

Desistanssi on jatkuvasti muuttuvaa toimintaa, jonka aikana yritetään, retkahdetaan ja yritetään taas uudelleen, ja joskus tämä muutosprosessi etenee useiden vaiheiden kautta uuteen identiteettiin, johon rikokset eivät enää kuulu. Desistanssilla ei kuitenkaan tarkoiteta hetkellistä luopumista rikollisuudesta, vaan pysyvää tilaa, uutta elämää ilman rikoksia (Farrall & Calverley 2006, 19). Tämä kulku vaatii niin sosiaalisten kuin psykologistenkin tekijöiden vuorovaikutusta uutta rakentavalla tavalla. Vankeusaikanaan esimerkiksi kuntoutukseen osallistuvat voivat kehittää sosiaalisia ja kognitiivisia taitojaan uudella tavalla, joka saattaa johtaa myös desistanssiin. Kuntoutuksessa korostetaan tällöin itsen uudelleenrakennusta, jossa hyvän elämän mallit ovat olennaisia. Sana terapia (therapy) pyritään desistanssista puhuttaessa korvaamaan termillä toipuminen (recovery), sillä terminä terapia ei kuvaa tarpeeksi monipuolisesti sitä jatkuvaa prosessia jolla elämänmuutos yksilössä tapahtuu. Primaari desistanssiksi kutsutaan tilannetta, jossa rikoksettomuus on kestänyt vain lyhyen aikaa, ja sekundaarisiksi puolestaan pysyvää tilaa, jossa entisen rikollisen uusi identiteetti alkaa muotoutua (Farrall & Calverley 2006, 19; Viikki-Ripatti 2011, 199).

Jotkut kuitenkin voivat pitää rikosten teosta pitkiäkin taukoja kokematta silti varsinaista desistanssia. Tutkimusta tehtäessä olisikin tärkeää seurata mm. vankilasta vapautuneita riittävän pitkäaikaisesti, jotta desistanssia pystyttäisiin mittaamaan luotettavasti. (Sampson & Laub 2001, 9.) Ainakin sekä

Ward & Maruna (2007) toteavat, että pelkkä pyrkimys uusintarikollisuuden ehkäisyyn ei riitä desistanssiin, joten vankilassa annettavalla kuntoutuksella tulee olla muitakin päämääriä. (Ronel & Elisha 2011, 311-312; Laine 2005, 294-300; Tyni 2015; Farrall & Calverley 2006, 18-23; Viikki-Ripatti 2011, 199; Ward & Maruna 2007, 24, 112.) Desistanssista puhuttaessa tulee lisäksi huomioida, että yksittäinen, nopea pistäytyminen rikoksen polulla ja sitten normaalielämään palaaminen ei vielä täytä desistanssin määritelmää. Rikoksista irtautumisen prosessista voidaan puhua ainoastaan jo pidempään rikolliseksi miellettyjen luopuessa rikosten tekemisestä. (Kääriäinen 1994, 257.)

Rikoksista tuomitun oma motivaatio, tulevaisuuden näkeminen positiivisena ja säilyminen toiveikkaana ovat erittäin merkityksellisiä tekijöitä puhuttaessa desistanssista. Tutkitusti myös itsekontrolli on erittäin merkittävä sisäinen tekijä desistanssissa onnistumiselle (Kivivuori & Linderborg 2009, 183). Joissain tapauksissa itse vankilatuomiokin voidaan nähdä eräänlaisena herätyksenä, mahdollisuutena pysähtyä ajattelemaan ja tarkastelemaan tilannettaan. Parhaimmillaan rangaistusaika voi olla yksilölle merkityksellinen, käänteentekevä elämänvaihe. Monet tutkimukset kuitenkin osoittavat, että desistanssi itseasiassa enemmänkin estyy vangituilla. Tuomio kun katkaisee tai vahingoittaa merkityksellisiä ihmissuhteita vankilan ulkopuolella, tai vankilassa saa entistä enemmän vinkkejä ja tuttavuuksia rikolliselle uralle. (Farrall & Calverley 2006, 37, 88-99, 214; Viikki-Ripatti 2011, 221.)

Desistanssia siis esiintyy enemmän vankilan ulkopuolisissa olosuhteissa. Joskus vankilassa saatu kuntoutus ei johda toivottuihin lopputuloksiin, sillä vanki saattaa vastustaa rikosseuraamuksen tarjoamaa kuntoutusta, jossa koetetaan saada vanki käyttäytymään kuten muut yhteiskunnassa tahtovat. Monet vangit näkevät tarjotun avun ulkoapäin annettuna eivätkä koe aitoa henkilökohtaista voimaantumista ja muutosta, joka olisi olennaista desistanssia haettaessa. Jokainen on kuitenkin aina loppujen lopuksi itse vastuussa kuntoutumisestaan. Mikäli vanki ei ole vastaanottavainen kuntoutukselle, ei apu mene lainkaan perille. Joskus myös kuntouttajien asenteet saattavat olla vankia väheksyviä: vanki saatetaan pakottaa erilaisiin terapiaistuntoihin, jotka eivät kuitenkaan takaa minkäänlaista sisäistä muutosta. Tällöin instituution rakenteet eivät kykene tukemaan haluttua toimijuutta. Yksilön itsetuntoa ja itsemääräämisoikeutta ei tulisi nujertaa, vaan kuntouttaa koko yksilöä eikä vain hänen ulospäin näkyvää käytöstään. (Ward & Maruna 2007, 14-17.)

Desistanssin nähdään nykyisin olevan sosiaalisten ja kognitiivisten tekijöiden vuorovaikutuksen tulosta (LeBel et al. 2008, 131). Näiden ulkoisten ja henkilökohtaisten tekijöiden suhdetta on tarkasteltu viime aikoina toimijuuteen johtavan muutoksen näkökulmasta. Tällöin yksilölle syntyy uusia tapoja

tuottaa toimijuutta, antaa merkityksiä, tulkita ja rakentaa uutta identiteettiä. Pelkkien ulkoisten tekijöiden muutoksen vaikutus desistanssiin jää vähäiseksi, jos henkilöllä ei ole esim. motivaatiota muutokselle. Vankeusaikana itseä koskevat, pysyvät kognitiiviset muuttujat kuten identiteetti, uskomukset ja motivaatio sekä vapautumisen jälkeiset sosiaaliset olosuhteet vaikuttavat toisiinsa dynaamisesti ja siten desistanssin syntyyn. Sisäinen ja ulkoinen ovat siis jatkuvassa vuorovaikutuksessa. (Lavikkala 2011, 104-106.) Desistanssi on onnistuessaankin varsin monimutkainen ja pitkä prosessi. Samoin kuin rikosuralle päätyminen on aktiivista toimintaa, myös rikosuran päätyminen edellyttää aktiivista yksilöllistä toimintaa, jolloin toimija näkee muutoksen mahdolliseksi ja toimii sen mukaisesti. (Kivivuori & Linderborg 2009, 10.)

5.1.2 Desistanssi, toimijuus ja ikä

Toimijuus on käsitteenä alun perin syntynyt selittämään sitä, kuinka yksilöt toimijoina uusintavat vallitsevia rakenteita. Desistanssia selitettäessä taas nimenomaan pyritään selvittämään keinoja, joilla vanki yksilönä uudistaa elämänsä ja ”oppii” pois vanhoista, huonoiksi mielletyistä toimintatavoistaan. (Farrall & Calverley 2006, 196.) Desistanssiprosessissa yksilön oma toimijuus korostuu. Vankeus on aina kriisiprosessi, samoin ikääntyminen, ja desistanssia ilmenee eniten juuri kriisejä kohdatessa. (Laine 2005, 297; LeBel et al. 2008, 134.)

Esimerkiksi ikääntyminen, avioliitto tai muutoin hyvät ihmissuhteet ja positiiviset tunteet, kouluttautuminen, työpaikan saaminen sekä vahva itsekontrolli edesauttavat desistanssia. Desistanssin ilmene misessä työpaikan saamisella vaikuttaisi olevan suuri rooli: työ pitää kiireisenä, kiinni rutiineissa ja siten poissa rikosten parista, se tuo turvatun taloudellisen tilanteen sekä sosiaalista arvostusta. Varsinkin ikääntyminen kuitenkin vaikuttaa positiivisesti rikollisuudesta irrottautumiseen: tutkimusten mukaan mikään muu yksittäinen tekijä kuin ikääntyminen ei vaikuta yhtä selkeästi desistanssiin. (Sampson & Laub 2001, 13-20.) Kronologisen iän ja rikollisuuden välinen yhteys on kriminologiassa selkeä siten että rikollisen käyttäytymisen huippu on teini-ikässä, jonka jälkeen rikollisuus nopeasti vähenee - tutkimusten mukaan aikuistuuessaan ihmiset siis helpommin luopuvat rikollisesta käytöksestä. (Lavikkala 2011, 102; Tyni 2015, 66-67; Farrall & Calverley 2006, 21, 117; Viikki-Ripatti 2011, 200.)

Kivivuoren ja Linderborgin (2009) tutkimuksessa lyhytaikaisvangeista (korkeintaan kahdeksan kuukauden tuomio) eräs haastateltu vanki tajuaa jo 30 vuotta täytettyään, että rikollinen elämäntapa ei voi jatkua. Toinen vanki toteaa haastattelussa samaa: lainvastaisen toiminnan rasisetekijät alkavat

painaa iän myötä enemmän kuin sen kiehtovuustekijät. Haastatelluille rikollisille nämä rasitetekijät liittyivät koko rikolliseen elämäntapaan, joka oli monella tavalla kaoottista ja järjestymätöntä aina asumista ja toimeentuloa myöten. Tällainen elämäntapa oli joskus voinut tuntua jopa kiehtovalta ja idealisoidulta, mutta ikääntymisen myötä se nähtiin uuvuttavana. Nämä henkilöt, jotka puhuivat iästä, toivat esiin myös rikolliseen elämäntyylinsä ja vankilaan kyllästymistä. Kun varttunut vanki puhuu toimintansa muuttumisesta, kyse voi osin olla juuri ikääntymisestä. (Kivivuori & Linderborg 2009, 93.)

Jo Kääriäisen vuoden 1994 (261 – 271) tutkimuksessa oli nähtävissä samanlainen tulos. Tässä tutkimuksessa väsyminen ja kyllästyminen olivat kaksi yleisintä syytä rikollisurasta luopumiselle. Rikollisuus oli vanha tapa, josta oli vaikeaa päästä eroon. Väsyminen liittyi liialliseen päihteidenkäyttöön, fyysiseen ja psyykkiseen oireiluun ja elämiseen jatkuvassa epävarmuudessa. Kääriäisen tutkimat miehet tietoisesti uudelleenarvioivat moraalista käyttäytymistään, kun tajusivat vanhenevansa ja väsyvänsä. Lisäksi tässä tutkimuksessa kaikilla rikoksista luopuneilla miehillä oli jokin konkreettinen, käyttökelpoinen motivaattori tai resurssi desistanssilleen, jonka avulla integroitua normaaliin yhteiskuntaan - samoin kuin heillä oli aikoinaan ollut jokin mielihyvää tuottava syy kuulua rikollisten joukkoon. Farrall & Calverley (2006, 23) sekä Sampson & Laub (2001, 26) raportoivat samankaltaisia tutkimustuloksia, joiden mukaan rikolliseen elämään ajan myötä yksinkertaisesti väsähdetään.

Tässä yhteydessä voidaan pohtia, ovatko tutkittavat vastanneet kyseisissä haastatteluissa tutkijoiden odottamalla tavalla tai kaunistellusti - vanki tai rikollinen saattaa tuottaa tietoisesti käsityksiä, joita olettaa haastattelijan haluavan kuulla. Vaikka ei olisikaan luopumassa rikollisesta elämäntavasta, on sosiaalisesti hyväksytympää kertoa väsyneensä rikolliseen elämään kuin todeta, että aikoo huoletta jatkaa rikoksia loppuelämänsä. Vaikka olisikin aidosti uupunut rikolliseen elämään ja tahtoisi lopettaa sen, ei uuden elämän toteutus välttämättä ole niin helppoa ja itsestään selvää kuin desistanssitutkimuksissa todetaan.

Muutos rikollisuusasteessa iän myötä voi liittyä kulttuurisiin ja biologisiin virstanpylväisiin sekä henkiseen kypsymiseen. Kaikista nuorisoriikollisista ei välttämättä tule rikollisia aikuisia, sillä 85 prosenttia nuorisoriikollisista lopettaa rikollisen toiminnan 28 vuoden ikään mennessä. Ihmiselle elintärkeät kokemukset itsestään arvokkaana toimijana ja muihin ihmisiin liittyminen voivat johtaa desistanssiin. Perhe ja työ ovat ihmisille merkityksellisiä, ja ongelmat tai puutteet näillä alueilla saattavat lisätä rikollista käyttäytymistä. Joskus nuorisoriikollinen löytääkin oman ”perheensä” rötöksiä teke-

västä vertaisryhmästä, ja tälle perheen kaltaiselle ryhmälle yksilö saattaa löytää korvaajan myöhemmällä iällä vasta vankilareissujen jälkeen esimerkiksi omien lasten syntymän kautta. Omien tunteiden hallinta oman toimijuuden ymmärtämisen kautta on vahvassa roolissa desistanssin suhteen. Tämän vuoksi myös rikoksen tekijöitä tulee kohdella subjekteina, ei objekteina, joille kuntoutus suoritetaan jonkun muun toimesta. (Ward & Maruna 2007, 154-157; Farrall & Calverley 2006, 19.)

Kriminologisissa tutkimuksissa on joskus hyvin yksioikoisesti väitetty, että rikokset vähenevät samalla tavalla kaikilla rikollisryhmillä iän myötä, ja siten desistanssi on täysin universaalia (Steffensmeier et al. 1989, 803; Sampson & Laub 2004, 585). Harvoissa desistanssitutkimuksissa on kuitenkaan huomioitu, että rikollinen elämäntapa saattaa johtaa hyvin pitkään vankeusaikaan tai henkilön varhaiseen menehtymiseen. Tilastojen valossa saattaa virheellisesti näyttää siltä, että kyseinen henkilö on lopettanut rikollisen elämän, vaikka tämä on todellisuudessa menehtynyt tai edelleen vangittuna. Sampsonin & Laubin (2004) tutkimuksen perusteella voidaan todeta, että mitä enemmän henkilöllä on taustallaan rikoksia, sitä todennäköisempää on myös varhainen menehtyminen: rikollisilla miehillä kuolleisuus oli 32-vuotiaina kaksinkertaista normaaliväestöön kuuluviin miehiin verrattuna, ja 50 prosenttia 70-vuotiaista, joskus rikoksista tuomituista oli edesmenneitä verrokkiryhmän luvun ollessa vain 30 prosenttia. (Sampson & Laub 2004, 560, 578.)

Desistanssista voidaan joka tapauksessa tutkimusten perusteella tehdä eräitä johtopäätöksiä ja yleistyksiä. McGuiren (2004, 147) mukaan interventioden vaikutukset ovat aikuisilla rikoksentekijöillä keskimäärin voimakkaammat kuin nuoremmilla, ja laitoksissa järjestettävien interventioden vaikutus on heikompi kuin yhteiskunnassa järjestettävillä interventiolla. Samat interventiot vankilassa eivät vähennä uusimisriskiä yhtä paljon kuin yhdyskuntaseuraamuksen aikana suoritettut. Lisäksi interventioden vaikutus on selvempi väkivaltarikoksista tuomituilla henkilöillä kuin omaisuus- tai huumausainerikoksista tuomituilla. Joskus rikollisuudesta irtautuminen voi kuitenkin olla seurausta rikoksen tekijän henkilökohtaisen elämän tapahtumista, ja siten millään häneen kohdistetuilla interventioilla ei ole merkitystä desistanssissa. (Tyni 2015, 68-72.)

Rikoksista lopullisesti irrottautunut määritellään yleensä kahden vuoden ajan rikoksista täysin erillään pysyneeksi. Tässä yhteydessä tulee erotella toisistaan käyttäytymisdesistanssi ja virallinen desistanssi. Virallisella tarkoitetaan sitä, että henkilöllä ei ole dokumentoituja pidätyksiä tai tuomioita rikosoikeusjärjestelmän viranomaisten rekisterissä. Käyttäytyminen puolestaan viittaa siihen, että aiemmin rikoksiin syylistynyt kertoo itse, ettei ole viime aikoina enää tehnyt rikoksia. Desistanssia

tutkittaessa olisikin hyvä huomioida se, onko tutkittavalla jo tarpeeksi kokemusta yhteiskuntaan integroitumisesta ja riittävästi etäisyyttä vankeusaikaansa siviilielämään palaamisen jälkeen. (Viikki-Ripatti 2011, 200; Sampson & Laub 2001, 9-10.)

Viikki-Ripatti (2011) toteaa empiirisiin desistanssia koskeviin tutkimuksiin perustuen, että rikollinen on aktiivinen ja merkityksiä antava toimija, joka luo ja muovaa identiteettiään toiminnan kautta. Hän rekonstruoi itseään desistanssi-prosessissaan ja antaa aktiivisena toimijana menneisyydelleen uudeleen tulkintoja tulevaisuuttaan suunnitellessaan. Hän voi vaikuttaa omaan toimintaansa ja ajattelunsa, kehittyä ja oppia elämänsä aikana toimijana. Eri tutkimusten empiirisiä aineistoja tarkasteltaessa löydettiin erilaisia rikollisuudesta irrottautumisen subjektiivisia kokemuksia, joissa yhtenä tärkeänä tekijänä toimi uuden identiteetin luominen. Menetettyä toimijuutta, johon liittyivät toivotonmuus, voimattomuus ja kontrollin puute, koettiin löytää uudelleen. Minuus tuntui hajoavan, kun vanhan rikollisen sosiaalisen verkoston ja toimintatapojen paikalle kasattiin uutta elämänrakennetta. Vaikka tämä muutos näyttäytyi prosessimaisena kehityksenä ja elämisenä siirtymävaiheessa, oli tutkittavilla kuitenkin selkeä käsitys menneen rikollisen ja nykyisen/tulevan kunnollisen elämän erosta. Verrattuna yhä rikoksia tekeviin entiset rikoksentekijät katsoivat käyttäytymisen muutoksen johtuneen nimenomaan omasta toiminnastaan, ja muiden sosiaalisten ja rakenteellisten tekijöiden olleen ainoastaan tukena muutosprosessissa. (Viikki-Ripatti 2011, 197-213.)

Myös Sampson & Laub (2001, 50-54) tulivat tutkimuksessaan tulokseen, että rikoksen tekijän omat käsitykset menneisyydestä ja nykyisyydestä muuttuvat tämän aikuistuessaa. Mahdolliset parannukset elämässä esimerkiksi työn ja avioliiton kautta olivat tärkeitä, eikä niiden päättymistä haluttu enää riskeerata. Rikoksia tehneet kokivat kypsyneensä ajan myötä. Tällöin myös käsitys itsestä muuttuu ja uusi (positiivisempi) identiteetti syntyy, jolloin kehittyy myös mahdollisuus desistanssiin. Näin rikollisesta tuleekin aktiivinen, toimiaan uudelleen arvioiva ex-rikollinen. On kiinnostavaa, että samankaltaista ”vieroittumista” on havaittu esim. huume- ja alkoholiriippuvaisilla. Desistanssia pystyy oikeastaan tarkastelemaan vasta pitkän ajan kuluttua, jälkikäteen. Sekä ulkoiset että sisäiset tekijät yhdessä vaikuttavat desistanssiin, joten toimijan ja rakenteen suhde on tässä olennaisessa osassa.

5.2 Ikääntymisen määrittelyä

Ikä ei ole vain olemassa oleva luonnollinen fakta, vaan kulttuurinen konstruktio, jonka avulla ihmisille annetaan identiteetti ja asetetaan heitä erilaisiin valtasuhteisiin toisiinsa nähden. Ikääntyminen

ei ole pelkkää biologiaa, vaan kulttuurisia merkityksiä ja niiden mukanaan tuomia sääntöjä ja oletuksia. Joskus vanhuus ja ikääntyminen liitetään termeinä enemmänkin henkilön toimintakykyyn, fyysiseen ja psyykkiseen kuntoon kuin suoranaiseen kronologiseen ikään. Näin tekevät etenkin jo itse ikääntyneet. ”Vanha” vaikuttaisi nyky-yhteiskunnassa olevan negatiivisesti latautunut ja jopa syrjivä käsite, ja harva haluaa olla vanhus tai tulla kutsutuksi sellaiseksi. (Lumme-Sandt 2017; Sankari & Jyrkämä, 2001, 7-9.)

Väestö ikääntyy kaikkialla maailmassa ollen aikamme merkittävin sosiaalinen muutos, joka vaikuttaa kaikkiin yhteiskunnan osa-alueisiin. Vuonna 2017 maailmassa oli 962 miljoonaa 60 vuotta täyttänyttä, ja Euroopassa heidän osuutensa on kaikkein suurin. Yli 60-vuotiaiden määrän oletetaan tuplaantuvan vuoteen 2050 mennessä ollen tuolloin jo 2,1 miljardia – maailmanlaajuisesti yli 60-vuotiaiden määrä kasvaa siis nopeammin kuin mikään muu ikäryhmä. Yhteiskuntien onkin tulevaisuudessa pakko reagoida kasvavaan vanhuspopulaatioon vastaamalla heidän erityistarpeisiinsa. (United Nations 2016.)

Tilastokeskuksen määritelmän mukaan vanhuksia ovat kaikki 65 vuotta täyttäneet. Suomessa vuonna 2000 yli 65-vuotiaiden osuus koko väestöstä oli 15 prosenttia. Vuonna 2030 sen arvioidaan kasvavan yli 26 prosenttiin ollen tuolloin lukumäärässä reilusti yli miljoonan. Näin joka neljäs Suomessa asuva olisi tuolloin vanhus. (Jyrkämä 2001, 267; Tilastokeskus 2003.) Suomessa arvioidaan jo vuonna 2020 olevan ikääntyneitä selvästi yli EU-maiden keskiarvon (Jyrkämä 2001, 267). Suuret ikäluokat ovat suurelta osin vaikuttamassa lisääntyneeseen iäkkäiden henkilöiden ja näin ollen myös ikääntyneiden vankien määrään Suomessa. Toisena perussyynä on eliniän piteneminen parantuneen terveydenhuollon ansiosta, lapsikuolleisuuden ja syntyvyyden vähenemisestä, sekä yleisestä elintason ja hyvinvoinnin kasvusta johtuen. Vaikka pidentynyt elinikä itsessään on ihmisen elämänsäkulussa positiivinen asia, tuo se mukanaan myös haasteita ja muutostarpeita. (Jyrkämä 2001, 268.) Monet sairaudet ovat ikääntyneillä paljon yleisempiä kuin nuoremmilla. Tällaisia ovat esimerkiksi dementia, syöpä sekä sydän- ja verisuonisairaudet. Sairastavuus vähentyy Suomessa jatkuvasti, mutta iäkkäiden osuus väestöstä kasvaa, jolloin myös sairaiden ihmisten kokonaismäärä lisääntyy. (Tilastoraportti 2017.)

5.2.1 Ikääntyvä vanki

Ikääntyvän vangin määritelmä on jatkuvasti neuvottelun kohteena. Yhdysvalloissa, missä myös ikääntyneempiä vankeja on tutkittu paljon, ei ole selkeää kansallista näkemystä siitä, milloin vanki

on ”vanha” tai ”ikääntyvä”. Sterns et al. (2008, 72) tutkimuksessa 27 osavaltiota määritteli vanhemman vangin vaihtelevasti 50 vuotiaista 70 vuotiaisiin. Yhdysvaltain väestönlaskentavirasto (The U.S. Census Bureau) puolestaan määrittelee vanhenevan yli 65-vuotiaiksi, mutta esimerkiksi The National Commission on Correctional Health Care (NCCHC) käyttää ikää 55 iäkkään vangin määritelmäksi. Yhdysvalloissa ikääntyneiden vankien terveydenhoitoa parantamaan pyrkivä komitea määritteli raportissaan ikääntyvän vangin samoin yli 55-vuotiaaksi, mutta suosittelee ikääntyneen määritelmän koskemaan myös tätä nuorempia vankeja, joilla on kognitiivisia tai toiminnallisia ongelmia jokapäiväisessä elämässä. USA:n oikeusministeriön alainen The National Institute of Corrections (NIC) taas määrittelee jo 50 vuotiaat ja tätä vanhemmat ikääntyneiksi vangeiksi, sillä vaikka yleensä 50-vuotiaita ei pidetä väestössä vielä ikääntyneinä, vangeilla ikääntymisprosessi vaikuttaisi olevan nopeampaa kuin normaaliväestössä. Fyysisesti ja psyykkisesti vangit ovat huonokuntoisempia kuin vastaava samaikäinen väestö. (ACLU 2012, v; Hypén 2004, 25.)

Australialaistutkimuksissa (Baidawi et al. 2011) ikämäärittelyä vankien kohdalla on myös pohdittu paljon, ja raja on siellä yleensä liikkunut 45–65 vuoden välillä. Monet tutkijat ovat kuitenkin päätyneet 50 vuotta täyttäneisiin. Tämä ikärajaus on perusteltua, sillä myös australialaisvankiloissa on todettu, että vankien terveys on noin 10 vuotta vanhempien kuin normaaliväestössä. Maschi et al. (2013, 195-196) luokittelivat kvantitatiivisessa analyysissään ikääntyneet vangit ikäryhmiin ”nuoremmat vanhat” 50 – 59 -vuotta, ”keskivanhat” 60 – 64 -vuotta sekä ”vanhemmat vanhat” 65 vuodesta ylöspäin. Näistä ryhmistä ”nuoremmat vanhat” vangit muodostivat yli 70 prosenttia.

Nopeutunut ikääntymisprosessi vangeilla johtuu yleensä elämäntavoista kuten huonosta ravinnosta, päihteiden väärinkäytöstä ja terveydenhuollon puutteesta sekä siitä, että vankilaelämä ylipäänsä saat-
taa vauhdittaa iän mukanaan tuomia sairauksia (ACLU 2012, 1). Kuten normaaliväestössä, myös vankien keski-ikä nousee jatkuvasti ja heidän kohtaamansa ongelmat ovat samoja kuin kaikilla ikääntyvillä. Yhdysvaltalaisista vankiloista alkaa tulla eräänlaisia veronmaksajien ylläpitämiä vanhainko-
teja äärimmäisten rangaistusaikojen ja elinkautisten vuoksi (ACLU 2012, 47). Ikääntyvien vankien määrä onkin maailmanlaajuinen ongelma ja huolenaihe, sillä he tarvitsevat usein kokonaisvaltaista, kallista terveydenhuoltoa ja henkilökohtaista huolenpitoa sekä kuntoutusta. (Potter et al. 2007; Sterns et al. 2008, 71-72; Williams et al. 2012, 1475.) Varsinkin pitkiä tuomioita istuvilla vanhemmilla vangeilla on myös riski laitostumiseen, kun he menettävät yhteyden ulkopuoliseen maailmaan. Tämä taas johtaa edelleen helposti esimerkiksi mielenterveysongelmiin. (Williams & Abraldes 2007, 61.)

5.2.2 Ikä ja rikollisuus

Kriminologian historiassa on jatkuvasti keskusteltu siitä, jatkavatko kaikki nuorena rikosten tekemisen aloittaneet uraansa vanhaksi saakka, vai lopettavatko he jossain vaiheessa (Sampson & Laub 2004, 555-558). Kimmo Hypénin (2004) tutkimuksessa haluttiin selvittää, kuinka moni vankilasta vapautunut palaa uudestaan vankilaan. Tätä varten analysoitiin Rikosseuraamusviraston keskusvankirekisteristä poimittua aineistoa, joka käsitti kaikki vuosina 1993-1999 ehdottoman vankeusrangaistuksen saaneet ja vankilasta vapautuneet henkilöt. Analyysissä oli mukana vain ilmi tullut, tilastoihin päätyntä ehdottomaan vankeustuomioon johtanut rikollisuus.

Tutkimuksen mukaan ikä on yksi merkittävimmistä rikollisuuden ennustajista, sillä rikollista käyttäytymistä esiintyy ylivoimaisesti eniten myöhäisessä teini-ikässä sekä nuorilla aikuisilla, kun taas iän myötä se selkeästi vähenee. Nuoret syyllistyvät heti vapautumisen jälkeen uusiin rikoksiin selvästi useammin kuin heitä vanhemmat. Vanhemmat rikolliset ovat epätodennäköisemmin uusintarikollisia vapauttamisensa jälkeen, eivätkä he riko ehdonalaistaan yhtä usein kuin nuoremmat. Tästä syystä ikääntyvä ex-vanki ei päädy enää yhtä usein uudelleen vangituksi. (Hypén 2004, 7-8; Maschi et al. 2013, 206; Tyni & Blomster 2012, 630.) Joissain kriminologian tutkimuksissa on saatu näyttöä siitä, että suuri osa tutkituista rikollisista tekee kyllä rikoksia nuoruudessaan, mutta lopettaa ne aikuistuttuaan. Näissä tarkasteluissa todettiin myös, että pieni osa tutkitusta ikäryhmästä tekee rikoksia niin nuorena kuin aikuisenakin, ja vielä pienempi osa heistä syyllistyy rikoksiin ainoastaan aikuisiällä. Kyseinen kaava näyttäisi olevan maailmanlaajuisesti sama kaikkialla, mutta vaihtelevan hieman rikostyyppien mukaan. (Sampson & Laub 2001, 14-16.)

Hypénin tutkimuksen mukaan vangin ikä on siis tilastollisesti merkitsevä, kun tarkastellaan uusintarikollisuutta. Vankilakertaisuus tarkoittaa eri vankeuskausia, joita tuomitulla on ollut. Ensikertalaiseksi määritellään vanki, joka ei ole rikoksentekopäivää edeltäneiden kolmen vuoden aikana suorittanut (Suomessa tai muissa Pohjoismaissa) vankeusrangaistusta tai ollut pakkolaitoksessa. Ensikertalainen vapautuu suoritettuaan puolet tuomiosta, kun rikoksen uusijoilla aika on yleensä 2/3. (Hypén 2004, 17.)

Vuosina 1993-1997 vankilasta vapautuneista ensikertalaisista uuden ehdottoman vankeustuomion sai noin 40 prosenttia. Näistä alle 18-vuotiaina vapautuneista vankilaan joutui uudestaan 85-95 prosenttia, ja vanhimmassa ikäryhmässä eli yli 60-vuotiaissa uusijoita oli 20-30 prosenttia. Mitä kauemmin vapautuneita seurataan, sitä useampi heistä palaa takaisin vankilaan. Seuranta-aika tutkimuksessa oli

lähes kymmenen vuotta, jolloin uuden vankeustuomion saaneiden osuudet eivät juurikaan kasvaneet. Ensikertalaiset uusivat harvemmin kuin vankilatuomion useammin saaneet, ja uusintarikollisuus kasvoi vankilakertaisuuden myötä siten, että niin sanottuun vankilakierteeseen joutuneista noin kaksi kolmesta palasi takaisin vankilaan kolmen vuoden sisällä vapautumisestaan. Näitä kuitenkin oli prosentuaalisesti varsin pieni osuus vapautuneista, eli vallalla oleva käsitys vankilakierteeseen joutumisen suuresta todennäköisyydestä on virheellinen. (Hypén 2004, 33.)

Vankilakierteeseen jääneet ovat sairain, köyhin ja syrjäytynein väestönosa Suomessa ja siten haasteellinen ryhmä niin Rikosseuraamuslaitokselle kuin yhteiskunnallekin. Eniten uusintarikollisuutta tämän tutkimuksen mukaan esiintyi ryöstöistä ja omaisuusrikoksista tuomituilla ja vähiten seksuaali- ja henkirikoksista tuomituilla. Vakavien rikosten uusiminen on siis harvinaisempaa kuin lievien rikosten (Fellner 2015, 10-13). Moni vankilakierteessä olevistakin silti jää pysyvästi vapauteen erityisesti silloin, jos päihteettömyys onnistuu. Tutkimukset viittaavat siihen, että vankilassa saatu päihdekuntoutus alentaa tilastollisesti merkitsevästi riskiä joutua vankilaan uudestaan (Hypén 2004, 60).

Vapautuneiden vankien kuolleisuusaste on varsin korkea, muttei silti selitä vankilakierteen katkeamista kokonaan. (Hypén 2004, 8, 54-59.) Vankien ikävakioitu kuolleisuus on tutkimusten mukaan joka tapauksessa suurempaa kuin muussa väestössä samana aikana ja se on lisääntynyt 1970-luvulta lähtien. Luonnollisten kuolemien yleisyydessä ei ole tuona aikana tapahtunut muutoksia, mutta etenkin vankien itsemurhat näyttävät lisääntyneen. Itsemurhat ovat vangeilla kolme kertaa yleisempiä kuin 15 vuotta täyttäneillä suomalaisilla miehillä, vaikka suomalaisten itsemurhakuolleisuus on muutoinkin kansainvälisesti suurta. (Hypén 2004, 23-26.)

Uusintariski näyttää vähenevän tasaisesti iän myötä siten, että 50 vuoden ikään mennessä ihmiset tutkimusten mukaan alkavat lopettaa rikosten tekemisen ja yli 60-vuotiaiden vankien uusimisen todennäköisyys on jo erittäin pieni muihin ryhmiin verrattuna. Myös Tynin ja Blomsterin tutkimuksessa (2012, 630) yli 60-vuotiaiden vankien uusimisen todennäköisyys oli hyvin pieni vertailuryhmiin verrattuna. Esimerkiksi USA:ssa 50-vuotiaista pidätetään vain noin 2 prosenttia ja 65-vuotiailla luku lähentelee nollaa. Ikääntyneitä vankeja voidaan siis hyvällä syyllä pitää yhteiskunnalle vaarattomampana kuin nuorempia. (ACLU 2012, vi-vii, 12; Chiu 2010; Fellner 2015, 10-13; Roberts & Sangoi 2015, XI; Tyni 2015.) Rikollisuuden tutkimuksessa ei kuitenkaan koskaan tule sivuuttaa sitä seikkaa, että vain osa rikoksista tulee virkavallan tietoon, ja suuri osa rikoksista jää pysyvästi piiloon, ilmoittamatta tai syyllinen löytymättä.

Yhdysvaltalais tutkimuksessa analysoitiin FBI:n Uniform Crime Reportsin (UCR) keräämää dataa vuosina 1940, 1960 ja 1980 pidätetyistä henkilöistä. Iän ja rikostyyppin suhteessa nähtiin selvää korrelaatiota, samoin voitiin määritellä ikä, jolloin tehdään eniten rikoksia sekä se, missä iässä rikosten tekeminen vähenee. Selkein muutos oli nähtävissä vuosien 1940 ja 1980 välillä. Tuona aikana nuorten tekemä rikollisuus kasvoi selvästi. Perinteinen sosiologinen näkemys kuitenkin on, että vaikka rikosten määrä tyyppillisesti vähenee iän myötä saavutettuaan ensin huippunsa varhaisaikuisuudessa, ilmenee kuitenkin tiettyjä rikostyyppisiä vanhempien henkilöiden keskuudessa nuoria enemmän tai niiden tekeminen vähenee hitaammin, tai molempia. (Steffensmeier et al. 1989, 819-821, 826; Sampson & Laub 2001, 13.)

Sampson ja Laub (2004) ovat julkaisseet pisimmän tiedossa olevan, ainutlaatuisen rikollisten seuranta tutkimuksensa, jossa seurattiin noin 10-vuotiaita poikia aina liki 70-vuotiaiksi saakka. Tutkittavana oli 500 rikollista miestä sekä heidän 500 verrokiaan. Tutkimus alkoi 1940-luvulla Yhdysvalloissa Sheldon ja Eleanor Glueckin toimesta nimellä ”Unraveling Juvenile Delinquency” tutkittavien poikien ollessa koulukodissa, ja jatkui myöhemmin Sampsonin & Laubin toimesta myöhemmällä tarkastelulla 1990-luvulla, kun tutkittavat olivat 61–69-vuotiaita. Kerrotussa pitkäaikaistutkimuksessa vertailtiin poikia jotka eivät ole tehneet rikoksia niihin jotka ovat. (s. 556.) Tutkimuksen myöhäisessä vaiheessa materiaalina käytettiin rikollisuustilastoja, kuolleisuustilastoja sekä tutkittavien (tuossa vaiheessa enää 52 henkilöä) haastatteluja.

Tarkastelukysymyksinä olivat mm. kuinka paljon rikoksia tehdään keski-iässä ja myöhemmin elämässä, millaisia rikoksia vanhemmat rikolliset tekevät sekä milloin desistanssia tapahtuu. Tilastoja vertailemalla saatiin selville, että vaikka 84 prosenttia tutkituista miehistä oli pidätettyinä ikävuosien 17 – 24 välillä, laski rikosmäärä voimakkaasti iän myötä (s.567). Tulokset olivat siis selkeitä: vaikka yksilöllistä vaihtelua on, rikosten tekeminen silti vähenee yksilön vanhetessa. ”Rikoksista ulos kasvaminen”, desistanssi, tapahtuu ikääntyvillä kiistattomasti kaikkein vakavimpiakin rikoksia kaikkein aktiivisimmin tehneillä (Sampson & Laub 2004, 565; LeBel et al. 2008, 131).

Yksi pysyvimmistä kriminologian väitteistä on ollut, että eniten rikoksia tekevät aikuiset ovat aina aloittaneet rikollisen uransa jo varsin nuorina, ja vähäisempiä rikoksia harvemmin tekevät taas vasta vanhempina, ja että nämä riskiyksilöt on täysin mahdollista tunnistaa jo hyvin varhaisessa lapsuudessa (s.558). Sampsonin ja Laubin (2004) tutkimuksessa ei kuitenkaan löytynyt yhtään ryhmää, jonka rikosmäärät pysyivät samoina koko elämän ajan, vaan rikosten tekeminen vähenee tai loppuu kokonaan jokaisessa ryhmässä iän myötä – johtuuko tämä sitten aidosti iästä, jäänee arvoitukseksi.

Yksilökohtaiset erot, lapsuuden ja nuoruuden riskitekijät tai perhetausta eivät siis vaikuttaneet desistanssin tapahtumiseen. Desistanssi toimii näin ollen myös aktiivirikollisiksi miellettyillä, ja vaikuttaisi olevan useiden tekijöiden summa sisältäen niin kehityksellisiä, psykologisia kuin sosiologisiakin aspekteja. (Sampson & Laub 2004; Steffensmeier et al. 1989.)

Ikääntyminen muuttaa aivojen kemialla, mutta niin tekevät myös sosiaaliset muutokset (Laine 2005, 188). Myös Sampsonin & Laubin tutkimuksen (2001, 18) yhteydessä todettiin, että sosiaaliset siteet yhteiskunnallisissa laitoksissa kuten työ, perhe ja koulu vähentävät rikollisuutta. Mm. naimisiinmeno tai työpaikan saaminen johtavat sellaisten sosiaalisten siteiden muodostumiseen henkilön elämässä, joiden on selkeästi osoitettu vähentävän rikollista toimintaa. Nämä tietyt institutionaaliset tekijät ja elämäntilanteiden vaihtelut aikuisuudessa selittävät rikollisuuden vähenemistä iän myötä. Tutkimuksessa monet rikoksentekijät siirtyivät erilaisten rakenteellisten muutostilanteiden myötä normaalielämään ja kunnollisuuteen edes tajuamatta sitä itse, ikään kuin sivuvalintana. Avioituneella (nuorella) miehellä on pienempi henkirikosriski kuin naimattomalla, mutta riski suurenee takaisin ennalleen eronneilla ja leskillä. Näin ollen ajatus rikollisen käyttäytymisen pysyvyydestä on väärä ja harhaanjohtava. (Sampson & Laub 2004; Laine 2005, 123-125.)

Yhdysvalloissa armahdusta tai pääsyä ehdonalaan ei suositella, mikäli vanki on tuomittu väkivaltaisista teoista tai seksuaalirikoksista. Tällaisissa tapauksissa tekojen rangaistavuus ajaa säästöjen ohi, eikä myöskään iän katsota tehneen näissä tapauksissa rikoksen tekijää vaarattommaksi. Vuonna 2008 elinkautiseen oli USA:ssa tuomittu 140 000 henkilöä, joista 29 prosentilla ei ollut lainkaan mahdollisuutta ehdonalaan. Aiemmissa tutkimuksissa on todettu, että yli 50-vuotiaista vangeista yli 60 prosenttia on todennäköisemmin tuomittu vakavista rikoksista kuten raiskaus, ryöstö tai murha, joista heille on langetettu pitkiä tuomioita tai elinkautisia. (Chiu 2010, 9.) Vuonna 2006 Bureau of Justicen tilaston mukaan 1,38 miljoonasta usalaisesta vangista hieman yli puolet miehistä oli tuomittu väkivaltarikoksista, ja yli 50-vuotiailla tämä osuus oli jopa 75 prosenttia (Sterns 2008, 71). Myös vuonna 1989 tehdyssä yhdysvaltalaisessa datavertailussa pystyttiin erottelemaan henkilöihin kohdistuneista rikoksista se, että nuoremmilla ikäryhmillä (mediaani) oli tilillään useammin raiskauksia, kun taas vanhemmalla ikäryhmällä mm. henkirikoksia ja lapsiin kohdistuneita rikoksia. (Steffensmeier et al. 1989, 815-816.) Kaikkiin näihin tilastoihin luonnollisesti vaikuttavat mm. ilmoituskynnyksen mataltuminen sekä laissa ja sen soveltamisessa tapahtuneet muutokset.

Australiassa on raportoitu ikääntyneiden vankien pidempien vankeusrangaistuksien syyksi seksuaalirikos 39 prosentissa tapauksista ja henkirikos tai huumausainerikos noin 15 prosentissa. Nuoremmilla vangeilla nämä luvut olivat seksuaalirikosten suhteen 10 prosenttia, henkirikosten 9 prosenttia ja huumausainerikosten noin 9 prosenttia. (Potter et al. 2007, 205.)

Vaikka uusintarikollisuus siis tippuu dramaattisesti iän myötä, on USA:ssa vankiloissa iäkkäitä miehiä ja naisia yhä lisääntyvissä määrin. Mielenkiintoista on, että ACLU (American Civil Liberties Union) kuitenkin toteaa raportissaan vuodelta 2012, että iäkkäät vangit ovat Yhdysvalloissa usein vankilassa ”vähäpätöisemmistä” rikoksista (s. 20). ACLU:n mukaan esimerkiksi Texasin osavaltiossa 65 prosenttia yli 50-vuotiaista vangeista on vangittuina väkivallattomista rikoksista kuten huume- ja omaisuusrikokset (s.17). New Yorkin osavaltiossa yli 65-vuotiaista vapautuneista vangeista vain 4 prosenttia palasi vankilaan kolmen vuoden sisällä, kun alle 49-vuotiaista heitä palasi samassa ajassa 16 prosenttia (s. ii, vi-vii). Hyvin todennäköistä onkin, että osa näistä iäkkäistä vangeista on kokenut ns. luonnollisen poistuman ja menehtynyt.

On siis syytä pohtia, kuka tilastoja tuottaa tai tilaa ja mihin tarkoituksiin. Monissa kriminologisissa tutkimuksissa nuori rikollinen lisäksi määritellään teini-ikäiseksi ja noin 30-vuotias ja tästä yli jo vanhemmaksi ikäkohortiksi. Itse ajattelen ikääntyviä koskevan tutkimukseni perusteella molemmat edellä mainitut vielä ”nuori”-kategoriaan, vaikka 15- ja 30-vuotiaan tekemissä rikoksissa onkin eroavaisuuksia. Ikäryhmien olisikin syytä olla riittävän kapeita tutkimuksen tarkkuuden aikaan saamiseksi (Steffensmeier et al. 1989, 828).

Ikääntyvillä vangeilla on haasteita myös vapautumisen jälkeen takaisin normaaliin yhteiskuntaan palatessaan, ja nämä ongelmat saattavat nousta pintaan nimenomaan vasta vapautumisen yhteydessä. Britanniassa haastateltiin 65-84 vuotiaita miesvankeja, ja heille huolta aiheuttivat asuminen, työ ja terveyden ongelmat, samoin oma turvallisuus. Nämä seikat nousivat esiin etenkin institutionalisoituneilla vanhemmilla rikoksentekeijöillä. (Williams & Abraldes 2007, 68; Roberts & Sangoi 2015, XIV.)

6 Suomalainen kriminaalipolitiikka

Klassisessa rikosoikeudellisessa ajattelussa on lähdetty yleensä siitä, että rikoksentekeijän rankaisemisesta on oltava enemmän hyötyä kuin haittaa. Kun henkilöä rangaistaan lain rikkomisesta, toimii se

esimerkkinä meille muille: emme syyllisty samaan. Tätä kutsutaan yleispreventioksi. Tällöin ajatuksena on, että meillä on rationaalinen, vapaa tahto valita toimintamme. Rikokset kuitenkin usein tapahtuvat tilanteissa joissa ei ole mahdollista pohtia etukäteen sen seurauksia, tai rikollinen saattaa ajatella, ettei hän jää teostaan kiinni. Välitön pelotevaikutus ei siis toimi aivan kuten perinteisesti on ajateltu, vaan suurempana vaikuttimena lain noudattamisessa onkin todennäköisesti ihmisen sosiaalistuminen/sosialisaatio ja moraalisääntöjen oppiminen. On myös todettu, että rangaistustason nosto eli sanktioankaruus tai kiinnijäämisriski eli sanktiovarmuus eivät vähennä rikollisuutta varsinkaan vakavissa rikoksissa. (Laine 2005, 281-284.)

Yhdistyneet Kansakunnat on vuonna 1957 määritellyt ehdottoman vankeusrangaistuksen lähtökohdaksi yhteiskunnan suojelemisen rikollisuutta vastaan. Tähän sisältyy oletus, että rikoksentekijällä on halua ja kykyä elää vapautumisensa jälkeen lainkuuliaista elämää. (United Nations 1957.) Suomessa vankeinhoidolla on tavoiteltu jo 1900-luvun alusta saakka uusintarikollisuuden ehkäisyä, vaikka rikosten tekemisen estäminen vankeusaikana onkin olennainen osa rangaistusta. Sama ajatus kantaa myös suomalaista vankeusrangaistuksen kokonaisuudistusta vuodelta 2006, jonka mukaan vankeuden tehtävänä on estää rikosten tekeminen vankeusaikana sekä edistää rikoksetonta elämäntapaa vangin elämänhallintaa ja yhteiskuntaan sijoittumista vahvistamalla. Tuolloin käyttöön otettiin myös nykyisen kaltainen rangaistusajan suunnitelman luominen. Turvallisuusnäkökohtien lisäksi vangin yksilölliset tarpeet pyritään vankeusrangaistuksen aikana mahdollisuuksien mukaan huomioimaan. (Liimatainen et al. 2017, 2; Vankeuslaki 767/2005, 1§, 2§; Viikki-Ripatti 2011, 198.)

Kriminaalipolitiikka Pohjoismaissa on perustunut perinteisesti skandinaaviseen hyvinvointimalliin. Vakaata ja turvallista yhteiskuntaa on pyritty ylläpitämään ehkäisevällä sosiaalipolitiikalla, joka on estänyt myös rikollisuutta. Tunnetusti hyvä sosiaalipolitiikka on myös parasta kriminaalipolitiikkaa (Tyni 2015, 27). Nykyaikana on kuitenkin jouduttu useiden yhteiskunnallisten muutosten vuoksi tarkastelemaan uudelleen myös kriminaalipolitiikan rakennetta. (Blomster & Muiluviuri 2011, 141.)

Oikeusministeriön hallinnonalan vaikuttavuustavoitteena mainitaan Suomessa ”uusintarikollisuuden vähentäminen parantamalla rangaistusta suorittavan edellytyksiä rikoksettomaan elämäntapaan”. Kriminaalipolitiikalle asetettuja vaikuttavuustavoitteita ovat oikeudenmukaisen rikosvastuun toteuttaminen, rikoksen uhrin aseman kehittäminen sekä rikollisuuden ja sen haittojen vähentäminen. Lisäksi turvallisuuden ja turvallisuuden tunteen parantaminen sekä yhteiskunnassa esiintyvän väkivallan vähentäminen on listattu tavoitteiksi. Rikosseuraamuslaitoksen vaikuttavuustavoite puolestaan on ”vähentää rangaistusta suorittavien riskiä syyllistyä uusiin rikoksiin rangaistusaikana ja sen jälkeen”.

Myös näiden vaikutustavoitteiden arvioiminen jälkikäteen on tärkeää, sillä arvioinnin kautta pyritään tuottamaan tutkittua, laadukasta tietoa niin palvelujen tuottajille, päätöksentekijöille kuin kansalaisillekin. (Tyni 2015, 3.) Tarkastelemalla rangaistusajan suunnitelmia tullaan sanoneeksi siis jotain myös vaikuttavuustavoitteiden toteutumisesta.

Kriminaalipolitiikan tavoitteet voidaan jakaa rikollisuuden vähentämiseen pyrkiviin tavoitteisiin – joskus voi riittää myös rikollisuuden määrällisen tason pysyminen samana – sekä rikollisuuden aiheuttamiin haittoihin puuttumiseen. Haittoihin tulee varautua, sillä kaikista hyvistä tavoitteista huolimatta rikollisuutta ilmenee aina. Näihin haittoihin voidaan lukea niin yhteiskunnalle, rikoksesta tuomitulle kuin mahdollisille uhreillekin aiheutuneet haitat. Haittavaikutuksia yhteiskunnassa pyritään minimoimaan ja samalla huomioimaan oikeudenmukaisuus. (Laine 2005, 211.)

Suomessa Rikosseuraamuslaitoksen (RISE) keskeinen tehtävä on uusintarikollisuusriskeihin vaikuttaminen. Uusintarikollisuuden ehkäisyyn Suomessa osallistuvat Rikosseuraamuslaitoksen lisäksi niin poliisi, eri ministeriöt kuin useat muutkin toimijat kuten kunnat ja erilaiset järjestöt. Vankeinhoidon aiheuttamat kustannukset ovat myös suomalaisessa yhteiskunnassa korkeat, ja rikollisuuden kokonaiskustannuksista onkin mahdotonta tehdä tarkkoja arvioita. Kulueriä kun ovat myös rikosten uhrien ja heidän omaistensa inhimilliset kärsimykset. Esimerkkinä kuitenkin vuonna 2014 pelkästään Rikosseuraamuslaitoksen nettokustannukset olivat 227 miljoonaa euroa ja tuolloin vuosi vankilassa maksoi keskimäärin 68 000 euroa. Kalleimmaksi tulee rangaistuksen täytäntöönpano suljetuissa vankiloissa. (Rikosseuraamusalan ohjelmatyön linjaukset 2008; Tyni 2015, 1-2, 10.)

Suomalaisessa kriminaalipolitiikassa merkittävän viitekehyksen vankeinhoidolle tarjoaa niin sanottu normaalisuusperiaate. Tällä tarkoitetaan sitä, että huolimatta rikostuomiostaan jokainen yksilö on oikeutettu yhteiskunnan normaaleihin palveluihin ja etuuksiin, ja vankeinhoitolaitoksen on siis tarjottava näitä niin pitkälle kuin mahdollista. Rikoksesta tuomitujen vapauden menetys ja lainsäädännöllä rajattu pääsy tiettyihin etuuksiin vankeusaikana luonnollisesti tuo normaalisuusperiaatteeseen poikkeuksia, jotka rajoittavat yksilön perusoikeuksia. Näitä ovat esimerkiksi liikkumisvapauden, henkilökohtaisen koskemattomuuden sekä yksityiselämän suojan rajoittaminen. Normaalisuusperiaate on sisällytetty myös vankeuslakiin: ”Vankilan olot on järjestettävä niin pitkälle kuin mahdollista vastaamaan yhteiskunnassa vallitsevia elinoloja” ja ”...Vankeuden täytäntöönpano ei saa aiheuttaa vangin oikeuksiin eikä olosuhteisiin muita rajoituksia kuin niitä, joista säädetään lailla tai jotka välttämättä seuraavat itse rangaistuksesta” (Vankeuslaki 767/2005, 3§).

Vapaudenriistosta ei siis saisi aiheutua vangille enää lisärangaistusta, vaan vankeuden aiheuttamat negatiiviset seuraukset henkilölle tulisi minimoida. Vankeusrangaistus kun on aina tavalla tai toisella yksilön minuuden ja toimijuuden rajoittamista. (Hartoneva 2018.) Joka tapauksessa ihmisten oikeustaju vaatii rangaistuksia, ja yhteiskuntaa ilman minkäänlaisia vankeusrangaistuksia on vaikea kuvitella kulttuurin ja aikakauden muutoksista huolimatta (Kääriäinen 1994, 283).

Normaalisuusperiaate toteutuu yhdyskuntaseuraamusten suorittamisen ja valvotun koevapauden suhteen paremmin kuin varsinaisen vankeusrangaistuksen aikana vankilassa. Käytäntöjä on lähihistoriassa onnistuttu hallinnon piirissä muuttamaan niin, että olosuhteet ja yksilöiden kohtelu myös vankiloissa onnistuvat toteuttamaan tätä periaatetta. Näihin lukeutuu mm. koulutuksen hankkimismahdollisuus vankeusrangaistuksen suorittamisen aikana. Suomalaisessa rikosseuraamusjärjestelmässä onkin esitetty normaalisuusperiaatteelle varsin vaativia tavoitteita. Parantamalla vangin elämänhallintataitoja pyritään edistämään hänen sijoittumistaan yhteiskuntaan sekä tätä kautta ehkäisemään uusintarikollisuutta. Tavoitteiden toteutumiseksi vaaditaan eri alojen yhteistyötä ja suurta paneutumista henkilön elämäntilanteeseen, sillä vangeilla palvelujen tarve on normaaliväestöä suurempi. (Hartoneva 2018.)

Inkapasitaatio eli kyvyttömäksi ja vaarattomaksi tekeminen on myös rangaistuksen tehtävä. Tällaisia keinoja nykyaikana edustavat esim. ajokiellot ja viraltapanot, vaikka myös kuolemantuomio liittyy samaan kategoriaan. Pitkillä, elinkautisilla rangaistuksilla pyritään suojelemaan yhteiskuntaa vaaralliseksi määritellyiltä rikollisilta, joiden oletetaan jatkossakin toimivan lain vastaisesti. Tätä nimitetään selektiiviseksi inkapasitaatioksi. Yhteiskunnan turvaamisen lähtökohtana on silloin enemmistön hyöty pienen vähemmistön kustannuksella. (Laine 2005, 286-289; Tyni 2015, 73.)

6.1 Suomalainen vankila

Suomen nykyinen rikoslaki ja siihen liittyvä asetus rangaistusten täytäntöönpanosta on vuodelta 1889, jolloin nykyaikainen vankeinhoito syntyi. Vuoden 1974 lakimuutokset siirsivät vankeinhoitoa enemmän entisestä progressiivisuusperiaatteesta normaalisuusperiaatteen suuntaan (Tyni & Blomster 2012, 621.) Oikeusministeriön alaisuuteen kuuluva Rikosseuraamuslaitos (RISE) aloitti Suomessa toimintansa vuonna 2010, jolloin yhdistettiin yhdeksi organisaatioksi Vankeinhoitolaitoksen ja Kriminaalihuoltolaitoksen hallinnolliset organisaatiot. Vankilat on meillä jaettu suljettuihin vankiloihin

ja avovankiloihin tai -osastoihin ja tällä hetkellä toiminnassa on 15 suljettua ja 18 avolaitosta tai -osastoa ympäri Suomen. (RISE 2017; Tyni 2015, 8.)

Vielä 1980-luvulla Suomen vankiluku oli yksi Länsi-Euroopan korkeimpia. Luku on kuitenkin laskenut yhdeksi Euroopan alhaisimmista, etenkin lakimuutosten ansiosta. Viimeisen kymmenen vuoden aikana vankien päivittäinen keskimäärä on laskenut Suomessa koko ajan. Vaikka 2000-luvulla vankiluku on yli 30 prosenttia pienempi kuin 30 vuotta sitten, suorittavat vankilassa olevat tuomioita pidempään ja vakavammista rikoksista kuin aiemmin. Vuonna 2015 vankeja oli Suomessa keskimäärin 3 068, myös muissa Pohjoismaissa suhteellinen vankiluku on suunnilleen sama. Yhdysvalloissa ja Venäjällä on vankeja suhteellisesti noin 10 kertaa enemmän kuin Suomessa. Perusvaihtoehtoina rangaistukseen tuomitulla ovat sakko, ehdollinen ja ehdoton vankeus sekä yhdyskuntaseuraukset. (Blomster & Muiluvuori 2011, 142-144; RISE 2016; Tyni 2015, 8.)

Vuoden 2016 World Prison Population List:in raportin mukaan maailmanlaajuinen vankimäärä on saavuttamassa 11 miljoonan rajan (ICPR 2018). Vankien olot, heidän määränsä, vankiloiden taso ja niissä tarjottu terveydenhuolto sekä kuntoutus vaihtelevat valtavasti eri maanosien ja maiden välillä. Tässä tutkimuksessa pyritään keskittymään suomalaisen, ikääntyneen vankeusvangin kohtaamiin ongelmiin suomalaisessa vankilassa, joten sekä näkökulma että aineisto on rajoittunut ja antaa siis tietoa ainoastaan tietyistä paikasta tiettynä historiallisena aikana. Aikaan ja paikkaan sidotut analyysit eivät koskaan ole yleistettäviä universaaleiksi totuuksiksi (Steffensmeier et al. 1989, 821). Kun eri maiden vankitutkimuksia lähdetään vertailemaan, on otettava huomioon niiden väliset erot niin rikoslaissa, rikostyypeissä kuin vankilaooloissakin. Mm. vankien terveyttä koskevia tutkimuksia on tehty vain vähän, ja ne on lähes poikkeuksetta tehty länsimaissa, joissa kuitenkin on vain noin kolmannes kaikista maailman vangeista (Joukamaa et al. 2010, 14; Fazel ja Danesh 2002, 548).

6.2 Suomalaiset vangit

Tilastokeskus määrittelee vangiksi henkilön, joka on joko vankeusvanki, sakkovanki tai tutkintavanki. Vankeusvanki on henkilö, joka on otettu rangaistuslaitokseen suorittamaan tuomittua ehdotonta vankeusrangaistusta, täytäntöön pantavaksi määrättyä ehdollista vankeusrangaistusta ja/tai jäännösrangaistusta menetettyään ehdonalaisen vapautensa. (Joukamaa et al. 2010; SVT 2018.)

Ehdoton vankeusrangaistus jaotellaan määräaikaiseen ja elinkautiseen vankeuteen. Määräaikaisen vankeusrangaistuksen kesto on vähintään neljätoista päivää ja enintään kaksitoista vuotta. Mikäli henkilö tuomitaan kerralla useista rikoksista, tuomion enimmäisaika on 15 vuotta. Eri kerroilla tuomituista vankeusrangaistuksista yhteenlaskettu aika on korkeintaan 20 vuotta vankeutta. Elinkautiseen vankeusrangaistukseen nykyisen rikoslain mukaan voidaan tuomita ainoastaan murhasta sekä eräistä muista vakavista rikoksista, jotka kuitenkin ovat harvinaisia (esim. sotarikos). Elinkautisesta vankeusrangaistuksesta voi vapautua aikaisintaan 12 vuoden kuluttua, paitsi 21 vuotta nuorempana tehdystä rikoksesta kymmenen vuoden vankeuden jälkeen tai tasavallan presidentin armahduksella. 2000-luvulla vapautettujen elinkautisvankien keskimääräinen laitoksessa suoritettava aika oli noin 14 vuotta. Vuonna 2014 noin 37 prosenttia vankeusvangeista oli tuomittu ehdottomaan vankeuteen ensimmäistä kertaa, ja tuolloin vankien laitoksessa oloaika oli noin 35 kuukautta, vaikka tuomioistuinten määräämä rangaistuksen pituus olikin keskimäärin 53 kuukautta. Vankeusvangeista 10 prosentilla ennakoitu laitoksessa oloaika oli yli seitsemän vuotta, kun taas kolmen kuukauden lyhytaikaisvankeja oli noin 8 prosenttia. (Tyni 2015, 19-22.)

Vangit luokitellaan Suomessa päärikoksen perusteella 9 luokkaan, joita ovat ryöstö, varkausrikokset, muu omaisuusrikos, henkirikos tai sen yritys, muu väkivaltarikos, siveellisyysrikos, huumausainerikos, liikennejuopumus sekä muut rikokset. Henkirikokseksi tai sen yritykseksi luokitellaan perusmuotoiset tapot, murhat ja surmat sekä niiden yritykset. Yleisin vankeusvankien päärikos on henkirikos tai sen yritys (24 %), seuraavaksi yleisimmät päärikokset olivat huumausainerikos ja muu väkivaltarikos. (Tyni 2015, 20.)

Vuonna 2016 noin 53 000 alioikeustuomion saaneesta ehdottomaan vankeuteen tuomittiin Suomessa noin 5350 henkilöä. Suurin osa tuomioista johti joko sakkoihin tai ehdolliseen vankeusrangaistukseen. Muiden yhdyskuntaseuraamusten osuudet ovat pieniä. Suurin osa ehdottomiin vankeusrangaistuksiin tuomituista on tuomittu jo aiemmin sakkoihin, ehdollisiin vankeusrangaistuksiin tai yhdyskuntaseuraamuksiin. Tulee myös huomioda, että ehdottomasta vankeusrangaistuksesta vapautunut vanki voidaan vankeusrangaistuksen sijasta tuomita myös johonkin muuhun seuraamukseen joskus myöhemmin mahdollisten uusien rikosten takia, eivätkä he siis välttämättä palaa enää vankilaan. Uusintarikollisuuden arvioinnissa on siis oleellista ymmärtää myös yhdyskuntaseuraamuksien tuomitsemiskäytännöt ja sisällöt. (SVT 2018; Tyni 2015, 8-9.)

Rikosseuraamuslaitoksen tilaston mukaan 1.5.2017 koko Suomessa on ollut vankilassa yhteensä 2423 vankeusvankia. Näistä oli yhteensä 359 yli 50-vuotiasta ja 93 yli 60-vuotiasta vankeusvankia. Koko

Suomessa yli 60-vuotiaita vankeusvankeja oli tuolloin siis ainoastaan 3,8 prosenttia koko Suomen vankeusvankimäärästä. RISE:n tilastointi on muuttunut hieman, sillä vuonna 2010 se on luokitellut ikäjakauman yläpäähän yhtenäisenä ryhmänä vain yli 50-vuotiaat vangit. Näyttäisi siis siltä, että verrattuna esim. Yhdysvaltoihin suomalaisissa vankiloissa vankimäärät eivät ole räjähtäneet käsiin, eivätkä ikääntyneiden vankien osuudetkaan ole lisääntyneet eksponentiaalisesti. Tähän melko pieneen iäkkäämpien vankien määrään on kokonaisuutena luultavasti vaikuttanut pienempi rikosten uusimisriski, jolloin nuorempina tuomitut eivät enää palaa uudestaan vankilaan vanhempana, sekä rikollisen toiminnan yleinen väheneminen iän myötä, jolloin nuoremmat ikäluokat korostuvat myös vankilaan tuomituissa. (Rikosseuraamuslaitos 2010 ja 2017.)

Vankipopulaatiossa on kuitenkin selvästi nähtävissä väestön vanheneminen, vaikka vankien keski-ikä on alhainen mm. suuresta ennenaikaisesta kuolleisuudesta johtuen. Varsinkin yli 40- ja yli 50-vuotiaiden vankien osuus on noussut siten, että kun vuonna 1980 yli 50-vuotiaita oli Suomessa kaikista vangeista 6 prosenttia, oli heitä vuonna 2010 jo peräti 14 prosenttia. Samaan aikaan myös vankien sairastavuus on kohonnut varsinkin päihde- ja mielenterveysongelmien osalta. (Blomster & Muiluviuri 2011, 148.)

Suomessa noin kaksi kolmesta vangista palaa takaisin vankilaan viiden vuoden sisällä vapautumisestaan (Tyni & Blomster 2012, 621). Vankilukua eli vankilassa kirjoilla olevien vankien määrää pidetään usein rikollisuuden tai vankeinhoidon vaikuttavuuden mittarina. Ilmi tullee rikollisuudella ei kuitenkaan voida yksistään selittää vankilukua ja – rakennetta, sillä siihen vaikuttavat niin yhteiskunta- ja kriminaalipolitiikka, yhteiskunnan taloudellinen tila, demografiset tekijät kuin muutkin yhteiskunnalliset ilmiöt, mutta rikollisuuden taso ja vuosittaiset tapausmäärät eivät niinkään paljoa. (Blomster & Muiluviuri 2011, 141.) Muun muassa valvotussa koevapaudessa olevat vangit ovat vankilassa kirjoilla, vaikka eivät ole paikalla vankilassa. Esimerkiksi yksittäisten rikosnimikkeiden rangaistusasteikkojen muuttaminen lainsäädännöllä voi alentaa tai korottaa vankilukua, joten sen määrälliset muutokset vaikuttavat vankipopulaation rakenteeseen.

Yleisen rikollisuustason lasku ei aina tarkoita matalaa vankilukua, kuten rikollisuuden nousukaan ei aina tarkoita kohonnutta vankilukua. Tilastoidut uusintarikollisuusmäärät eivät siis kerro koko totuutta yhteiskunnasta. Kriminaalipolitiikan käytännöillä saadaan aikaan se, että rikolliset eivät palaa enää yhtä usein vankilaan, mutta varsinaiseen uusintarikollisuuteen käytännöt eivät vaikuta. Rikosseuraamuslaitos kun ei ole vastuussa vangeista enää vapautumisen jälkeen esim. jatkokuntoutuksen

järjestämisen muodossa. Myös yhteispohjoismaisessa uusintarikollisuustutkimuksessa päädyttiin siihen, että uusimisluvut sellaisenaan eivät kuvaa rikosseuraamusalan vaikuttavuutta. (Tyni 2015, 25, 30-31.)

Vangit Suomessa ja maailmalla poikkeavat monilla tavoilla ns. vapaan yhteiskunnan väestöstä, sillä heitä voidaan pitää marginaalisena huono-osaisten ihmisten ryhmänä, jonka koulutustausta, sosiaalinen asema ja ammatillinen ura ovat selvästi huonompia kuin normaaliväestöllä (Kivivuori & Linderborg 2009, 56). Rikoslainsäädäntö, sen soveltaminen tuomioistuimissa ja rikosprofiili muuttuvat joka maassa eri aikoina, ja edelleen nämä muutokset vaikuttavat siihen, kenestä kulloinkin tulee vanki: Suomessa ei ole enää vuosikymmeniin ollut kuolemanrangaistusta, mutta viime aikoina esimerkiksi liikennepäihtymyksen rangaistavuus ja huumausainerikollisuus ovat muuttuneet aiemmasta. Samana ajankohtanakaan ei siis ole homogeenista vankiväestöä edes samassa maassa. (Joukamaa et al. 2010.)

Tyni kuvaa väitöstutkimuksessaan vuodelta 2015, kuinka vangit ovat taustoiltaan yhä huono-osaisempia, ja saman joukon uusintarikollisuusmäärät ovat aiempaan tilanteeseen verrattuna nousseet. (Tyni 2015). Syrjäytyminen voi aiheuttaa rikollisuutta ja syrjäytymiseen taas voi johtaa rikollisuus (Blomster & Muiluvuori 2011, 149). Vangit ovat suomalaisen yhteiskunnan sairain ja köyhin väestönosa, ja miesvängin eliniänodote on vain 55 vuotta kun se normaaliväestössä on noin 75–85 vuotta. Ei tule kuitenkaan unohtaa, että vaikka syrjäytyminen ajaakin helposti rikollisuuden pariin, voi vanki itsekin haluta elää kapinallisesti yhteiskunnan normien, sääntöjen ja lakien vastaisesti. Usein vanki ei kuitenkaan pysty itse näkemään muutoksen mahdollisuutta ja omaa osuuttaan siinä ilman ulkopuolista apua. (Ihalainen 2011, 229.)

On merkittävää, että Suomessa vankimäärä on maailmanlaajuiseen trendiin verrattuna pikemminkin laskevassa suunnassa. Tähän vaikuttavat eniten poliittiset päätökset. Rangaistusten painopistettä pyritään siirtämään enenevissä määrin laitosseuraamuksista vapaudessa täytäntöön pantaviin seuraamuksiin, eli avolaitoksia pyritään Suomessa lisäämään perinteisten vankilatuomioiden sijaan. Pyrkimyksenä on, että yhä useampi rikosseuraamusasiakas suorittaisi rangaistuksensa yhteiskunnassa yhdyskuntaseuraamuksina. (Tyni 2015, 33.) Tämän strategian mukaisesti keskitytään ennen kaikkea uusintarikollisuuden ehkäisemiseen ja asiakkaiden sosiaalisen selviytymisen vahvistamiseen, kun rikosseuraamusten sisältöjä ja vaikuttavuutta pyritään kehittämään.

6.3 Suomalaisen vankien terveys

Joukamaan et al. tutkimuksen (2010) tavoitteena oli selvittää, onko suomalaisten vankien terveydessä tapahtunut muutoksia vuoden 1985 jälkeen, jolloin tehtiin ensimmäinen vastaavanlainen, kaikkia suomalaisia vankeja koskenut tutkimus. Tutkimukseen pyrittiin saamaan mahdollisimman edustava otos koko Suomen vangeista, sekä vankilaan tulevista, että vankilassa jonakin aikana olevista. Lisäksi mukana oli yhdyskuntaseuraamusrangaistusta suorittavia rikoksentekejiä ja otos muutamasta erillisryhmästä: naisvangit, sakkovangit sekä elinkautista vankeustuomiota suorittavat. Toisena tutkimuskysymyksenä oli, miten vankien terveydentila eroaa tavallisen väestön terveydentilasta, ja tässä yhteydessä vertailtiin vankien terveystietoja tavallisesta väestöstä Terveys 2000 – hankkeessa saatuihin terveystietoihin. Missään yksittäisessä vankien terveystutkimuksessa ei ole muualla maailmassa arvioitu yhtä monipuolisesti vankien terveydentilaa ja sairastavuutta.

Joukamaan et al. (2010) tutkimuksessa vanhin ikäryhmä kattoi kaikki yli 40-vuotiaat, mikä ei anna kovin tarkkaa tietoa kaikkein iäkkäimpien vankien terveydentilasta verrattuna nuorempiin ikäryhmiin. Tutkijat toteavat, että koko tutkimusaineiston vankiotosten ikäjakauma ja ”tavallisten vankien” (tutkimuksen mies- ja naisvankiotosten) ikäjakauma on varsin samankaltainen kuin tutkimusvuotena 2006 kaikkien suomalaisten rangaistusvankien ikäjakauma. Onkin hieman hankalaa tutkia ja tehdä yleistyksiä suomalaisista ikääntyneistä vangeista, kun heitä on määrällisesti niin kovin vähän. Tässä vuoden 2006 tutkimuksessa sekä mies- että naisvankien ryhmissä alle 20-vuotiaiden osuus oli selvästi pienempi kuin vuonna 1985 ja vastaavasti ikäryhmän 21–39 vuotta osuus suurempi. 50 vuotta täyttäneiden osuus ei ollut juuri muuttunut. Ero ikäjakautuksessa kertoo vankiväestön ominaisuuksien muutoksista 30 vuoden ajanjaksolla sekä muutoksista yhteiskunnassa, lainsäädännössä ja sen toteuttamistavoissa. Tutkimuksen perusteella ikä oli kuitenkin yllättävän vähän yhteydessä vankien tutkittuun sairastavuuteen. Tutkimuksen otosten ikäjakautumat poikkeavat selkeästi tavallisesta suomalaisesta aikuisväestöstä: vankien iän vaihteluväli tutkimuksessa oli 16–69 vuotta ja iän keskiarvo noin 36 vuotta, kun normaaliväestössä yli 65 vuotiaiden osuus väestöstä on selkeästi suurempi, joten tämä seikka hankaloittaa vankien ja tavallisten ihmisten sairastavuuden vertailua.

Saaduista tuloksista ilmenee, että ikääntymiseen liittyviä sairauksia kuten verenpainetauti ja sydäninfarkti on normaaliväestössä enemmän kuin vangeilla, mikä luonnollisesti johtuu tutkimusten ikäjakautusten erosta. Verenkierroelinten sairauksia kuten sepelvaltimotauti, sydämen vajaatoiminta ja rytmihäiriöt on vangeilla oman ilmoituksensa mukaan yleisemmin kuin normaaliväestössä. Vangeilla on myös selvästi enemmän astmaa ja kroonista bronkiittia, mikä johtuu heillä todennäköisesti

tupakoinnin yleisyydestä. Samoin päänsärkyä, niska- ja selkäkipua on ollut vangeilla yleisemmin. Myös maksatulehdukset ovat vangeilla hyvin yleisiä, erityisesti C-tyypin hepatiittia on vangeilla monikymmenkertaisesti tavalliseen väestöön verrattuna. Vangeilla on siis paljon sairauksia, joiden seurauksina hoidon tarve ja terveystalvelujen käyttö yleistyvät ja ovat iso haaste terveydenhuollolle. Rikollinen elämäntapa lisää myös tapaturmariskiä. (Joukamaa et. al 2010.)

Myös mielenterveyden häiriöt ovat vangeilla tavallisia ja näyttävät yleistyneen. Vapaaseen väestöön verrattuna varsinkin kaksi häiriötä korostuu vangeilla: päihderiippuvuus on vähintään kymmenkertaista tavallisiin aikuisikäisiin suomalaisiin verrattuna sisältäen niin huumeet ja alkoholin kuin sekakäytönkin, ja persoonallisuushäiriöitä vangeilla on paljon useammin kuin muilla ihmisillä. Sen sijaan psykoosia vangeilla ei esiinny normaaliväestöä enempää. Päihderiippuvuuksia ja persoonallisuushäiriöitä on vaikea hoitaa, ja ne asettavat haasteita erityisesti vankilassa – vaikka toisaalta luulisi, että näitä olisi helpompi hoitaa suljetussa yhteisössä, jossa ainakin oletettavasti pääsy päihteiden äärelle olisi vapautta rajoitetumpaa. (Joukamaa et. al 2010.)

Joukamaan et al. (2010) tutkimuksessa vankien sairastavuudessa ei juurikaan ilmennyt eroja eri ikä- ja sosiaaliryhmien välillä. Tämä johtuneen vankipopulaation ikäjakaumasta, sillä suuri osa tutkituista vangeista oli nuoria tai keski-ikäisiä. Myös vankien sosiaaliryhmä on vinoutunut, ja he vaikuttavat kasaantuvan alimpiin sosiaaliluokkiin. Heillä koulutuksen määrä on matala ja työkokemusta on usein vain vähän. Työkyvyttömyys ei kuitenkaan ole vangeilla lisääntynyt.

6.4 Vertailua muun maailman vankeihin

Yhdysvaltoja on relevanttia pitää esimerkkinä vankeinhoidosta ja alan tutkimuksesta, sillä siellä on maailman eniten vankeja, 2,2 miljoonaa vuonna 2014. Näistä yli 50-vuotiaita oli tuolloin 246 600. (ACLU 2012, 1; Fazel ja Danesh 2002.) USA:ssa asuu 5 prosenttia maailman väestöstä, mutta maailman vankimäärästä siellä on 25 prosenttia (Roberts & Sangoi 2015, X). Rikosten määrä Yhdysvalloissa ei suinkaan ole kasvanut näin vauhdikkaasti, vaan vankien lisääntyvään määrään ovat vaikuttaneet erityisesti tiukentuneet vangitsemisperusteet ja pidentyneet vankeusajat. Nämä käytännöt ovat siis lisänneet varsinkin vanhempien vankien määrää vankiloissa. (ACLU 2012, 43-45; Chiu 2010;.)

Vuosien 1980 ja 2010 välillä Yhdysvaltojen vankimäärä kasvoi 11 kertaa nopeammin kuin normaali väestö. Normaali väestönkasvu oli 36 prosenttia, kun taas rangaistuslaitoksissa vankien määrä kasvoi 400 prosenttia. Valtavat vankimäärät ovatkin hyvin leimaavasti yhdysvaltalainen ilmiö. Yhdysvalloissa rikollisuusaste on kuitenkin pudonnut dramaattisesti 1990-luvulta alkaen. Tätä on pohdittu mm. ikärakenteen muuttumisella, mutta todellisempi syy lieenee juuri vankimäärien hurja kasvu. (Laine 2005, 310–311; Sterns 2008, 71.) Vuonna 2004 Yhdysvalloissa oli eri osavaltioissa yhteensä 25 000 vankia 44 eri maksimiturvatason vankilassa, kun Suomessa tällaisia vankiloita ei ole lainkaan (Laine 2011, 28).

Ikääntyvien vankien määrän kasvu on ollut USA:ssa muita nopeampaa ollen suorastaan kansallinen epidemia. Vuonna 1981 55 vuotta täyttäneitä oli Usalaisissa vankiloissa 8853 kappaletta, vuonna 2012 heitä oli 124 900, ja ennusteiden mukaan määrä nousee vuoteen 2030 mennessä jo 400 tuhatteen. Ikääntyvien vankien määrän arvioidaan siis lisääntyvän Yhdysvalloissa 4400 prosenttia viidenkymmenen vuoden aikana. Tällöin iäkkäitä on jo kolmannes kaikkien yhdysvaltalaisien vankien määrästä. (ACLU 2012, ii, v; Fellner 2015, 14; Roberts & Sangoi 2015, X.)

Vaikka vankimäärien kasvussa onkin vaihtelua Yhdysvaltojen osavaltioiden välillä, on paikoin vanhusten määrän kasvu vankiloissa ollut jo nyt hyvin dramaattista. Esimerkiksi Pohjois-Carolinassa vuosien 2001–2005 aikana ikääntyvien vankien osuus lisääntyi nopeammin kuin minkään muun ryhmän. Osavaltioiden käytännöt, kuten pakolliset minimituomiot ja ehdonalaisten lakkauttaminen, johtavat ikääntyneiden vankien jatkuvasti kasvavaan määrään. Haasteena USA:ssa onkin nyt ikääntyneiden, nuorempia vähemmän väkivaltaisten vankien varhainen vapauttaminen säästöjen toivossa. Vanki maksaa valtiolle joka tapauksessa aina enemmän kuin vapaa yksilö (ACLU 2012, vii.). Vankien määrän pienentämistä tulisikin miettiä vaarantamatta kuitenkaan yleistä turvallisuutta. (Baidawi et al. 2011; Chiu 2010, 3; Maschi et al. 2013, 195; Williams et al. 2012, 1475; Roberts & Sangoi 2015, XI.)

Ikääntyneiden vankien määrä on tilastojen valossa kasvanut USA:n lisäksi niin Iso-Britanniassa, Australiassa kuin Uudessa Seelannissakin. Australiassa yli 50-vuotiaiden vankien määrä on kasvanut 84 prosenttia vuodesta 2000 vuoteen 2010, ja samassa ajassa yli 65-vuotiaiden osuus peräti 140 prosenttia, kun normaalissa australialaisväestössä yli 50-vuotiaiden osuus samana aikana kasvoi vain 31 prosenttia. Kaikkien vankien kokonaismäärä kasvoi tuona aikana 36 prosenttia. (Baidawi et al. 2011.)

Uudessa Seelannissa yli 50-vuotiaiden vankien määrä kasvoi 94 prosenttia pelkästään 2000-luvulla. Englannissa ja Walesissa on tapahtunut 149 prosentin nousu yli 60-vuotiaiden vankien määrässä vuosien 1996–2006 välillä tehden tästä ryhmästä nopeimmin kasvavan vankipopulaation Iso-Britanniassa. Tästä voidaan päätellä, että väestön yleinen vanheneminen ei riitä selittämään kasvavia ikään-
tyneiden vankien määriä maailmanlaajuisesti. Potter et al. (2007) huomasivat australialaistutkimuksessaan, että iäkkäämmät vangit on usein tuomittu vakavista rikoksista, joista langetetaan pidempiä tuomioita, kuten henki-, seksuaali- ja huumoririkokset. Tämä voi olla yhtenä selittävänä tekijänä valtavalle kasvulle iäkkäämpien vankien määrässä. (Baidawi et al. 2011.)

Hyvin erilaista vankilakulttuuria edustaa esimerkiksi Islanti. Vaikka vankilat ovat sielläkin muiden Pohjoismaiden kaltaisia tarjoten kuntoutusta ja rankaisemista, alle 300 000 asukkaan maassa vanke-
jakin on hyvin vähän. Islannissa paikkoja viidessä vankilassa on 138 vangille ja vuonna 1999 heitä oli niissä vangittuina yhteensä noin 100, vuonna 2017 yhteensä 131. Määrä on väkimäärään suhteutettuna yksi maailman alhaisimmista. (Baldursson 2000, 7.)

Maschi et al. (2013, 195-196) löysivät ikääntyneitä, yli 50-vuotiaita usalaisia vankeja koskevassa tutkimuksessaan selkeää heterogeenisyyttä vanhempien vankien keskuudessa. He luokittelivat tutkimuksessaan ikääntyneen vangit kolmeen eri ryhmään näiden ominaisuuksien perusteella. Ensimmäiseen kuuluivat rikoksen tekijät, jotka ovat päätyneet vankilaan ensimmäisen kerran jo nuorina tai saaneet tuomioksi yli 20 vuotta tai elinkautisen. Nämä vangit todennäköisesti vanhenevat vankilassa tai viettävät siellä loppuelämänsä, riippuen tuomionsa kestosta. Heitä kuitenkin myös vapautetaan, vaikka he olisivat jo laitostuneet, ja tämä vaikeuttaa uudelleen sopeutumista yhteiskuntaan. Tällä ryhmällä oli taustallaan usein vakavia väkivaltarikoksia, jopa murhia, joten kyseisen ryhmän integroiminen takaisin yhteiskuntaan on poikkeuksellisen haasteellista. Esimerkiksi vanhain- tai hoitokodit eivät useinkaan ole halukkaita vastaanottamaan heitä. Toiseen ryhmään lukeutuivat ikääntyneet vangit, jotka ovat olleet vankilakierteessä ehkä jo nuoresta saakka, mutta eivät ole pystyneet vankeusjakso-
jensa välillä kokemaan desistenssiä tai vieroittumista. Myös heille on todennäköistä viettää vankilassa vanhuuden päiviään, ja sopeutuminen yhteiskuntaan mahdollisen vapautumisen jälkeen on haaste. Kolmanteen ryhmään tutkijat luokittelivat henkilöt, jotka saivat ensimmäisen vankeustuomionsa vasta vanhemmalla iällä, yli 50-vuotiaina. Nämä vangit todennäköisesti saivat lyhyempiä tuomioita, ja heidän vankilauraansa pohdittiin tarkasti kaikissa vaiheissa aina pidättämisestä vapauttamiseen saakka (iän vuoksi).

Samaa luokittelua ovat käyttäneet myös Potter et al. (2007, 205). Myös Baidawi et al. (2011) sekä ACLU (2012, 12-13) kuvailevat ryhmiä, joihin vanhempia rikoksentekijöitä on tutkimuksissa luokiteltu. Heidän ryhmiään on neljä: ensikertalaiset, jotka on tuomittu ensimmäistä kertaa vasta yli 50-vuotiaina; toistuvasti elämänsä varrella vankilassa olleet, ennen 50 vuoden ikää ensi kertaa vangitut; vankilassa vanhenevat, pitkäaikaista tuomiota istuvat, sekä vangit jotka ovat saaneet yhden pidemmän tuomion ennen 50 ikävuotta, mutta vanhenevat vankilassa. Tässä luokittelussa juuri ensikertalaiset olivat niitä, jotka olivat yleensä saaneet tuomionsa kaikkein vakavimmista rikoksista. Edellä mainitut luokittelut sopivat kuitenkin huonosti suomalaiseen vankeinhoitoon, sillä meillä harva varsinaisesti vanhenee vankilassa tuomion pituuden takia elinkautisenkin ollessa vain reilun vuosikymmenen mittainen.

6.5 Vankien terveys maailmalla

Maailmalla tehtyjen tutkimusten perusteella vankien terveys on kaikilta osin normaaliväestön henkilöitä heikompi (Potter et al. 2007, 204). Huono fyysinen ja psyykkinen terveys etenkin iäkkäämmillä vangeilla voi olla usein seurausta päihteiden käytöstä, huonoista terveydenhuoltomahdollisuuksista tai sen huonolaatuisuudesta, köyhyydestä sekä koulutuksen puutteesta (Sterns 2008, 72). Yleinen rikollinen elämäntapa voi altistaa näille haittavaikutuksille. Myös itse vankilaelämän fyysinen ja psyykkinen rasittavuus, kuten läheisistä erossa oleminen, pitkät vankeustuomiot ja väkivallan kohteeksi joutuminen vankilassa vaikuttavat terveyteen ja tätä myötä vankien varhaiseen ikääntymiseen. Edellä mainituista syistä niin vankilaviranomaiset, terveysalan ammattilaiset kuin akateemiset tutkijatkin ovat mm. USA:ssa ja Australiassa yhtä mieltä siitä, että vankien fyysinen ikä voi ylittää heidän kronologisen ikänsä. (Baidawi et al. 2011; Chiu 2010, 5; Potter et al. 2007; Roberts & Sangoi 2015, XIV.)

Vanhempien vankien määrän lisääntyessä heidän keskuudessaan on yhä enemmän monisairaita henkilöitä. Ongelmana ovat räjähdysmäisesti kasvavat määrät kroonisia sairauksia kuten diabetes, sydänongelmat, muistiongelmat ja liikuntarajoitteet, jotka aiheuttavat kasvavia kuluja luoden siten uusia haasteita koko järjestelmälle. Tilastojen mukaan neljällä 10 ikääntyneestä vangista on mielenterveysongelmia, joihin lukeutuu myös dementia, ja seitsemän kymmenestä ikääntyneestä kärsii ainakin jostain terveysongelmasta. Vanhemmilla vangeilla on myös uhrikokemuksia, he ovat saattaneet joutua esimerkiksi pahoinpidellyiksi ennen vankilaan joutumistaan tai vankilassa. (ACLU 2012, 28; Bai-

dawi et al. 2011; Chiu 2010; Maschi et al. 2013, 195, 206; Williams et al. 2012, 1478.) Koska vanhemmissa vangeissa on mm. paljon seksuaalirikollisia, ovat he jo tämän takia helpommin uhrien joukossa, ja saattavat kokea voimakasta kiusaamista muiden vankien taholta. Tämä saattaa jatkua jopa vapautumisen jälkeen. (Baidawi et al. 2011.)

Fazel & Danesh (2002) vertailivat tutkimuksessaan 12 eri länsimaasta saatua dataa (mm. USA, Australia ja useita Euroopan maita) vankien mielenterveysongelmista. Myös Suomi oli mukana vertailussa. Saadun yhteenvedon mukaan noin yhdellä seitsemästä vangista on psykoottisia mielenterveysongelmia tai merkittävää masennusta, jotka molemmat ovat yhteydessä itsemurhariskiin. Antisomiaalisia persoonallisuushäiriöitä todettiin 50 prosentilla miesvangeista. Mielenterveydenhäiriöt olivat siis vangeilla huomattavasti normaaliväestöä yleisempiä, ja niistä kärsivien määrä oli mm. kaksinkertainen verrattuna kaikkien psykiatristen hoitolaitosten yhteenlaskettuihin potilasmääriin Yhdysvalloissa. Apua näihin ongelmiin vanki ei silti välttämättä kaikkialla saa. Huomioitavaa on, että tutkitujen vankien keskimääräinen ikä tässä tutkimuksessa oli vain 29 vuotta.

Aivan kuten muullakin vanhenevalla väestöllä, myös ikääntyvillä vangeilla ikääntymiseen liittyvät fyysiset ja psyykkiset terveysongelmat ovat akuutteja. Jo 50 vuotiaalla vangilla voi olla normaaliväestön 60 vuotiaan ongelmia kuten kroonisia sairauksia, kuoleman pelkoa, kipuja, liikkumisvaikeuksia tai he tarvitsevat apuvälineitä. Nämä seikat vaativat vankiloilta uudenlaista terveyspalvelutarjontaa ja tiloja. Nämä henkilöt eivät välttämättä sopeudu enää niin helposti vankilaympäristöön, vaikka henkilökunta saattaakin pitää heitä ”helpompina” asiakkaina kuin nuorempia vankeja – tästä voi myös johtua ikääntyneiden vankien (terveyden) vähäinen tutkimusmäärä kansainvälisesti viime vuosina. Mielenterveysongelmat voivat kehittyä myös vasta vankeusaikana, tai niistä ei uskalleta kertoa esim. pelättäessä ehdonalaiseen pääsyn vaikeutuvan. Myös opittu avuttomuus eli yliriippuvuus henkilökunnasta saattaa syntyä iäkkäällä vangilla vankeusaikana. (Baidawi et al. 2011; Potter et al. 2007.)

Vankiloita voidaan tulevaisuudessa joutua remontoimaan paremmin vanhusten käyttöön sopiviksi tai rakentamaan vankilanomaisia vanhainkoteja, joissa tilat ja asuminen vastaavat vanhenevien vankien tarpeita. (Maschi et al. 2013, 206; Sterns et al. 2008, 71-72; Williams et al. 2012, 1475.) Myös gerontologiaan perehtynyttä uutta henkilökuntaa tullaan tarvitsemaan. Jo vuonna 2008 joillakin USA:n osavaltioilla oli ikääntyville vangeille kohdennettuja osastoja, vankiloita tai tiloja. Myös esim. New South Walesissa Australiassa on jo erityinen asuntola, joka on suunnattu sellaisille ikääntyneille vangeille, jotka selviävät yksin päivittäisestä elämästä, mutta kaipaavat nuorempia enemmän apua (Baidawi et al. 2011).

Yhdysvalloissa on 2000-luvun aikana perustettu kymmeniin vankiloihin myös saattohoito-ohjelmia. Esim. Louisianan valtionvankilassa on arvioitu, että jopa 94 prosenttia sisään astuvista tulee kuolemaan sen sisällä. Monet maksimiturvatasen vankilat ovat jo USA:ssa käytännössä saattohoito- tai vanhainkoteja (Sterns et al. 2008, 71). Yhdysvaltalaisvangeissa on runsaasti elinkautisvankeja, joilla tämä tuomio kestää tosiasiallisesti elämän loppuun saakka. (Laine 2005, 312.) Vanhemmat vangit myös tarvitsevat nuorempia useammin apuvälineitä kuten pyörätuoleja, rollaattoreja tai kuulolaitteita, ja käyttävät viisi kertaa useammin terveydenhuollon palveluja kuin saman ikäiset normaaliväestössä. Ikääntynyt vanki voikin maksaa vankilajärjestelmälle kokonaisuudessaan jopa kolme kertaa niin paljon kuin nuorempi. (Fellner 2015, 14.) Ikääntyneiden vankien kasvava määrä, vankeinhoidon ja terveydenhuollon kasvavat kustannukset sekä paremman terveydenhuollon ansiosta pidentynyt elinajanodote vaikuttavat kaikki vankiloiden kustannuksiin. (Baidawi et al. 2011; Chiu 2010, 5; Maschi et al. 2013, 195, 201; Potter et al. 2007; Williams et al. 2012.)

On myös tutkittu, että terveyttä ja raittiutta edistävät ohjelmat vankilassa ehkäisevät uusintarikollisuutta eli toteuttavat desistanssia, mutta useat vankiloissa tarjottavat kuntoutusohjelmat on suunniteltu nuoremmille vangeille eivätkä osaa ottaa vielä kovinkaan hyvin ikääntyneiden tarpeita huomioon. Tutkijat ovat myös keskustelleet mahdollisuudesta jaotella vankiloita tai osastoja vankien iän mukaan. Tutkijat, eivätkä edes ikääntyneet vangit itse, ole kuitenkaan päässeet yksimielisyyteen siitä, olisiko iän mukainen segregatio vankiloissa lopulta hyvä vai huono asia. (Baidawi et al. 2011.)

Rajoittava, ei-terapeuttinen vankilaympäristö vaikuttaa siis niin yksilön fysiikkaan kuin mentaliteettiinkin. Kun vangilta puuttuvat hoivan, lohdun ja omanarvon tuntemukset, puuttuvat myös perustavanlaatuiset ihmisoikeudet, jotka puolestaan ylläpitävät identiteettiä, persoonaa ja toimijuutta. Vanki voi kokea muitakin menetyksiä kuin vapautensa, esim. tämän läheiset saattavat olla myös iäkkäitä ja menehtyvät vankilassaoloaikana, tai katkaisevat välinsä rikosten tekijään (nämä ongelmat toki koskevat kaikkia vankeja iästä riippumatta). Kuten tavallisessakin väestössä, myös vangeissa on erittäin hyväkuntoisia ja terveitä vanhuksia. Kaikki eivät suinkaan vankilassakaan tarvitse apuvälineitä, säännöllistä terveydenhuoltoa ja lääkitystä, vaan saattavat mainiosti pärjätä vankilaelämän tarjoamilla minimimukavuuksilla. (Potter et al. 2007, 206.) On myös hyvä muistaa, että toimijuus ja toimintakyky ovat toisistaan eroteltavia asioita (Viikki-Ripatti 2001, 213).

7 Rangaistusajan suunnitelma

Vankeusrangaistuksen täytäntöönpanossa otetaan aina huomioon tuomitun tilanne, jota tarkastelemalla pyritään takaamaan vangin oikeudet ja yksilölliset tarpeet. Jo vuonna 1957 YK on hyvin yksityiskohtaisesti määritellyt kaikki vangin perusoikeudet aina henkilökohtaisesta hygieniasta uskonnon harjoittamiseen (UN 1957). Useiden valtioiden lainsäädännössä on säännöksiä rangaistusajan suunnitelmallisuutta koskien, samoin Euroopan neuvosto suosittaa yksilöllisten rangaistusajan suunnitelmien laatimista (Liimatainen et al. 2017, 1).

Vankeuslain 4 luvun 6§ säättää seuraavaa: ”Vangille on laadittava rangaistusajan suunnitelma rangaistusajan suorittamista, vapauttamista ja ehdonalaista vapautta varten. Rangaistusajan suunnitelma sisältää suunnitelman vangin sijoittamisesta, toiminnasta rangaistusaikana, valvotusta koevapaudesta ja ehdonalaisesta vapauttamisesta sekä poistumisluvan myöntämisestä. Hyvissä ajoin ennen vangin todennäköistä vapauttamista suunnitelmaa täydennetään vapauttamissuunnitelmalla ja valvontasuunnitelmalla. Vapauttamissuunnitelmaa laadittaessa arvioidaan tarvittavassa laajuudessa vangin edellytykset selviytyä vapaudessa sekä hänen palvelujen tarpeensa. Valvontasuunnitelmaan sovelletaan, mitä ehdonalaisen vapauden valvonnasta annetussa laissa (782/2005) säädetään. Rangaistusajan suunnitelmassa ja laajuudessa otetaan huomioon vangin rangaistusajan pituus, aikaisemmat vankeusrangaistukset, vangin työ- ja toimintakyky sekä hänen henkilöstään, rikollisuudestaan ja olosuhteistaan saadut tiedot”. (Vankeuslaki 767/2005.)

Erityisesti vangin koskemattomuus, terveys- ja toimintakyky sekä henkilökohtainen turvallisuus huomioidaan luotaessa Suomessa vangille yksilöllinen rangaistusajan suunnitelma. Tämän suunnitelman laatiminen perustuu Vankeuslain 4. luvun 6. §:än, ja se otettiin käyttöön vankeuslainsäädännön kokonaisuudistuksen yhteydessä vuonna 2006. Vankien sijoittelun ja siirtämisen periaatteet kuvataan Vankeuslaissa tarkasti. Suunnitelma otettiin käyttöön, koska vankeusrangaistuksen tärkeäksi tavoitteeksi nostettiin uusintarikollisuuteen vaikuttaminen, ja sen nähtiin tässä suhteessa parantavan vangin yksilöllistä kokonaistilannetta. Suunnitelmassa määriteltyjen vankeusajan tavoitteiden toteutuminen on kytketty vangin etuisuuksiin kuten koevapauteen, ja sen avulla tahdottiin myös varmistaa aiempaa parempi vankia koskevan tiedon siirtyminen, jolloin eri viranomaisten työ tehostuu. Henkilökunnalle rangaistusajan suunnitelma taas antaa konkreettisia välineitä vankeinhoitotyöhön. Ransu ei kuitenkaan ole varsinaisesti viranomaisia velvoittava tai oikeusvaikutuksia aikaansaava asiakirja, vaan

enemminkin suositus tai sopimus vangin ja viranomaisen kesken. Rangaistusajan suunnitelma kirjataan Rikosseuraamuslaitoksen vankitietojärjestelmään, jossa se on henkilökunnan saatavilla. (Liimatainen et al. 2017, 1-5; Tyni 2015, 10; Vankeuslaki 767/2005, 6 §.)

Ransu laaditaan kaikille vangeille ja sen on tarkoitus kattaa koko vankeusaika. Suunnitelman laativat laitossijoituksista ja siirroista vastaavan arviointikeskuksen asiantuntijat. Se, onko vanki itse mukana kyseisen suunnitelman laatimisessa, riippuu saadun tuomion pituudesta ja vangin omasta halusta, vaikka mm. EU suosittelee vangin aktiivista osallistumista. Riski- ja tarvearvio on perusteellisempi vangin arviointimenettely strukturoituine haastatteluineen sisältäen eri rekisteritietojen yhdistämisen, ja tämä tehdään yleensä yli kahden vuoden tuomion saaneille. Rita liitetään Ransuun ikään kuin tarkennettuna sisältönä, joka sisältää tuomitun rikosten uusimiseen liittyviä vahvuus-, riski ja tarvearvioita. Lainsäädäntö ei täsmällisesti määrittele sitä, milloin rangaistusajan suunnitelman laatiminen vaatii rikoksentekijän tapaamista. (Liimatainen et al. 2017, 1, 8; Tyni 2015, 10; Vankeuslaki 767/2005, 6 §.)

Rangaistusajan suunnitelmassa otetaan huomioon mm. tuomion pituus, aikaisemmat vankeusrangaistukset, vangin työ- ja toimintakyky sekä hänen henkilöstään, rikollisuudestaan ja olosuhteistaan saadut eri viranomaistiedot. Siihen sisältyy suunnitelma vangin sijoituspaikasta, toiminnasta rangaistusajana, valvotusta koevapaudesta ja ehdonalaisesta vapauttamisesta sekä poistumisluvan myöntämisestä. Konkreettisia mainittuja tavoitteita voivat olla esim. koulutus, perhesuhteiden ylläpito ja parantaminen tai päihdekuntoutus. Ransun kantavana ajatuksena on pyrkimys desistanssiin, eli siinä pohditaan ylläpitäviä tekijöitä rikollisuudelle ja siitä vieroittumiselle. Rangaistusajan suunnitelmallisuudella ja jatkuvalla arviointityöllä pyritään siihen, että vanki vapauduttuaan ei syyllistyisi enää niin vakaviin rikoksiin kuin riskitekijöiden perusteella voisi olettaa. Ransua tulisi myös päivittää ja tarkastaa säännöllisesti. Kaikkien vankien yhdenmukaiseen kohteluun pyrittäessä täytyy muistaa, että vankilassa on yhtenäisiä ryhmiä, joilla voi olla muista poikkeavia tarpeita. Tällaisiksi ryhmiksi voidaan olettaa esimerkiksi maahanmuuttajataustaiset, naiset tai ikääntyvät vangit. (Liimatainen et al. 2017, 1, 8; Tyni 2015, 10; Vankeuslaki 767/2005, 6 §.)

Ennen vangin vapautumista laadittavassa vapautumissuunnitelmassa selvitetään tuomitun elämäntilanne vapautumisen hetkellä. Tällöin tarkastellaan mm. työ-, velka- ja asuntotilannetta sekä kartoitetaan tarve päihdekuntoutukseen tai perhetyöhön. Vapautumissuunnitelmassa pyritään siis arvioimaan vangin palveluiden tarve ja tämän edellytykset selviytyä vapaudessa. Vapautumissuunnitelmaa seuraa valvontasuunnitelma, jossa nimetään vangille tuleva ehdonalaisvalvoja, sovitaan tapaamisista ja

tavoitettavuudesta sekä muista valvontaan liittyvistä asioista. (Huhtamaa 2011, 8.) Omassa aineistosani vapautumissuunnitelmia ei ole mukana.

Rangaistusajan suunnitelman taustalla on siis pyrkimys arvioida mahdollisimman tarkasti rikosten uusimiseen vaikuttavia syitä ja pohtia keinoja rikosten vähentämiseksi hyödyntäen vangin vahvuuksia. Arvioijan tulee myös motivoida vankia noudattamaan suunnitelmaa. Suunnitelman varsinaisia tavoitteita ei voi muuttaa muualla kuin arviointikeskuksessa. Ransun on oltava ajantasainen ja sen sisällön vastaiseen toimintaan tulee puuttua. Vankeusasetuksen 16 §:n mukaan Ransu olisi hyvä tarkastaa kolme kertaa vuodessa. Nykyisen vankeuslain voimaantulon jälkeen rangaistusajan suunnitelmien laatimista on seurattu Rikosseuraamuslaitoksen virallisina tulostittareina esim. tilastoimalla niiden laatimisen prosentuaalisia määriä. Liimataisen et al. (2017) tutkimuksessa analysoitiin tilastollisesti vankitietojärjestelmästä rangaistusvangeille laadittujen Ransujen määrää, joka näytti vuosien varrella vakiintuneen noin 80 prosenttiin. Vankeusvangeilla tämä luku oli kuitenkin 98 prosenttia. Lukua alentavat lähinnä hyvin lyhyttä tuomiota suorittavat, joille suunnitelmaa ei aina laadita. (Liimatainen et al. 2017, 2, 11, 27-30.)

Liimataisen et al. (2017) tutkimuksessa rangaistusajan suunnitelmaan oli kirjattu vangeille keskimäärin kolme vankeusajan tavoitetta. Yleisimmin nämä olivat päihiteisiin ja muihin riippuvuuksiin liittyvät tavoitteet, ajatteluun, asenteisiin ja käyttäytymiseen sekä työllistymiseen tai ns. muihin tavoitteisiin (mm. vapauttamisen valmistelu) liittyvät. Kirjatut tavoitteet riippuivat osittain siitä, oliko Ransu tehty vangille riski- ja tarvearvion perusteella, haastatteleamalla vai viranomaisaineistoihin ja aikaisempiin tietoihin perustuvan kirjallisen materiaalin perusteella. Ransussa esitetyt tavoitteet myös liittyivät osittain niin, että päihdeongelmiin liittyvät tavoitteet vaikuttavat myös ihmissuhteisiin ja arkiselviytymiseen, samoin työllisyystavoitteet.

Liimataisen et al. (2017) tutkimuksen aineistossa vanhemmilla vangeilla tavoitteet koskivat muita vankeja useammin asumista, ja heidän tavoitteidensa toteutuminen vaikutti olevan nuorempia ikäryhmiä yleisempää. Myös vangin pidempi laitosaika parantaa Ransuun kirjattujen tavoitteiden toteutumista. Tavoitteiden toteutumisen seuranta on lainsäädännön velvoittamaa ja tapahtuu kirjaamalla vankitietojärjestelmään tavoite osittain, kokonaan tai ei-toteutuneeksi, joko yksittäisten tavoitteiden toteutumisen tai vangin näkökulmasta. Seuranta on oleellista myös toiminnan kehittämisen ja resursien kohdentamisen vuoksi. Tutkimuksen perusteella seuranta on kuitenkin puutteellista, ja useimmat tavoitteet toteutuvat vain osittain, tosin mm. peruskoulun suorittaminen on paljon helpompi todeta

kuin vaikkapa asennemuutos. Vankilalla ei aina edes ole mahdollisuutta järjestää suunnitelman mukaista toimintaa vangille. Vankeusrangaistusta kun suoritetaan yleensä vangen kotiseudulla, ja jokaisessa vankilassa ei välttämättä ole resursseja kirjattujen tavoitteiden toteuttamiseen. (Liimatainen et al. 2017, 33-37.)

Huhtamaa (2011) toteaa rikosseuraamusesimiehille suorittamansa kyselytutkimuksen perusteella, että nämä olivat kohdanneet erilaisia ongelmia työskennellessään rangaistusajan suunnitelmien tavoitteiden parissa. Esimerkiksi tavoitteiden tulkinnanvaraisuus ja tavoitteiden edellyttämän toiminnan puuttuminen koettiin ongelmaksi. Joskus tavoitteet voivat olla myös liian vaativia vankeusajan keston nähden. Sekä vangen että työntekijän oikeusturvan kannalta olisi kuitenkin tärkeää päästä tulkinnanvaraisuudesta eroon.

Rangaistusajan suunnitelmia laadittaessa olisikin oleellista, että vanki pystyy itse vaikuttamaan sen sisältöön. Tällöin suunnitelman noudattamiseen on helpompi sitoutua. Yhdessä pohditut toiminnot, jotka pyrkivät mm. uusimisriskin pienentämiseen edistävät sitä, että vanki ottaa enemmän vastuuta omasta elämästään. Alussa mietittyihin suunnitelmiin palataan vankeusaikana, jotta vankia voidaan rohkaista tarpeellisiin toimintoihin ja kasvattaa motivaatiota esimerkiksi päihdekuntoutukseen, joka ei ennen tuomiota kiinnostanut lainkaan. Suunnitelmaa saatetaan joutua täydentämään, mutta tällöinkin vangen on hyväksyttävä muokattu suunnitelma. (Sijoittajayksikkötoiminnan käsikirja 2004, 20.)

7.1 Vankien arviointi

Rangaistusajan suunnitelmaan kirjattu vankeusrangaistuksen sisältö määräytyy arvioinnin kautta. Arviointikeskusten työ Rikosseuraamuslaitoksella perustuu teoreettisten lähtökohtien hallinnan lisäksi hyvään menetelmien tuntemukseen yhdistettynä juridishallinnolliseen osaamiseen. Arvioinnilla on vaikutusta ennen kaikkea yksilön oikeusasemaan, ja tämä asettaakin sille tiettyjä vaatimuksia. Vankien arvioinnit tulee tehdä laaja-alaisesti sekä monipuolisiin tietoihin nojautuen, niiden tulee perustua tieteellisesti päteviin ja luotettaviin menetelmiin, ja ne on toteutettava luotettavalla ja objektiivisella tavalla. Arviointimenetelmät tulee myös kuvata avoimesti, sillä arvioitsijasta riippumatta lopputuloksen on oltava sama. Arvioijilta vaaditaan niin hyvää soveltamiskykyä kuin läpinäkyvää päättelyäkin. Ainoastaan vangen haastattelun perusteella tehty arvio ei riitä, vaan niiden lisäksi tarvitaan asiakirjatietoihin perustuvia standardoituja menetelmiä. Kun otetaan huomioon yksilölliset seikat, henkilön

oma näkemys tilanteestaan ja yhdistetään ne tietolähteisiin ja tieteellisesti perusteltuihin arviointimenetelmiin, saadaan luotettavin arviointi. Jatkossa rikosseuraamusesimiesten merkittävä tehtävä työsäännön on arvioida vankien rangaistusajan suunnitelmien noudattamista. (Huhtamaa 2011.)

Vankeja arvioidaan riski- ja tarvearviossa ARAT-arvioinnin avulla. Nimi on lyhennys sanoista ”aktuaalinen riskien arviointi työkalu” (eng. ”actuarial risk assessment tool”). Arviointimenetelmä on sama kuin varsinkin ulkomailla käytetty SIR-R1 (The Statistical Information on Recidivism – Revised 1). ARAT-pisteillä kuvataan rikoksentekijän staattista uusimisriskiä. Yhteenlasketuista uusimisriskipisteistä voidaan laskea kunkin rikoksentekijän prosentuaalinen uusimisriski, jossa kolmen vuoden seuranta-ajalla N pistettä saaneet vapautuneet uusivat N % todennäköisyydellä. Suomalaisessa vankeinhoidossa on käytössä seuraava asteikko:

Korkea uusimisriski: - 7 pistettä tai pienempi, uusimisriski ~84%

Melko korkea uusimisriski: - 6 - - 2, uusimisriski ~65%

Kohtalainen uusimisriski: - 1 - +4, uusimisriski ~54%

Matala uusimisriski: +5 tai suurempi, uusimisriski ~36%

Aivan rangaistusajan suunnitelman alussa jokaisen tuomitun vankeusajalle asetettuja tavoitteita kuvataan ”Rikoksetonta elämäntapaa tukevat tavoitteet ja toteutuminen”-asteikolla, jotka kirjataan myöhemmin arvioitaessa sanallisesti muotoon joko ”edennyt” tai ”ei edennyt”, ja skaalalla ”toteutunut - toteutunut osittain - ei toteutunut”. Kaikille vangeille lasketaan Ransussa uusimisriskitekijät mutta myös vahvuudet. Kaikkia osioita ei kuitenkaan lasketa kaikille. Tämä johtuu siitä, että esimerkiksi jos suurella varmuudella voidaan todeta, että henkilö ei ole koskaan käyttänyt huumeita, ovat huumeidenkäyttöä koskevan osion vaikutukset uusimisriskiin luonnollisesti nollan luokkaa.

7.2 Vankien kuntouttaminen

Rangaistusajan suunnitelman toteutuminen edellyttää yleensä aina jonkinlaiseen vankeusajan toimintaan osallistumista. Kuntoutukseksi voidaan vankilainstituutiossa määritellä kaikki ne toimet, joilla rangaistusaikana pyritään vaikuttamaan yksittäiseen rikoksentekijään uusintarikollisuutta vähentävästi ja parantamaan hänen mahdollisuuksiaan elää yhteiskunnassa hyödyllisenä kansalaisena. Tällaisia ovat esim. erilaiset työhön perustuvat, koulutukselliset sekä uskonnolliset terapiaryhmät, jotka pyrkivät parantamaan vankien hyvinvointia. Vankilassa annettavan kuntoutuksen päämääränä voidaan siis nähdä pyrkimys desistanssiin. (Laine 2005, 286-289; Ronel & Elisha 2011, 314.)

Maailmalla vankien kuntoutus onkin noussut eristyksen ja koston ohi rankaisemisen ensisijaiseksi tarkoitukseksi. Moderni vankila on joka tapauksessa perustettu ajatuksenaan vaikuttaa jollain tavalla rikolliseen. Moderni vankila syntyi 1700- ja 1800-lukujen vaihteessa rikoksentekijöiden eristyspaikaksi, jonka tehtävänä oli myös hoitaa, parantaa ja kuntouttaa rikolliset jälleen kunnollisiksi ja hyödyllisiksi työtätekeviksi kansalaisiksi. (Laine 2011, 14.) Jopa 1500-luvulta lähtien parantamisen, hoitamisen ja kuntouttamisen teemat ovat kuitenkin jo olleet mukana vankeinhoitotyössä. 1800-luvulla puolestaan syntyivät kriminaalipoliittiset välineet kuten ehdonalainen vapaus ja kasvatuslaitokset, joiden tehtävien taustalla oli ajatus lopettaa yksittäisen henkilön rikolliset toimet. Jo tuolloin siis mietittiin sitä, onko mahdollista yhdistää rikoksentekijöihin kohdistuvat kontrolloivat toimenpiteet hoitaviin ja kuntouttaviin toimiin, vai kumoavatko nämä jotenkin toisensa. Kuntoutusideaalin kulta-aikaa oli 1900-luku, joka tuotti myös runsaasti tutkimusta rikollisiin kohdistuvien interventioiden tuloksista. (Laine 2005, 286-289, 305-308.)

Martinsonin (1974) laaja tutkimusyhteenveto, yli 200 tutkimusta, totesi jo varhaisessa vaiheessa, että minkäänlaiset kuntouttavat toimenpiteet eivät selkeästi ole pystyneet vähentämään uusintarikollisuutta. Rikollisuus kun ei useinkaan ole yksilön vajavainen ominaisuus, joka olisi jollain interventiolla parannettavissa. Rikollisuus on hyvin monimutkainen sosiaalinen ilmiö, jota ei voida selittää pelkällä yksilön psyykellä. Martinson kuitenkin pohti, että ennen kaikkea rikollisen teon moitittavuuden tulee olla rankaisemisen peruslähtökohta. Rikollisen vaarallisuus, uusimisriskin arviointi ja kuntoutuksen liika korostaminen voivat johtaa harhaan. Vaikka vankilassa saatu kuntoutus vaikuttaisi auttaneen, vapauduttuaan rikoksen tekijä saattaa (uudelleen) joutua tilanteisiin, joissa kuntoutuksen tuomat hyödyt ainakin hetkellisesti kumoutuvat, ja tähän voivat vaikuttaa kaikki tekijät sosiaalisista suhteista asuinpaikkaan. Tutkimuksissa oli aiemmin toki saatu myös näyttöä kuntoutuksen pitempikes- toisista hyödyistä, jotka saattavat ilmetä vasta myöhemmin vapauttamisen jälkeen. (Martinson 1974, 25, 49-50.) Kritiikkiä Martinsonin tuloksia kohtaan alettiin kuitenkin myöhemmin esittää jopa hänen itsensä taholta, kun todettiin että kuntoutuksissa tosiasiaassa toimi huonosti koulutettua, ei-motivoitunutta henkilökuntaa, eikä niissä tehty lainkaan sitä mitä olisi pitänyt. (Laine 2005, 290-292.)

Suomessa vankeusrangaistuksen tehtäväksi asetettiin 1970-luvulta alkaen yleistävä, moraalialuova vaikutus entisten pitkien pakkolaitosrangaistusten sijaan. Vankiloiden todettiin aiheuttavan yksilölle haittoja, jotka tulisi minimoida, ja sen sijaan esiin nousi rangaistusajan hyväksikäyttö työn ja opiskelun parissa. Juuri työ ja koulutus ovatkin suomalaisessa vankeinhoidossa perinteisiä kuntouttavan

toiminnan muotoja, joiden yhteys myös yhteiskuntapoliittisiin tavoitteisiin on ollut selkeä (Tyni & Blomster 2012, 623).

1990-luvulla Suomessa alkoi niin sanotun strukturoidun kuntoutuksen aikakausi. Näissä kuntoutuksissa henkilökunnan tulee olla koulutettua, ja sekä kuntouttajan että rikoksenteikijän tulee olla sitoutuneita ja kaiken toiminnan yhdenmukaista ja laadukasta. 2000-luvulla rikosseuraamusalalla on yhä enemmän alettu uskoa rikollisten mahdollisuuksiin muuttua ja kasvaa (Tyni & Blomster 2012, 624). Viimeisen vajaan 20 vuoden aikana suomalaisiin vankiloihin ovat rantautuneet sosiaalisen kuntoutuksen ohjelmat sekä uusintarikollisuuteen vaikuttavat toimintaohjelmat, ja vankeinhoidossa on alettu korostaa vankien vahvuuksia perinteisen sosiaalityön mallin mukaisesti. Vanki tulisi nähdä kuntoutuksessa aktiivisena yhteistyökumppanina, jolla on johtava rooli omassa kuntoutumisprosessissaan. Vangin oman toimijuuden ja vastuunoton korostamiseen tulisi olla korostuneesti esillä, sillä ellei asiakkaan näkemyksiä kunnioiteta, desistanssiin pyrkivän henkisen muutostyön edellytykset huononevat. (Linderborg et al. 2014, 101-104.)

Suomessa vankilan inkapasitaatiotehtävä sen sijaan on ollut vain vähän esillä. Vaaralliseksi rikossenuusijaksi todettu henkilö voitiin aikaisemmin eristää pakkolaitokseen, jossa ei ollut ehdonalaismahdollisuutta. Tämä mahdollisuus on edelleen voimassa rikoslaissa. Inkapasitaatioajattelua edustaa meillä nykyisin ehkä eniten törkeistä huumausainerikoksista langetetut erityispitkät vankeustuomiot. (Laine 2005, 291-293, 314.) Meidän rikoslakimme päämäärä on edelleen yleispreventio eli pelotevaikutus, jonka sisällä kuitenkin on menty yhä enemmän erityisprevention suuntaan, eli vankia pyritään vankeusaikana tekemään vaarattomaksi tai kuntouttamaan rikoksettomaan elämään. Aina pitkät vankeusrangaistukset eivät merkitse rikollisten jättämistä oman onnensa nojaan, vaan useissa maissa pitkien rangaistusten yhtenä tarkoituksena on nimenomaan saada rikoksenteikijä pitkän, jatkuvan kuntoutuksen piiriin, joka lyhyen tuomion aikana estyisi. (Laine 2011, 15-21.)

Kivivuori ja Linderborg (2009) toteavatkin tutkimuksensa esipuheessa, että suomalaisten lyhytaikaisvankien tilanteen tekee ongelmalliseksi se, että he saattavat jäädä juuri vankeusajan lyhyiden vuoksi ilman erilaisia kuntouttavia ja muita integroivia toimenpiteitä. Uusintarikollisuuden ehkäiseminen hyödyttää niin rikosten uhreja, yhteiskuntaa kuin kansalaisiakin. Myös rikoksenteikijät hyötyvät uusintarikollisuuden vähentämiseksi tehtävästä työstä, sillä moni heistä pyrkii eroon rikoksista ja rikollisesta elämäntavasta. (Tyni 2015, 1; Linderborg 2011.)

Suomessa Rikosseuraamuslaitos käyttää määrittelyssään kuntoutus-sanan sijasta termiä toiminta. Vankitoiminnoilla tarkoitetaan mm. vankien tekemää työtä, koulutusta ja muuta sosiaalista kuntoutusta, esimerkiksi arkielämän perustaitojen kohentamista kuten ruuanlaitto, sekä toiminta- ja päihdeohjelmia, joihin he osallistuvat. Näiden toimintojen tarkoituksena on edistää vangin sijoittumista yhteiskuntaan ja vahvistaa tämän valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan sekä ylläpitää tai parantaa tämän taitoja ja osaamista. Niiden avulla myös tuetaan päihteetöntä elämäntapaa. Vankeusvanki on tiettyinä aikoina velvollinen osallistumaan vankilan järjestämään tai hyväksymään rangaistusajan toimintaan, jonka suunnitteluun hän myös itse osallistuu. (Rikosseuraamuslaitos 2015; Tyni 2015, 14; Tyni & Blomster 2012, 624.)

Kun vanki pääsee mukaan itseään koskevaan päätöksentekoon, hän ei ole enää pelkkä toimenpiteiden kohde vaan toiminnallinen subjekti. Riski- ja tarvearviossa pyritään selvittämään tekijöitä kuten elämänhallinta, koulutustausta sekä työ- ja toimintakyky, joihin vaikuttaminen auttaisi vähentämään henkilön uusintarikollisuutta. Näin saatuihin tietoihin vangin ongelmista pyritään sitten vaikuttamaan sijoittamalla vanki tiettyntyyppiseen toimintaan, ja toimintojen jatkuvuuden turvaamiseksi myös vapautumisen jälkeen tehdään yhteistyötä vangin kotikunnan viranomaisten kanssa. Monilla vangeilla on tarvetta osallistua varsinkin päihteiden käyttöä vähentävään toimintaan. Esimerkkejä vankiloiden tarjoamista kuntouttavista toiminnoista ovat työtoiminta pientä palkkaa vastaan, esim. metalli- ja puuteollisuus, rakennustyö sekä maatalous. Vanki saa opiskella vankilassa aivan kuten normaaliväestökin. Monenlaisten kuntoutusohjelmien ja kohdennettujen keskusteluryhmien lisäksi vangit voivat harrastaa tietyin rajoituksin liikuntaa ja heille tarjotaan myös muita harrastuksia kuten käsitöitä. (Rikosseuraamuslaitos 2015; Tyni 2015, 14; Tyni & Blomster 2012, 624.)

McNeill (2012, 98) on listannut keskeisiä teemoja, jotka on huomioitava desistanssissa ja rikollisten kuntouttamisessa takaisin ”normaalielämään”. Ensinnäkin rikollisten toimijoiden tulee olla kuntoutuksen keskiössä, jonka lähellä tukipalvelut liikkuvat. Tukipalvelujen tulee puolestaan olla yhteydessä yhteiskuntaan, jotta positiivinen uudelleen integraatio mahdollistuisi. Irrottautuminen jostakin (entisestä rikollisesta toiminnasta) vaatii aina uudelleenintegraatiota johonkin (normaaliin yhteiskuntaelämään). Desistanssissa tarvitaan siis muutakin kuin yksilön ajatusten muutosta. Desistanssi on aina subjektiivinen, yksilöllinen prosessi, joka liittyy identiteetin rakentamiseen. Siksi ns. ”one size fits all”- lähestymistapa on vankien kuntoutuksen toteutuksessa hyvin rajallinen (Ward & Maruna 2007, 72). Desistanssitutkimuksissa on noussut toistuvasti esille se, että käytäntöjä tulisi yksilöllistää (Viikki-Ripatti 2011, 221).

Kuntoutumisprosessi etenee usein asteittaisesti positiivisia tekijöitä etsien, ja sosiaalista tukea tarvitaan muiltakin kuin ammattiauttajilta. Itsensä hallinta, kasvu ja kypsyminen sisältävät muutosprosessiin. Etenkin kaikenlaisen vangeille annettavan koulutuksen on nähty toimivan tehokkaasti, varsinkin kun se ei ole vain työllistymiseen tähtäävää vaan kehittää yksilön omakuvaa. Kouluttautuminen lisää yksilön menestymisen kokemusta elämästä ja voi näin auttaa desistanssissa. (Laine 2005, 295-299; Ronel & Elisha 2011, 314.) AA- (Alcoholics Anonymous) ja NA- (Narcotics Anonymous) ryhmien 12-askeleen self- ja mutual help group -ohjelmat ovat olleet länsimaissa paljon käytetty kuntoutusmenetelmä myös vankiloissa. (Ronel & Elisha 2011, 315.)

On myös muistettava, että se kuntoutustapa mikä tehoaa yhteen rikollistyyppiin, ei aiheuta toisessa ryhmässä mitään parannusta. Vapaudessa saman toiminnan vaikutus taas saattaisi saada aikaan parempia tuloksia kuin suljetussa laitosympäristössä. Vankilassa annettavan kuntoutuksen vaikutuksia on tutkittu paljon Pohjois-Amerikassa, joten saadut tulokset eivät ole suoraan verrannollisia ja suoraan siirrettävissä esim. Pohjoismaihin. Parhaita tuloksia on saatu kuntoutustoiminnoista, joilla yksilön ajatteluun ja asenteisiin voidaan vaikuttaa. Huumeidenkäyttäjiä puolestaan on eniten nähty auttavan terapeuttiset yhteisöt. Lisäksi hyvät työ- ja koulutusohjelmat sekä riittävä jälkihuolto näyttäisivät vähentävän uusintarikollisuutta. On kuitenkin mahdotonta sanoa, auttaako mikään kuntoutusmuoto varmasti, sillä tilanteiden, olosuhteiden ja yksilöiden tilanteen vaihtelevat voimakkaasti. Henkilön tulevaa rikollista käyttäytymistä on mahdotonta ennakoida, vaikka hänet tutkittaisiin ja kuntoutettaisiin perin pohjin. (Laine 2005, 299-302, 306; Williams et al. 2012, 1475.)

8 Aineiston analysointi

Tutkimusluvan saatuani olin yhteydessä Rikosseuraamuslaitoksen tutkijaan, joka lupasi koostaa aineiston minulle. Tämän jälkeen saatu aineisto tulostettiin ja Risen henkilöstö yliviivasi tussilla kaikki vankia, tämän omaisia tai työntekijöitä koskevat henkilötiedot papereista. Minulle aineisto toimitettiin sähköisesti pdf-tiedostoina suojattuna postina. En siis tiedä tutkittavien vankien tai heidän läheistensä nimiä, syntymäaikoja tai muita henkilötietoja, enkä pysty identifioimaan myöskään heidän kanssaan työskennelleitä henkilöitä.

Olen analysoinut aineiston lukemalla sen ensin kokonaisuudessaan läpi pariin kertaan saadakseni käsityksen minulle aiemmin täysin vieraiden rangaistusajan suunnitelmien sisällöstä, laajuudesta ja

säännönmukaisuudesta. Sitten kävin aineiston uudelleen huolellisesti läpi etsien rangaistusajan suunnitelmista ja riski- ja tarvearvioista kommentteja tai viittauksia vangin ikään tai ikääntymiseen liittyen. Tämän jälkeen kävin aineistosta läpi vangeille suunniteltujen ja kirjattujen vankeusajan toimintojen määrää sekä laatua, ja pohdin niiden suhdetta uusintarikollisuuden ehkäisyyn ja desistanssiin toimijuuden löytymisen kautta. Samaan tapaan järjestelmällisesti aineistoa lukemalla tarkastelin, löytyykö siitä vangin terveyteen liittyvää tekstiä ja pohdintaa. Lopuksi tarkastelin aineistomateriaalista vielä vankien perhe- ja läheissuhteita sekä koulutus- ja työhistoriaa. Edellä luetellut aihepiirit nousivat esiin teoriaosani kirjallisuudesta, ja Ransuista myös löytyy pohdintaa näistä seikoista.

Yleisin vankeusvankien päärikos Suomessa on henkirikos tai sen yritys (24 %), seuraavaksi yleisimmät päärikokset ovat huumausainerikos ja muu väkivaltarikos (Tyni 2015, 20). Tässä aineistossa henkirikoksista tuomittuja on 50 %, toisena suurempana rikostyyppinä erottuvat talousrikokset. Loput tuomioista aineistossa on annettu huumausaine- tai seksuaalirikoksista. Tulee muistaa, että rajaukseni yli kahden vuoden tuomioihin lisää pitkien tuomioiden eli vakavien rikosten määrää aineistossa, johon myös korkea henkirikosprosentti tässä viittaa.

Henkirikoksista tuomittujen riski- ja tarvearvio on aineistossa selkeästi pidempi kuin toisen tyyppisistä rikoksista tuomituilla. Minulle ei tarkkaan selvinnyt, miksi joidenkin rikollisten Rita on niin paljon suppeampi kuin toisten. Osalla tekstiä on tiiviimmin ja selvitystä laajemmin, samoin pisteytykset on osalla tehty tarkemmin kaikista osioista. Ritan pituus ja sisältö ei korreloinut selkeästi henkilön vankilakertaisuuden kanssa, mutta koko aineiston pisin rangaistusajan suunnitelma sekä riski- ja tarvearvio olivat kuitenkin vangilla, jonka rangaistuslaitoskertaisuus oli suurin ja joka oli nyt tuomittuna henkirikoksesta. Rangaistuslaitoskertaisuus vaihteli vangeilla lyhimmillään ensikertalaisten yhden ja pisimmillään 23 välillä. Neljällä tuomitulla vankilakertaisuus oli kymmenen tai enemmän.

Sitä, kuinka moni aineiston vangeista oli aloittanut rikosten teon jo nuorena, on mahdotonta sanoa, sillä tätä ei kerrota kaikkien rangaistusajan suunnitelmissa. Kuuden vangin kohdalla on aineistossa maininta, että ensimmäiset rikokset on tehty nuorena, 20-vuotiaana tai tämän alle. Tutkimusten mukaan (Fellner 2015) vakavien rikosten, kuten henkirikosten, uusiminen on harvinaisempaa kuin lievempien rikosten. Ensikertalaisena tuomittuja aineiston vangeista on tasan puolet, ja heistä kolme oli syyllistynyt henkirikoksiin ja loput muihin rikostyyppeihin. Toisaalta kahden ensikertalaisen rikosentekijän kohdalla mainitaan aiemmasta rikoshistoriasta, eli kyseiset henkilöt määritellään Suomen lain mukaisesti ensikertalaisiksi heidän aiemmista rikostuomioistaan huolimatta. Mielentilatutkimus,

jossa vanki oli todettu syyntakeiseksi, oli aineiston mukaan tehty kolmelle vangille, jotka kaikki olivat syyllistyneet henkirikokseen.

Tuomion pituudet vaihtelivat aineiston vangeilla 4-14 vuoden välillä, ja yli puolella tuomio oli noin 5 vuotta tai alle. Rangaistusajan suunnitelmissa tuomio ilmoitetaan päivinä. Sitä, kuinka kauan kustakin annetusta tuomiosta suoritettiin, ei tarkalleen kerrota aineistossa. Merkittävää on se, että vaikka rajasin aineiston yli kahden vuoden tuomioihin, ovat kaikki ikääntyville vangeille annetut tuomiot tässä aineistossa vähintään tuplasti tätä pidempiä – rikosten laatu on siis Suomen lain mukaan vakava. Tämä tukee aiemmin tutkittua tietoa vanhempien vankien rikosten vakavuudesta (Chiu 2010; Sterns 2008).

Toisaalta on ensisijaisesti muistettava käytetyn aineiston painottuneisuus. Mikäli aineistossa olisi ollut mukana vaikkapa kaikki yli 50-vuotiaana vapautuneet vangit tuomion pituudesta riippumatta, olisi aineistossa ollut varmasti paljon enemmän vaihtelua myös rikoksen vakavuuden suhteen. Ensikertalaisuus ei toisaalta myöskään merkitse, etteikö henkilö olisi voinut tehdä rikoksia jäämättä kiinni. Ensikertalaisena tuomittujen tekijöiden nyt tehtyjen rikosten vakava luonne kuitenkin saa pohtimaan, että samanlaista rikosta ei heidän henkilöhistoriastaan todennäköisesti löydy, koska se varmasti olisi Ransussa mainittu mm. uusintarikollisuutta lisäävänä tekijänä.

Tekstin ja tiedon määrä ylipäänsä rangaistusajan suunnitelmissa ja riski- ja tarvearvioissa vaihtelee suuresti arvioinnin tekijän mukaan. Osasta saa selkeän kokonaiskuvan tuomitun rikoshistoriasta, osassa on vain tiedon murusia. Sama asia on saatettu muotoilla tekstiin hyvin monella eri tavalla. Toivoin saavani Ransuihin mahdollisuuksien mukaan myös riski- ja tarvearvion, jotta materiaalia olisi enemmän ja kuvaus tarkempaa. Toivoin, että Ritojen mukana varsinkin vangin ikään viittaavat maininnat lisääntyisivät. Tiedot rangaistusajan suunnitelmissa ja riski- ja tarvearvioissa olivat kuitenkin hyvin pitkälti toisiinsa lomittuvia, eivätkä Ritat siten suoranaisesti tuoneet lisää infoa tuomitun tilanteesta ikääntymiseen liittyen. Joissain kohdin toivoin, että kuvaus olisi ollut tarkempaa: esimerkiksi lääkärissä käynti oli mainittu vain ohimennen, vaikka olisi ollut kiinnostavaa tietää mihin terveysongelmaan tämä liittyi.

Syrjäytyneeksi aineiston vangeista mainittiin neljä henkilöä, jotka kaikki olivat syyllistyneet henkirikokseen. Tämä on vakavien rikosten suhteen melko pieni määrä. Vankien arkipäiväisissä selviytymistaidoissa erottui ns. normaalien henkilöiden lisäksi ääripäät, joissa toinen ei kykene itsenäiseen

jokapäiväiseen elämään vaikean syrjäytyneisyyden takia, ja tarvitsee arkipäiväisten toimintojen suorittamiseen tukea, kun toista ääripäätä edustava, elämässä paremmin menestynyt vanki puolestaan toteaa, ettei Skypen käytölle vankeusaikana toistaiseksi ole tarvetta.

9 Tulokset

Pyrin siis tutkielmani avulla selvittämään, onko rangaistusajan suunnitelmissa tunnistettavissa ikääntyvän suomalaisvangin haasteita liittyen tämän ikään. Toiseksi tarkastelin aineistosta sitä, miten vankitoimintojen avulla suomalaisia ikääntyviä vankeja luotsataan pois (uusinta)rikollisuuden parista kohti desistanssia. Sitten poimin aineistosta vangin terveyteen ja lopuksi perhe- ja läheissuhteisiin sekä koulutus- ja työhistoriaan liittyvää tekstiä tai pohdintaa.

9.1 Ikääntyminen

Tässä aineistossa vain yhden tuomitun kohdalla puhuttiin rangaistusajan suunnitelmassa selkeästi varsinaisesta ikääntymisestä ja siihen liittyvistä sairauksista ja fyysisistä vaivoista, jotka rajoittivat vankeusaikana mm. työskentelyä. Kyseisellä vangilla oli käytössään vankilassa myös rollaattori. Hänen Ransussaan on ikääntymiseen liittyen seuraavia mainintoja:

”Vanhan miehen äksyilyä, kun ei ole terve ja harmittaa olla vankilassa”

”Fyysinen kunto huono ja paikkoja särkee”

Muita ikää tai ikääntymistä selkeästi määrittäviä aineistossa vastaan tulleita ilmaisuja olivat:

”Lapsenlapsi on tainnut hurmata isoisan”

”On vapautuessaan lähellä eläkeikää, joten ammattiin tähtäävään koulutukseen ei tarvetta”

”Ikääntyminen on omalta osaltaan vaikuttanut huumausaineiden käyttöön vähentävästi”

Eräs tuomituista olisi kiinnostunut lisäkoulutuksesta vankeusaikanaan, mutta pohtii arvioijan kanssa, onko hänellä kuitenkaan enää realistisia työllistymismahdollisuuksia ikänsä vuoksi. Toki myös aineistosta löytyneet viittaukset isovanhemmuuteen tai eläkeläisyyteen voidaan arvioida ikääntymistä määrittäviksi ilmaisuiksi. Virallisesti eläkkeellä ja eläkkeensaajina (vanhuus- tai työkyvyttömyyseläke) aineiston vangeista on kuusi henkilöä. Myös heistä suurin osa osallistuu silti jonkinlaiseen työtoimintaan vankeusaikanaan. Työttömäksi tai vain satunnaisissa työsuhteissa lähiaikoina olleita aineistossa mainitaan myös kuusi henkilöä.

Yhteistä kaikissa aineiston riski- ja tavoitearvioissa kuitenkin on, että kaikilla tutkittavilla ikä mainitaan uusintariskiä alentavana tekijänä, eli:

”Uusimisriskiä laskevat ikä ensimmäisen tuomioon johtaneen rikoksen tekohetkellä sekä ikä tuomion täytäntöönpanon alkaessa”.

9.2 Desistanssi

Desistanssi on rikoksista vieroittumisen tapahtuma, johon rikoksentekijää pyritään ohjaamaan vankeusaikana etenkin vankitoiminnoilla, joiden avulla hän voi löytää oman positiivisen toimijuutensa. Ikääntyvien on todettu useissa tutkimuksissa olevan vähiten rikoksia tekevä ryhmä. Eräs vanki viittaa ikääntymisen tuomiin muutoksiin Ransu-keskustelussaan seuraavalla tavalla:

”Nuorempana kokenut jännitystä rikoksistaan, jota tunnetta ei enää ole tullut.”

Arvioija puolestaan kirjaa suunnitelmiin havaintojaan seuraavaan tapaan:

”Kun asiat toistuneet samalla lailla uudestaan ja uudestaan alkaa tunnistaa ongelmiaan.”

”Motivoitunut muutokseen”

”Toiveikas suhtautuminen tulevaisuuteen”

Hyvin selkeästi rangaistusajan suunnitelmissa tulee esille myös aiemmissa tutkimuksissa todettu lähisuhteiden vaikutus rikoksenuusimista estävänä tekijänä. Erään vangin kohdalla todetaan:

”Perhesuhteet, ja etenkin vanhemmuus, näyttää toimivan rikoksettomuuteen motivoivana tekijänä.”

Toisaalta myös rikosten uusimista edistäviä tekijöitä on Ransuissa listattu selkeästi:

”Heikko taloudellinen tilanne kasvattaa merkittävästi riskiä syyllistyä rikoksiin.”

”Jo nuoresta lähtien vakaviin rikoksiin syyllistyminen”

”Uusimisriski on vahvasti olemassa ellei työstä ajattelu- ja käyttäytymismallejaan”

Uusimisriskitekijöitä voidaan kuvata rangaistusajan suunnitelmissa esimerkiksi ”useisiin vakaviin rikoksiin johtanut rikosmyönteinen ajattelu, sosiaaliset suhteet”. Vangin vahvuuksina puolestaan voidaan kirjata vaikkapa: ”ikä, ensikertalainen, perhe”.

Seuraava esimerkki on aineistostani uusintarikospisteiden laskemiseen käytetystä ARAT-arvioinnista (Liite 2):

”ARAT arviointimenetelmän mukaan vankeusvanki X:n uusimisen todennäköisyys pisteiden perusteella on kohtalainen, +5 pistettä tarkoittaen n. 60 % uusimistodennäköisyyttä tilastollisesti. Uusimisriskiä lisääviä tekijöitä ovat aikaisempien vankeuskausien määrä, kolme tai useampia tuomioita jostain pahoinpitelyrikoksesta, tuomioita rattijuopumuksista. Uusimisriskin todennäköisyyttä vähentävinä tilastollisina tekijöinä ovat ikä yli 40 vuotta, syyllistymättömyys törkeisiin varkauksiin, ensimmäinen rikosrekisterimerkintä vasta 30 vuotiaana.”

Erään aineiston vangin vankeusajalle asetettuja tavoitteita kuvaavasta asteikosta ohessa esimerkki koskien vankeusajan suunnitelmien toteutumisen arviointia (Liite 1):

”Väkivaltakierteen katkaisu ja toistuvasta väkivaltakäyttäytymisestä luopuminen: Edennyt/Osittain toteutunut

Päihdehaittojen vähentäminen: Edennyt/Osittain toteutunut

Työ- ja toimintakyvyn ylläpitäminen: Edennyt/Osittain toteutunut”.

9.3 Vankien terveys

Ikääntyneet sairastavat nuorempia sukupolvia enemmän, ja etenkin rikoksentekijöiden terveyden on todettu olevan maailmanlaajuisesti saman ikäistä normaaliväestöä heikompi. Tämä johtuu mm. kulluttavasta elämäntyylistä ja päihteiden käytöstä. Erään vangin kohdalla vuosikymmeniä jatkuneen, erittäin runsaan päihteiden käytön todettiin aiheuttaneen

”ongelmia keskittymiskyvyssä ja muistissa sekä muita keskushermoston epäspesifejä oireita”

jotka ovat tulleet ilmi juurikin vasta myöhemmällä iällä.

Päihteiden sekakäyttöä aineistossa on 40 %:lla tuomituista. Pelkästään huumausaineiden käyttäjiä sen sijaan tässä aineistossa on 10 % ja alkoholin ongelmakäyttöä 30 %:lla. Kaikki sekakäyttäjät aineistossa oli tuomittu henkirikoksista. Päihteistä vieroittuminen tai muu niihin liittyvä kuntoutuminen oli asetettu vankeusajan tavoitteeksi puolelle (50 %) aineiston vangeista. Toisaalta osalla vangeista itse päihteidenkäyttöä ei varsinaisesti nähdä ongelmana, vaan pikemminkin sen seurannaisvaikutuksia kuten aggressiivista, rikollista käytöstä päihteiden vaikutuksen alaisena.

Muita terveysongelmia, joita aineiston henkilöillä selkeästi mainittiin, olivat:

- polven tekonivel, josta henkilö oli ollut myös sairaalatutkimuksissa
- C-hepatiitti
- CPAP-laite uniapneaan öisin
- paniikkihäiriö, johon henkilöllä on lääkitys
- persoonallisuushäiriö
- anemia (vanki ollut isossa leikkauksessa)
- sydänvaivat, joiden vuoksi vanki lääkärissä ja leikkauksessa, saanut myös kuntoutusta
- jalat huonossa kunnossa
- olkapääongelmia, joihin annettu fysioterapiaa

Erään vangin kohdalla mainitaan myös se, että

”todennäköisyys kuolla väkivaltaisesti päihtyneenä on vastaavan ikäiseen miesväestöön nähden korkea”

9.4 Rangaistusajan toiminta

Aineistossani vankeusajan tavoitteita vangeille oli asetettu 1-5 kappaletta, keskimäärin 3, joka tukee aiemmin tutkittua tietoa. Tavoitteita oli useita erilaisia, mutta koska aineistossa oli paljon päihteiden väärinkäyttäjää, nousivat tämän alueen tavoitteet ja kuntoutus eniten mainituksi. Sama asia saatettiin ilmaista suunnitelmissa hieman eri tavoin yksilöstä riippuen, jolloin tavoitteilla oli hieman erilainen päämäärä:

”päihteettömyys ja päihdehaittojen vähentäminen”

”alkoholinkäytön vaikutuksien tunnistaminen”

”päihteiden käytön lopettaminen kaikkien päihteiden osalta ja päihteettömänä pysyminen”.

Muita usein mainittuja tavoitteita olivat mm.

- Työelämävalmiuksien/työ- ja toimintakyvyn ylläpito
- Rikoksettomuutta tukevien sosiaalisten suhteiden ylläpito
- Aggressiivisuuden hallinta/itsehillintä

Lisäksi osalla oli erikseen tavoitteisiin listattuna myös jo ”Vapauttamisen valmistelu”.

Vain yhdessä aineistoni Ransussa oli selkeästi maininta, että vangin toivomaan toimintaan ei ole mahdollisuuksia sen hetkessä sijoitusvankilassa. Toisaalta vankien omia toiveita sijoituspaikoistaan esim. koulutustoiveiden perusteella pyritään selkeästi toteuttamaan vankeusaikana. Aineiston vangit harrastavat hyvin monipuolisesti, mm. käsitöitä, kirjoittamista, kuvataidetta, joogaa ja kuntosalilla käyntiä.

Vankeinhoito pyrkii tukemaan vankien sosiaalisia suhteita ja sijoitusvankila on usein määritelty lähi-suhteiden perusteella. Eräs aineiston vanki on etääntynyt lähisukulaisistaan, ja arvioija kehottaa tätä toistuvasti ottamaan heihin yhteyttä, minkä vanki lopulta tekeekin. Vankeusaikana myös joidenkin vankien kohdalla todetaan, että suhteet päihteitä käyttäviin ja/tai rikoksia tekeviin tuttaviin ovat vankeusaikana katkolla, ja osa vangeista jopa toivoo muuttoa toiselle paikkakunnalle vapautuessaan päästäkseen eroon negatiivisesta viiteryhmästään.

Suomalaisen yhteiskunnan koulutusmyönteisyydestä kertoo se, että suurella osalla oli vankeusajalle ainakin jonkinlaisia koulutussuunnitelmia, tai sitä vähintäänkin tarjotaan vankeinhoidon puolesta. Moni tutkituista osallistui koulutukseen vankeusaikanaan, vaikka heillä oli jo ikää. Koulutusmyönteisyyden rinnalla huomioidaan kuitenkin myös ikääntyminen seuraavin sanoin:

”On vapautuessaan lähellä eläkeikää, joten ammattiin tähtäävään koulutukseen ei tarvetta.”

10 Yhteenveto

Suomen vankeuslaki ja siihen pohjautuva yksilöllinen rangaistusajan suunnitelma perustuu ajatuksen uusintarikollisuuden ehkäisemisestä. Rangaistusajan suunnitelmia tarkastelemalla tullaan sanoneeksi jotain myös Rikosseuraamuslaitoksen toimien vaikuttavuudesta. Suomalainen vankeinhoitolaitos pyrkii normaalisuusperiaatteeseen, jonka mukaan myös vangille tulee tarjota kaikki yhteiskunnan normaalit palvelut ja etuudet. Yksilön toimijuutta ei tule rajoittaa vankilassakaan tarpeettomasti. Esimerkiksi koulutuksen tarjoaminen ja elämänhallintataitojen parantaminen vankeusaikana nähdään normaalisuusperiaatetta toteuttavana toimintana. Esteenä periaatteen toteutumiselle lieneekin lähinnä kustannuskysymykset.

Aineistoni perusteella kriminaalipoliittinen tavoite uusintarikollisuuden ehkäisystä erilaisten vankien kuntoutusmenetelmien kautta vaikuttaa toteutuvan myös ikääntyvien vankien kohdalla. Jokaiselle rikoksentekijälle tarjotaan vankeusaikana monipuolisesti toimintoja, kuten koulutusta, työtä ja harrastuksia, sekä erilaisia terapiamuotoja kuten päihdekuntoutusta tai vihanhallintaterapiaa henkilön tarpeiden mukaan. Tässä toteutetaan selvästi positiivisen kriminologian lähestymistapaa ja desistanssitutkimusten tuloksia käytännössä. On kuitenkin mahdotonta tämän tutkielman puitteissa mitata näiden toimien lopullista vaikuttavuutta, koska seurantatutkimusta vapautuneiden vankien myöhemmästä elämästä ei ole saatavilla.

30 vuoden aikana Suomen vankimäärä on laskenut huomattavasti lakimuutosten ja normaalisuusperiaatteeseen siirtymisen vuoksi. Kuitenkin nykyisin vankilaan tuomitut ovat tehneet aiempaa vakavampia rikoksia. Myös ikääntyneiden vankien osuus on tuplaantunut Suomen vankiloissa 30 vuoden aikana, vaikka ikääntyneet ovat niissä muihin verrattuna edelleen varsin marginaalinen ryhmä. Ikääntyvien vankien määrä on lisännyt myös vankien sairastavuutta. Miesvangin eliniän odote Suomessa

on vain 55 vuotta, joten oman aineistoni vangit ovat lähes tai jo yli tämän ikäisiä. Siksi on erikoista, että ikä ei ole erityisen pohdinnan arvoinen seikka heidän rangaistusajan suunnitelmissaan.

Ikääntyneet tekevät rikoksia harvemmin kuin nuoremmat. Siksi on mielenkiintoista tarkastella vanhempaa ikäkohorttia, joka on periaatteessa harvinaisuus rikoksentekijänä, etenkin Suomessa. Olisiko heille kohdistettavien uusintarikollisuutta vähentävien toimenpiteiden oltava erilaisia nuoremmista poiketen? Koska en ole tutustunut muiden kuin ikääntyvien vankien rangaistusajan suunnitelmiin, en tiedä millaisia interventioita muille vangeille luodaan. Olisikin hyvä tehdä vertailevaa tutkimusta esimerkiksi siitä, kuinka paljon muiden erityisryhmien kuten naisten ja maahanmuuttajien erityisyyttä tuodaan heidän rangaistusajan suunnitelmissaan esille.

Ensikertalaisuus on Suomen laissa melko harhaanjohtava käsite. Tämän hetkinen ensikertalaisuus vankilassa vaikuttaa kuitenkin myös riski- ja tarvearviossa uusimisriskiin arvioinnissa alentavasti, vaikka henkilö olisi toistuvasti aiemmin tehnyt jopa samankaltaisia rikoksia, jo(i)sta nyt on saanut tuomion.

Useissa rangaistusajan suunnitelmissa arvioija kuvaa, kuinka vangin kanssa on keskusteltu tämän ongelmakohdista. Näitä keskusteluja arvioidaan usein termeillä ”hyvä keskustelu” tai vaihtoehtoisesti todetaan, että keskustelu ”ei edennyt”. Juuri tällaiset kommentit kuvaavat, kuinka vangeille koetetaan luoda omaa ymmärrystä toimintansa ongelmallisuudesta ja ”opettaa” hänelle uudenlaista elämäntapaa, henkilökohtaisen toimijuuden haltuunottoa ja uudelleen koodausta.

Rangaistusajan suunnitelmat kaipaisivat selkeämpää strukturointia. Mielestäni on olennaista esimerkiksi kuntoutusta kohdennettaessa ja uusintarikollisuusriskiä pohdittaessa, millaisista rikoksista henkilö on elämänsä varrella tuomittu, kuinka usein ja missä iässä. Nyt nämä tiedot joko puuttuvat täysin tai ovat hankalasti löydettävissä Ransusta. Etenkin vangin oikeusturvasta puhuttaessa kaikkien tietojen yksiselitteinen ja helppo saatavuus olisi olennaista. Tutkimustyötä tehdessä säännönmukaisuuden puute nousee selkeästi esiin. Koska Ransua käytetään myös virallisessa vankeinhoidollisessa työssä, helpottaisi rakenteen samankaltaisuus myös arvioijan ja muiden työntekijöiden tehtäviä. Tiedot vangin rikoshistoriasta, tämän läheisistä tai ammatillisesta koulutuksesta tulisi löytyä aina samasta paikasta suunnitelmaa suurin piirtein samoin ilmaistuna, jotta tietojen saaminen olisi nopeaa ja yksinkertaista. Nyt tietoa on ripoteltu sinne tänne pitkienkin tekstipätkien sekaan ohimennen mainittuna ja havaittavissa oli jopa tulkinnanvaraisuutta. Säännönmukainen vertailu estyi tässä tutkielmassa joidenkin aihepiirien osalta myös suoranaisen tiedon puutteen vuoksi.

10.1 Ikääntyminen

Merkittävämpänä tuloksena tarkastelemistani 20 rangaistusajan suunnitelmasta voidaan näkökulmani huomioiden todeta, ettei ikää ja ikääntymistä juurikaan käsitellä niissä. Toisaalta hieman yli 50-vuotias ei ole nykyaikana vanhus, vaikka tämän ikäinen vanki jo usein sellaiseksi luokiteltaisiinkin, joten haluttaessa painottaa vangin ikääntymistä vielä selkeämmin tutkimus tulisi kohdistaa vain kaikkein vanhimpiin rikoksenteijöihin. Vaikka tutkimuskirjallisuudessa usein yli 50-vuotias vanki määritellään jo ikääntyneeksi, näin siis ei ainakaan Suomessa käytännössä rangaistusajan suunnitelmiin peilaten ole. Suurin osa aineistoni vangeista vaikutti suhteellisen hyvinvoivalta, eikä heidän ikänsä vaikuttanut olevan pohdinnan arvoinen asia rangaistusajan suunnitelmissa. Ikääntyvän vangin erityislaatuisuus haasteineen ei tule suunnitelmissa ja arvioissa käsitellyksi, sillä korkea ikä ei vaikuta olevan merkittävä pohtimisen aihe vangin ja arvioijan välisissä keskusteluissa.

Olisin ehkä odottanut aineistolta sitä, että rikoksenteijä toisi ikäänsä ja sen aiheuttamia haittoja tai esteitä itse enemmän esille Ransu-keskusteluissaan. Näin kuitenkin oli ainoastaan yhdessä tapauksessa. Vankien ikää oli henkilötietojen puutteen vuoksi myös hankala määrittää täsmällisesti, sillä ikä oli aineiston rajauksessa määritelty ollen yli 50 vuotta, mutta pitkissä tuomioissa rikostapahtuma ja tuomio itsessään on siis saattanut tulla myös tätä nuorempana, koska tuomion annon ja vankeusrangaistuksen alkamisen välissä voi olla vuosiakin aikaa.

Aineistosta voidaan varmuudella päätellä, että vasta vanhemmalla iällä aloitettu rikosura pitää sisällään vakavia rikoksia, aivan kuten aiemmissa tutkimuksissa on todettu. Kaikki ensikertalaisina tuomitut ikääntyneet olivat tämän aineiston mukaan tehneet törkeäksi luokitellun rikoksen tai rikoksia. On myös varsin stereotyyppisesti havaittavissa, että varhemmin aloitettu rikosura on usein johtanut lievemmistä rikoksista vakavampiin. Varsinkin varhain aloitetussa rikosurassa olivat usein mukana päihteet, yleensä ensin alkoholi ja myöhemmin myös huumeet.

Moni rikoksenteijä on tämän aineiston perusteella usein kuitenkin parantanut tapojaan iän myötä, sillä enää päihteet tai karkaaminen ja auktoriteetin vastustaminen eivät ole niin pinnalla, vaan vankeusaikana pyritään esimerkiksi hengellisyyden kautta parannukseen. Tämä on todettu myös positiivisen kriminologian ja desistanssin tutkimuksessa, jossa juuri esim. uskonnollinen herääminen saa rikoksenteijän muuttamaan käyttäytymistään. (Ronel & Elisha 2011.) Positiivisten tekijöiden vahvistaminen ja itsensä toteuttaminen rikoksenteijän elämässä vankeusajan toiminnan kautta auttaa tätä näkemään, että elämässä on muunkinlaista mielihyvää kuin rikosten kautta saavutettu.

Aineistosta on myös selkeästi havaittavissa se kaava, että varhain rikosuransa aloittaneet ovat nyt vanhemmalla iällä syyllistyneet usein henkirikoksiin, kun taas valtaosa iäkkäämmistä ensikertalaisista on tuomittu muun tyyppisistä, vaikkakin lain mukaan vakavista rikoslajeista. Vaikka kaikilla tämän aineiston tekijöistä rikokset ovat vakaviksi luokiteltuja, lieenee yleisen oikeustajun mukaan vakavampaa syyllistyä henkirikoksiin kuin talousrikoksiin.

Henkirikoksesta tuomitut ovat siis tämän aineiston perusteella muita useammin aloittaneet rikosuransa jo kauan sitten, ja osa on edennyt juuri tutkimusten osoittamalla tavalla lievemmistä rikoksista kohti vakavampia. Vain yhden vangin kohdalla puhuttiin suoraan laitostumisesta. Rikoksenteijä oli tässä tapauksessa viettänyt liki puolet elinvuosistaan vankilassa. Aineiston perusteella on myös todennettavissa, että ikääntyviksi määriteltäviä vankeja on Suomessa vähän, sillä omilla haku-kriteereilläni saatiin vain kaikista vuonna 2017 vapautuneista vangeista vain 34 rangaistusajan suunnitelmaa. Mikäli vankeusaikaa ei olisi tutkimuksessani rajattu yli kahteen vuoteen, olisi suunnitelmien määrä toki ollut suurempi.

Ikääntymistä pidetään myös tämän aineiston perusteella virallisestikin rikoksen uusimista vähentävänä tekijänä, kuten useat tutkimukset ovat aiemmin todenneet. Rikosten määrä tyypillisesti vähenee iän myötä saavutettuaan ensin huippunsa varhaisaikuisuudessa, ilmenee tutkimuksissa (Steffensmeier et al. 1989, 819-821, 826; Sampson & Laub 2001, 13). Aineistoni perusteella tämä voi pitää paikkansa, sillä osalla tuomituista oli ollut ennen nykyistä tuomiota jo pitkään taukoa rikosten tekemisestä. Esimerkiksi erään rikoksenteijän suunnitelmassa mainitaan, että ennen nykyistä rikosta hän on ollut 10 vuotta tekemättä rikoksia, vaikka nuoruudessa vankeustuomioita hänellä on useita. Kautta linjan on aineistossa nähtävissä useiden henkilöiden kohdalla persoonallisuuden kehittyminen vankilakertojen myötä toivotumpaan suuntaan, kun esimerkiksi päihteiden käytön kerrotaan vähentyneen aiemmista vankilakerroista, tuomittu myöntää ongelmakohtansa avoimemmin ja hän osallistuu nyt entisen vastentahtoisuuden sijaan mielellään tarjottuihin kuntoutuksiin.

Aineistossa havaituista kehityskuluista voidaan käyttää termiä muutoshetimitaatio. Oma osuus rikoksiin myönnetään, oma toimijuus tunnustetaan ja siten ollaan todennäköisemmin matkalla kohti desistanssia. Näiltä osin voidaan todeta, että ikääntyminen todellakin auttaa desistanssissa – entiseen elämäntapaan joko kyllästytään tai rikoksenteijälle tulee iän myötä niin sanotusti järkeä päähän.

10.2 Desistanssi

Liimataisen et al. (2017) tutkimuksessa rangaistusajan suunnitelmaan oli kirjattu vangeille keskimäärin kolme vankeusajan tavoitetta, jotka olivat yleisimmin päihteisiin ja muihin riippuvuuksiin liittyvät tavoitteet, ajatteluun, asenteisiin ja käyttäytymiseen sekä työllistymiseen tai ns. muihin tavoitteisiin (mm. vapauttamisen valmistelu) liittyvät. Vankilalla ei kuitenkaan aina edes ole mahdollisuutta järjestää Ransun mukaista toimintaa vangille. Tässä aineistossa päihdekuntoutus ja työtoimintaan osallistuminen nousivat aiemman tutkimuksen (Liimatainen et al. 2017, 33-37) tavoin merkittävimiksi vankeusajan tavoitteiksi.

Kaikesta tekemisestä ja kuntoutustoiminnasta huokuu rangaistusajan suunnitelmissa normaalisuuden eetos, kun esimerkiksi liikunnalla ja muilla konkreettisilla harrastuksilla ja/tai kädentaidoilla vankeja pyritään integroimaan muuhun, normaaliksi miellettyyn yhteiskuntaan ja sen toimintoihin. Vanki saa itse kertoa mitkä tervehenkiset asiat ovat olleet hänelle mieluisia elämän varrella, ja näihin toimintoihin häntä ohjataan myös vankeusaikana.

Olisikin ensiarvoisen tärkeää uusintarikollisuuden ehkäisyn ja desistanssin kannalta, että vanki ohjattaisiin myös vapauduttuaan harrastusten ja vastaavien yleisesti hyväksytyjen toimintojen pariin, joista tämä saisi kannustusta positiiviselle toimijuudelleen ja konkreettista tekemistä antamaan sisältöä päiviin. Vankeusaikana ahaa-elämysten tuottaminen vangille esim. terapiaryhmien ja toimintojen avulla on merkittävässä roolissa oman toimijuuden uudelleen rakennuksessa, sillä rikoksenteikijä ei ole ehkä aiemmin edes huomannut olevansa hyvä jossakin tai nauttivansa tiettyntyyppisestä tekemisestä. Vankeusaika on erinomainen tilaisuus kokeilla asioita, joita vapaudessa ei ole ollut mahdollisuus tai joita ei ole tullut edes koskaan ajatelleeksi.

Aineistossa yhdeksällä (45 %) vangeista on jokin peruskoulun jälkeinen ammatillinen koulutus, ja peruskoulu on loppuun käytyä seitsemällä (35 %). Kahden henkilön kohdalla koulutusta ei mainittu aineistossa lainkaan, ja loput kaksi eivät olleet suorittaneet peruskoulua loppuun. Kouluttautuneiden määrä aineistossa on mielestäni hieman yllättävää, sillä usein tutkimuskirjallisuudessa todetaan, että rikoksenteikijöillä koulutustausta, sosiaalinen asema ja ammatillinen ura ovat selvästi huonompia kuin normaaliväestöllä (Kivivuori & Linderborg 2009, 56).

Suomalaisen yhteiskunnan koulutusmyönteisyydestä kertoo se, että suurella osalla oli vankeusajalle ainakin jonkinlaisia koulutussuunnitelmia, tai sitä oli vähintäänkin tarjottu vankeinhoidon puolesta.

Moni tutkituista osallistui koulutukseen vankeusaikanaan, vaikka heillä oli jo ikää. Vankeudessa kaikki tekeminen on varmasti tervetullutta, opintoihin ohjataan ja opastetaan vapautta paremmin, ja kynnys mennä tai päästä koulutukseen on ehkä matalampi. Osassa aineistoa jää ainakin itselleni epäselväksi, onko koulutus tarkoitus järjestää vankeusaikana vai osallistua sellaiseen (myös) vapautumisen jälkeen tai koevapauden aikana. Osalla koulutussuunnitelmat olivat suoraan johonkin tutkintoon tähtääviä, osalla enemmänkin mielekästä kurssimuotoista tekemistä vankeusajalle. Itsenä toteuttaminen on myös eräs desistanssin edellytyksistä, ja mielekkään tekemisen löytyminen vankeusaikana voi motivoida kohti rikoksetonta elämäntapaa.

Suomessa lyhyet tuomiot vaikeuttavat vankien kuntouttamista merkittävästi. Juuri kun vangin kanssa aletaan pääsemään kuntoutuksessa johonkin, saamaan tuloksia aikaan, tämä vapautuu - ja pahimassa tapauksessa palaa vankilaan lähes saman tien uudelleen. Kuntoutusprosessi alkaa tällöin alusta, eikä aitoa parannusta koskaan pääse tapahtumaan.

Jotkut rikosten uusimisriskiä laskevat seikat kuulostavat hieman erikoisilta. Esimerkiksi väkivaltarikollisen kohdalla mainitaan uusimisriskiä laskevan sen, ettei henkilö ole syylistynyt törkeisiin varkauksiin, talousrikollisen kohdalla puolestaan uusimisriskiä laskevaksi tekijäksi mainitaan syyllistymättömyys rattijuopumuksiin. Herättää myös kummastusta maallikkona, että vaikka esim. tehdyssä henkirikoksessa havaitaan suunnitelmallisuutta, todetaan henkilöllä kaiken kaikkiaan yhteenlaskettujen pisteiden perusteella matala uusimisriski. Eli yhdestä arvioidusta osiosta saadut varsin korkeat uusimisriskipisteet ikään kuin katoavat muun pisteytyksen yhteydessä.

Koska vankilakertaisuus on aineistossa usean rikoksen tekijän kohdalla varsin korkea, voidaan tästä tehdä varovainen johtopäätös siitä, että ainakaan vielä 50 ikävuoden paikkeilla ikään liittyvä desistanssi ei tuntuisi suomalaisella miesvangilla toimivan.

10.3 Terveys

Aineiston perusteella voidaan todeta, että pitkän rikosuran elämänsä aikana tehneillä terveydelliset seikat ovat rangaistusajan suunnitelmissa enemmän esillä kuin vähemmän elinaikanaan rikoksia tehneillä. Useilla tutkituilla on mainittu jonkinlaisia fyysisiä terveysongelmia, jotka eivät kuitenkaan välttämättä suoranaisesti liity ikään. Ehkä enemmänkin on nähtävissä, että vankien terveys on kauttaaltaan huonoa. Alkoholin runsasta käyttöä on osalla tuomituista ehtinyt olemaan jo vuosikymmeniä,

joten lienee selvää, että runsaalla käytöllä näin pitkän ajan kuluessa on väistämättä vaikutuksia terveyteen. Ehkä Suomessa vankiterveydenhuolto ja sen käyttäminen on niin erillään vangin muusta arkipäivästä, ettei se löydä tietään rangaistusajan suunnitelmiin.

Ehkä suomalainen julkinen terveydenhuolto on myös osaltaan pitämässä ihmisten perusterveyden kunnossa, sillä verrattuna australialaisiin ja yhdysvaltalaisiin tutkimuksiin tämän aineiston ikääntyvät vangit eivät vaikuta poikkeuksellisen sairailta. Suomalainen lähes ilmainen terveydenhuolto auttaneen myös yhteiskunnassa muutoin huonommin pärjääviä. Myös Joukamaan (2010) tutkimuksessa todettiin, että ikä ei juurikaan ole yhteydessä vankien sairastavuuteen. Päihderiippuvuudet ja persoonallisuushäiriöt ovat kuitenkin vangeilla huomattavasti yleisempiä muuhun väestöön verrattuna, myös maailmanlaajuisesti (esim. Fazel & Danesh 2002). Tämä tulee aineistossa esille varsinkin vankeusajan tavoitteista puhuttaessa.

Toisen henkilön henkeen ja terveyteen kohdentuvat väkivaltarikokset on aineiston perusteella lähes aina tehty päihteiden vaikutuksen alaisena. Tämä sopiikin hyvin yleiseen mielikuvaan ja tutkittuun tietoon (Findikaattori 2019) suomalaisesta rikollisuudesta, sillä hyvin stereotyyppinen kuva suomalaisesta syrjäytyneestä ja alkoholisoituneesta keski-ikäisestä miehestä surmaamassa puolivahingossa humalassa (toisen samanlaisen) miehen saa tästä aineistosta vahvistusta. Vankilassa saatu päihdekuntoutus alentaa merkittävästi uusintarikosriskiä, ja näissä ryhmissä aineiston vangeista kävikin suuri osa. Myös tässä yhteydessä Suomessa annettavat varsin lyhyet vankeustuomiot herättävät pohtimaan, että henkilöä on mahdotonta kuntouttaa vuosikymmeniä jatkuneesta päihteiden väärinkäytöstä kovin lyhyessä ajassa.

Mystisesti kaikki aineiston vangit ovat kuitenkin raitistuneet nyttemmin tuomion aikana. Herääkin epäily, että myös Ransu-keskusteluissa vanki saattaa tuottaa todellisuudesta poikkeavaa puhetta, koska ajattelee arvioijan haluavan kuulla raitistumis- ja parantumistarinoita. Toisaalta päihteitä väärinkäyttävätkin vangit tuntuvat saavan vankeusaikana niin paljon mielekästä tekemistä ja päiväruutiineja, että päihteistä erossa olemisen ei vaikuta vaikealta.

10.4 Sosiaaliset suhteet ja työ

Sampsonin & Laubin tutkimuksessa (2001, 18) todettiin, että sosiaaliset siteet yhteiskunnallisissa laitoksissa kuten työ, perhe ja koulu vähentävät rikollisuutta. Aineistossani näkyi selkeästi kautta linjan se, että vangin sosiaalisia suhteita pyritään ylläpitämään ja parantamaan. Tämä oli aineiston selkeimmin esille nouseva yhteneväisyys, sillä aihetta sivuttiin jokaisessa analysoimassani suunnitelmassa. Sosiaalisten sidosten nähdään olevan selkeästi merkittävimmissä asemassa desistanssin toteutumisessa jokaisen vangin kohdalla. Eräällä vangilla nimenomaan oma perhe toivoo, että rikosten tekeminen nyt päättyisi. Kaikkein merkittävin tekijä muutoshalukkuudessa aineiston perusteella on oma lapsi tai lapsenlapsi. Etäiseksi jääneitä tai sellaisiksi muuttuneita sukulaisuus- ja perhesuhteita pyritään elvyttämään useilla tavoilla, niistä keskustellaan vangin kanssa Ransu-tapaamisissa ja kannustetaan tätä ottamaan yhteyttä läheisiinsä. Perheen ja työn suojelevaa vaikutusta rikollisuuteen ei tästä aineistosta kuitenkaan voida päätellä, sillä valtaosalla tutkituista on joko lähisukulaisia sekä puoliso ja/tai lapsia, joiden kanssa he ovat asuneet tai olleet muutoin paljon tekemisissä jo rikoksen tekemisen aikaan. Toisaalta myös hyvät sosiaaliset vuorovaikutustaidot saatetaan rangaistusajan suunnitelmissa nähdä uusimisriskitekijöinä, jos näitä taitoja on käytetty hyödyksi rikoksentekemisessä esim. manipulointiin.

Työllisyys näyttää olleen elämän varrella suurempaa mm. talousrikoksista tuomionsa saaneilla kuin henkirikoksista tuomituilla. Toisaalta talousrikokset usein liittyvät juuri vaikkapa omaan yritystoimintaan. Yleistyksenä tästä aineistosta voidaan todeta, että syrjäytyneemmät, huonommin kaikilla elämäntilanteilla menestyneet ovat useammin syyllistyneet henkirikoksiin kuin ns. normaalimman elämäntilanteen viettäneet, eli henkirikoksiin syyllistyneiden selkeästi erilainen elämäntilanne on havaittavissa kautta aineiston.

Talousrikokset vaikuttavat tämän aineiston perusteella varsin suunnitelmallisesti toteutetuilta, etenkin jos niitä verrataan usein pikaistuksissaan tehtyihin henkirikoksiin. Tämä vaikuttaa arvioon rikoksentekijän uusimisriskistä, sillä suunnitelmalliset rikokset lisäävät uusimisriskiä spontaaneja tekoja enemmän. Toisaalta pikaistuksissaan esimerkiksi voimakkaassa aggressiotilassa tai vahvasti päihtyneenä tehdyt rikokset oletettavasti korottavat uusimisriskiä, jos tuomittu ei saa vankeusaikanaan tarvitsemaansa, sopivaa päihde- tai vihanhallintakuntoutusta.

11 Pohdintaa

Tulkintani rangaistusajan suunnitelmista riski- ja tarvearvioineen ovat hyvin vahvoja yleistyksiä suppeahkosta aineistosta. Jatkossa olisikin hyvä käydä läpi myös ne ikääntyneiden rangaistusajan suunnitelmat, jotka nyt jäivät analyysini ulkopuolelle. Muita vaihtoehtoja haluttaessa painottaa esimerkiksi ikä- ja desistanssitutkimusta olisivat vertailu samojen henkilöiden aiempien vankilakausien Ransuihin (tai vastaaviin), tai esimerkiksi vertailla nuorten vankien suunnitelmia ikääntyneiden suunnitelmiin. Rangaistusajan suunnitelmien runsaasta aineistosta on mahdollista analysoida lukuisia eri tekijöitä, jotka nyt jäivät oman näkökulmani ulkopuolelle.

Alkuperäinen tutkimussuunnitelmani oli kerätä aineisto haastattelemalla yli 50-vuotiaita, parhaillaan suljetussa vankilassa olevia miesvankeja, sekä mahdollisesti muutamaa heidän kanssaan työskentelevää vankilan henkilöstöstä. Näin olisi saanut vangeilta omakohtaisen kuvauksen siitä, onko ikääntyvällä vangilla haasteita tämän hetkisessä suomalaisessa vankilajärjestelmässä. Pitkän prosessin päätteeksi kuitenkin selvisi, että innokkaita osallistujia ei valitsemastani vankilasta juuri haastatteluihin löytyisi. Koska minulla oli aikaa pro gradun kirjoittamiseen varsin rajallisesti, päätin lennosta vaihtaa aineistoa helpommin saatavilla olevaan sen sijaan että koetan esimerkiksi löytää haastateltavia muista vankiloista. Minulla oli jo aiemmin vankilassa käydessäni herännyt kiinnostus vankilan henkilökunnan mainitsemia rangaistusajan suunnitelmia kohtaan, joten päätin koota aineistoni mahdollisuuksien mukaan niistä.

Kuten jo termi positiivinen kriminologia kertoo, on myös desistanssi voimakkaan optimistisesti painottunut lähestymistapa. Määrittelyt ja tutkimukset uskovat, että rikollinen voi aidosti ja lopullisesti luopua rikollisuudesta ja hänen identiteetinmuutoksensa on pyyteetöntä. Voi kuitenkin olla, että kytyttäessä kuka tahansa vastaisi, että on lopettanut rikosten tekemisen esim. perustettuaan perheen tai saatuaan vankilassa hyvää kuntoutusta, vaikka näin ei todellisuudessa olisikaan. Keskustelin vankien kanssa työskentelevän henkilön kanssa joka totesi, että nuoremmat vangit ajoittain jopa kehuskelevat rikoksillaan, mutta ikääntyneillä käytös on usein päinvastaista. Työntekijän näkemyksen mukaan vanhemmat vangit eivät mielellään puhu teosta, josta ovat saaneet tuomionsa, vaan suorastaan häpeävät sitä. Ainakin tässä mielessä jonkinlainen yhteiskunnan normien sisäistäminen vaikuttaisi toimivan varttuneemmilla rikoksen tekijöillä, jotka ovat ehkä ehtineet ja joutuneet pohtimaan elämänkulkuaan ja tekemisiään nuoria enemmän. Alun perin tutkimusaineistoni piti koostua ikääntyneiden vankien haastatteluista, mutta tutkimuskohteekseni valikoituneen vankilan iäkkäämmät vangit eivät halunneet

osallistua haastatteluihin. Ehkä juuri vankeuden ja rikoksentekijän stigma esti heitä osallistumasta tutkimukseeni.

Käsittelen tässä tutkimuksessa arkaluontoisia, henkilökohtaisia aiheita. Jo ikääntyminen itsessään mielletään usein yksilölle kriisin paikaksi, puhumattakaan rikollisuudesta ja vankeustuomion aiheuttamasta stigmasta. Koko tutkimuksen ajan kaikkien rangaistusajan suunnitelmissa mainittujen henkilöiden, eli vangin, tämän läheisten, mahdollisen uhrin sekä rangaistusajan suunnitelman luoneen työntekijän anonymiteetti tulee säilyttää ja poistaa kaikki viittaukset, joiden perusteella heidän henkilöllisyytensä pystyttäisiin selvittämään. Tämä tehtiin viivaamalla yli kaikki henkilöviittaukset käsin jokaisesta suunnitelmasta ennen niiden muuntamista pdf-muotoon, joten edes minulla nämä eivät ole tiedossa. En käyttänyt tutkimuksessani myöskään minkään sijoitusvankilan nimeä.

Vanki ei ehkä ole ensimmäinen konstruktio, johon ikääntyneet liitetään. Se ikään kuin rikkoo perinteisiä normeja: usein kuulee puhuttavan nuorisorikollisuudesta ja varmasti monen mielikuvissa vanki tai rikollinen on usein miten nuorehko (mies). Ikääntynyt taas on usein mediassa, tutkimuksessa ja arkiajattelussa nimenomaan rikoksen uhri, pelkääjä ja objekti. Rikollinen vanhus rikkoo määreitä siitä, mitä missäkin ikävaiheessa on sopivaa tehdä. Vanhusten ei ehkä kuvitella edes enää kykenevän rikolliseen toimintaan tai haluavan enää väsyneinä rankkaa rikollista uraa. Desistanssi vanhana näyttäytyykin tässä valossa melko itsestään selvältä. Vanhemmilla ihmisillä ajatellaan automaattisesti olevan enemmän viisautta, harkintakykyä ja elämäkokemusta kuin nuoremmilla, ja tämä pitää heidät erossa rikoksista. Ikääntyneellä vangilla tämä ikäroolista poikkeaminen voidaan kokea yhteiskunnan normien rikkomisena vielä vahvemmin kuin nuoremmilla. Kun joudutaan määrittelemään ikääntynyt rikollinen tai vanki, luodaan samalla aivan uudenlainen toimijakategoria, jollaista aiemmin ei ole yhteiskunnassa tunnistettu.

Vankilassa mahdollisesti koetut, ehkä myös ikään liittyvät haasteet saavat nimenomaan ikääntyneen näkemään rikollisen toiminnan ”liian kovan hinnan” desistanssin ajatusten mukaisesti, esim. omien fyysisten rajoitusten konkreettinen kohtaaminen saattaa edistää desistanssia. Jos desistanssi tapahtuu joka tapauksessa väistämättä iän myötä, onko tietyn ikäisiä vankeja aivan turha enää mitenkään kuntouttaa – jos et ole jo kuusikymppisenä automaattisesti kokenut desistanssia, et sitä koekaan, vaikka mitä tehtäisiin? Vanki on aina jostain syystä vanki, hän on todistetusti rikkonut lakia ja on tästä syystä tuomittu rangaistukseen. Joidenkin tutkimusten mukaan juuri ikääntyneiden tekemät rikokset, kuten henki- ja seksuaalirikokset, ovat yleisen oikeustajun ja lakipykälien mielestä vakavimmasta päästä. Myös kaikkein räikeimpiä rikoksia tehneet yksilöt kuitenkin ansaitsevat ihmisarvoisen kohtelun.

Joillekin vankila voi myös olla jo kuin koti, jos ulkopuolella ei odota ketään, tai siellä odottaa ainoastaan asunnottomuus, päihteet ja yksinäisyys. Positiivista kriminologiaa pohdittaessa ei tule unohtaa, että ”On kuitenkin otettava huomioon, että kaikki vangit eivät halua irrottautua rikoksista eivätkä noudattaa vankilan sääntöjä” (Linderborg et al. 2014, 106).

LÄHTEET

Alasuutari, M. (2009) Kasvatusinstituutiot lapsuuden rakentajina. Teoksessa Alanen, Leena & Karila, Kirsti (toim.) Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta. Vastapaino, Tampere, 54–69.

American Civil Liberties Union ACLU (2012) At America's Expense: The Mass Incarceration of the Elderly. American Civil Liberties Union, New York. https://www.aclu.org/files/assets/elderlyprison-report_20120613_1.pdf Viitattu 19.08.2018

Baidawi, S., Turner, S., Trotter, C., Browning, C., Collier, P., O'Connor, D. & Sheehan, R. (2011) Older prisoners - a challenge for Australian corrections. Trends and Issues in Crime and Criminal Justice. Issue 426 (Aug 2011). <https://aic.gov.au/file/6255/download?token=lsX8oriQ> Viitattu 17.05.2018

Baldursson, E. (2000) Prisoners, Prisons and Punishment in Small Societies. Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention, Volume 1, 2000 - Issue 1, Pages 6-15. Published online: 05 Nov 2010.

Blomster, P. & Muiluvuori M.-L. (2011) Rikosseuraamusasiakkaiden määrä ja rakenne 1975–2010. Teoksessa Lavikkala, Raino & Linderborg, Henrik (toim.) Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Acta Poenologica 2/2011. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, Helsinki, 197 – 226.

Chiu, T. (2010) It's About Time: Aging Prisoners, Increasing Costs, and Geriatric Release. Vera Institute of Justice United States of America. <https://www.prisonpolicy.org/scans/vera/Its-about-time-aging-prisoners-increasing-costs-and-geriatric-release.pdf> Viitattu 19.08.2018

Farrall, S. & Calverley, A. (2006) Understanding desistance from crime. Open University Press, Maiden-head, Berkshire, England. <http://www.8-926-145-87-01.ru/wp-content/uploads/2014/12/Stephen-Farrall-Adam-Calverley-Understanding-desistance-from-crime-Crime-and-Justice-20051.pdf> Viitattu 10.06.2018

Fazel S. & Danesh J. (2002) Serious mental disorder in 23000 prisoners: a systematic review of 62 surveys. Lancet 2002: 359, 545–550.

Fellner, J. (2018) Aging Behind Bars: Prison, Punishment, Parole, and Human Rights. Teoksessa Aging in Prison: Reducing Elder Incarceration and Promoting Public Safety. The Center for Justice at Columbia University, 10-14.

http://centerforjustice.columbia.edu/files/2015/10/AgingInPrison_FINAL_web.pdf

Viitattu

20.08.2019

Findikaattori: Vastasyntyneiden elinajanodote 1971-2016. Tilastokeskus 26.10.2018. <https://findikaattori.fi/fi/46>

Findikaattori: Henkirikokset 2019. Tilastokeskus 9.1.2019. <https://findikaattori.fi/fi/97>

Finlex 23.9.2005/767. Vankeuslaki 767/2005. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2005/20050767>

Gordon, T. (2005) Toimijuuden käsitteen dilemmoja. Teoksessa Meurman-Solin, Anneli & Pyysiäinen, Ilkka (toim.) Ihmistieteet tänään. Helsinki: Gaudeamus, 114–130.

Hartoneva, A. (2018) Normaalisuusperiaate 8.2.2018. Kriminaalihuollon tukisäätiö ja Rehellistä elämää –verkosto: Portti vapauteen. <https://www.krits.fi/2018/02/normaalisuusperiaate/>

Heiskala, R. (2000) Toiminta, tapa ja rakenne. Helsinki: Gaudeamus.

Huhtamaa, P. (2011) Rikosseuraamusesimiesten kokemuksia työskentelystä rangaistusajan suunnitelmien tavoitteiden parissa. Tavoitteiden kehittämistarpeet. Laurea-ammattikorkeakoulu. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2011100613546> Viitattu 05.12.2018

Hypén, K. (2004) Vankilasta vuosina 1993-2001 vapautuneet ja vankilaan uudestaan palanneet. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2004. http://rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-risenjulkaisusarja/n39KxWVtv/1-2004_Vankeusrang.uusiminen.pdf Viitattu 02.07.2018

Ihalainen (2011) Yksilö ja integraatio. Teoksessa Lavikkala, Raino & Linderborg, Henrik (toim.) Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Acta Poenologica 2/2011. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, Helsinki, 229 - 233.

Institute for Criminal Policy Research ICPR (2018) World Prison Brief. Birkbeck, University of London. <http://www.prisonstudies.org/> Viitattu 21.05.2018

Joas, H., Knöbl, W. & Skinner, A. (2009) Social Theory: twenty introductory lectures. New York: Cambridge University Press.

Joukamaa, M. ja työryhmä. (2010) Rikosseuraamusasiakkaiden terveys, työkyky ja hoidontarve. Perustulosraportti. http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-risenjulkaisusarja/6AqMACEr8/RISE_1_2010_Rikosseuraamusasiakkaiden_terveys_tyokyky_ja_hoidontarve.pdf Viitattu 30.05.2018

Jyrkämä, J. (2001) Vanheneminen ja vanhuus. Teoksessa Sankari, Anne & Jyrkämä, Jyrki (toim.) Lapsuudesta vanhuuteen: iän sosiologiaa. Vastapaino, Tampere, 267-323.

Kivivuori, J. & Linderborg, H. (2009) Lyhytaikaisvanki - Tutkimus lyhytaikaisvankien elinoloista, elämänkulusta ja rikollisuudesta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 248. Rikosseuraamisviraston julkaisuja 2/2009. http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-risenjulkaisusarja/6AqMErwM2/2_2009_Lyhytaikaisvanki.pdf Viitattu 30.05.2018

Kääriäinen, J. (1994) Seikkailijasta pummiksi: tutkimus rikosurasta ja sosiaalisesta kontrollista. Väitöskirja. Painatuskeskus 1994.

Laine, M. (2005) Kriminologia ja rankaisun sosiologia. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus Acta Poenologica 01/2014. Tietosanoma, Helsinki.

Laine, M. (2011) Rankaisu ja kuntoutus. Teoksessa Lavikkala, Raino & Linderborg, Henrik (toim.) Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Acta Poenologica 2/2011. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, Helsinki, 197 – 226.

Lavikkala, R. (2011) Vaikuttavan rikosseuraamustyön kysymyksiä. Teoksessa Lavikkala, Raino & Linderborg, Henrik (toim.) Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Acta Poenologica 2/2011. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, Helsinki, 197 – 226.

LeBel, T.P., Burnett, R., Maruna, S. & Bushway, S. (2008) The “Chicken and Egg” of Subjective and Social Factors in Desistance from Crime. *European Journal of Criminology* Vol 5, Issue 2, 2008, 131-158.

Lehtinen, A.-R. (2000) *Lasten kesken – lapset toimijoina päiväkodissa*. Tampere: Vastapaino.

Lehtinen, A.-R. (2009) Lasten toiminta, toimintaresurssit ja toimijuus päiväkotiympäristössä. Teoksessa Alanen, Leena & Karila, Kirsti (toim.) *Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta*. Vastapaino, Tampere, 89–114.

Liimatainen, A., Rantala, K., Mäkipää, L. ja Tyni, S. (2017) Porkkanaa ja keppiä - Rangaistusajan suunnitelmat osana vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa. *Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti. Tutkimuksia* 1/2017.

Linderborg, H., Suonio, M. & Lassila, T. (toim). (2014) *Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusalalla*. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2014. http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-risenjulkaisusarja/NdFcArAZr/RISE_1_2014_Sosiaalityo_ja_sosiaalinen_tuki_280214web_version1.3.pdf Viitattu 11.6.2018

Lumme-Sandt, K. (2017) Vanhojen ihmisten haastattelu. Teoksessa Hyvärinen, M., Nikander, P. ja Ruusuvuori, J. *Tutkimushaastattelun käsikirja*, luku 14. Vastapaino, Tampere.

Marin, M. (2001) Tarkastelukulmia ikään ja ikääntymiseen. Teoksessa Sankari, Anne & Jyrkämä, Jyrki (toim.) *Lapsuudesta vanhuuteen: iän sosiologiaa*. Vastapaino, Tampere, 17–48.

Martinson, R. (1974) What works? Questions and answers about prison reform. *The Public Interest*, 22-54 <https://www.gwern.net/docs/sociology/1974-martinson.pdf> Viitattu 5.6.2018

Maschi, T., Morrissey, M. & Leigey, M. (2013) The Case for Human Agency, Well-Being, and Community Reintegration for People Aging in Prison. *A Statewide Case Analysis*. Volume: 19 issue: 3, page(s): 194-210.

McGuire, J. (2004) *Understanding Psychology And Crime: Perspectives on Theory and Action*. McGraw-Hill Education (UK).

McNeill, F. (2012) Counterblast: a Copernican correction for community sentences? The Howard Journal of Criminal Justice, 51 (1), pages 94-99.

Oikeusministeriö (2012) Yhdyskuntaseuraamuksia koskevan lainsäädännön kokonaisuudistus. Lausuntotiivistelmä. Mietintöjä ja lausuntoja 71/2012. http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/76429/omml_71_2012_lausuntotiivistelma_42_s.pdf?sequence=1&isAllowed=y Viitattu 20.8.2018

Potter E., Cashin, A., Chenoweth, L. & Jeon, Y-H (2007) The healthcare of older inmates in the correctional setting. International Journal of Prisoner Health 3(3), pages 204–213. <https://www.emeraldinsight.com/doi/pdfplus/10.1080/17449200701520115> Viitattu 5.6.2018.

Rikosseuraamusalan ohjelmatyön linjaukset (2008) Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja.

Rikosseuraamuslaitos (2010) Rikosseuraamusasiakkaat 1.5.2010. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita. http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-monisteetjaraportit/6C2w4gIIC/2_2010_Rikosseruaamusasiakkaat_01052010.pdf

Rikosseuraamuslaitos (27.9.2013) Vankilat. <http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/toimipaikatjayhteystiedot/vankilat.html>

Rikosseuraamuslaitos (28.06.2016) Henkilöstö. <http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/rikosseuraamuslaitos/henkilosto.html>

Rikosseuraamuslaitos (1.5.2017) Rikosseuraamusasiakkaat 1.5.2017. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita. http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-monisteetjaraportit/2zkbTDcoR/2017-02_Rikosseuraamusasiakkaat_1.5.2017.pdf

Rikosseuraamuslaitos (2017) Arvot ja strategiat. <http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/rikosseuraamuslaitos/arvot.html>

Roberts, S. & Sangoi, L. (2015) Reducing Incarceration and Endless Punishment, and Moving Toward Release and Successful Reentry. Teoksessa Aging in Prison: Reducing Elder Incarceration and Promoting Public Safety. Center for Justice at Columbia University.

Ronel, N. & Elisha, E. (2011) A different perspective: introducing positive criminology. *Int J Offender Ther Comp Criminol.* 2011 Apr. 55(2), pages 305-25. Epub 2010 Jan 26. <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0306624X09357772> Viitattu 5.6.2018.

Ruonavaara, H. (2004) Yhteiskunnan rakenteen näkökulma. Esimerkkinä luokkarakenne. Teoksessa Kantola, Ismo, Koskinen, Keijo & Räsänen, Pekka (toim.) Sosiologisia karttalehtiä. Vastapaino, Tampere, 97–116.

Sampson, R.J. & Laub, J.H. (2001) Understanding Desistance from Crime. *Crime and Justice* 28: 1-69. https://dash.harvard.edu/bitstream/handle/1/3226958/sampson_understandingdesistance.pdf?sequence=4 Viitattu 29.05.2018

Sampson, R.J. & Laub, J.H. (2004) Life-course desisters? Trajectories of Crime among Delinquent Boys followed to Age 70. *Criminology* Vol 41, Nro 3. 2003.

Sankari, A. & Jyrkämä, J. (2001) Esipuhe. Teoksessa Sankari, Anne & Jyrkämä, Jyrki (toim.) Lap-suudesta vanhuuteen: iän sosiologiaa. Vastapaino, Tampere, 7-16.

Seta (2018) Hlbtqi-historiaa Suomessa. <https://seta.fi/historia/> Viitattu 29.05.2018

Sijoittajaysikkötoiminnan käsikirja (2004) Rikosseuraamusalan käsikirjoja 1/2004.

Steffensmeier, D. et al., “Age and the distribution of crime,” *American Journal of Sociology*, 94(4), 803-831 (1989). <https://www.jstor.org/stable/pdf/2780859.pdf?refreqid=excelsior%3Aba1d766fe1af3263e28fab4ef446bff1> Viitattu 29.05.2018

Sterns, A. et al. (2008) The Growing Wave of Older Prisoners: A National Survey of Older Prisoner Health, Mental Health and Programming. *Corrections Today*, Aug. 2008, Vol. 70 Issue 4, pages 70-76.

Suomen virallinen tilasto (SVT): Vangit. ISSN=1798-4335. Helsinki: Tilastokeskus <http://www.stat.fi/til/van/kas.html> Viitattu: 16.5.2018.

Tilastokeskus (2003) Väestön ikääntyminen on suhteellista. https://www.stat.fi/tup/tietoaika/tilaajat/ta_05_03_nieminen.html Viitattu: 16.5.2018.

Tilastoraportti 2017 (THL:n sairastavuusindeksi 2013-2015). <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2017121455839> Viitattu: 17.5.2018.

Tyni, S. & Blomster, P. (2010) Vähentävätkö vankitoiminnot uusintarikollisuutta? Yhteiskuntapolitiikka 77 (2012):6 s. 621-639.

Tyni, S. (2015) Vankeinhoidon vaikuttavuus – Onko kuntoutukselle tilastollisia perusteita? Rikosseuraamuslaitoksen julkaisu 1/2015. http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-risenjulkaisusarja/11CTvAnMd/RISE_1_2015_Vankeinhoidon_vaikuttavuus_-_Onko_kuntoutukselle_tilastollisia_perusteita_Sasu_Tyni_vaitoskirja_net.pdf Viitattu: 21.5.2018.

United Nations, Human Rights. (1957) Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners. <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/TreatmentOfPrisoners.aspx> Viitattu: 16.5.2018.

United Nations UN (2016) World Population Ageing. Department of Economic and Social Affairs, Population Division. New York. https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WPA2017_Highlights.pdf Viitattu 20.08.2019

Viikki-Ripatti, S. (2011) Rikollisuudesta irrottautuminen subjektiivisena kokemuksena. Teoksessa Lavikkala, Raino & Linderborg, Henrik (toim.) Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Acta Poenologica 2/2011. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, Helsinki, 197 – 226.

Ward, T. & Maruna, S. (2007) Rehabilitation. Routledge, USA.

Williams, B. & Abraldes, R. (2007) Growing Older: Challenges of Prison and Reentry for the Aging Population. Teoksessa Greifinger, R.B. (ed.) Public Health Behind Bars: From Prisons to Communities, 56-72. Springer.

Williams, B., Stern, M., Mellow, J., Safer, M. & and Greifinger, R. (2012) Aging in Correctional Custody: Setting a Policy Agenda for Older Prisoner Health Care. American Journal of Public Health. 2012 Aug. 102(8), pages 1475–1481. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3464842/> Viitattu 29.05.2019

Yhdistyneiden kansakuntien vankeinhoidon vähimmäissäännöt, Nelson Mandela –säännöt (2017) Rikosseuraamuslaitos. http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-muut/MZQ5sInI7/Vankeinhoidon_vahimmais_saannot_va776himma776issa776a776nno776t_low.pdf Viitattu 21.05.2018

LIITE 1 Rangaistusajan suunnitelma-pohja

Sukunimi, etunimet

Henkilötunnus

Kotikunta

Vankinumero

Rangaistuslaitoskertaisuus

Rangaistuksen pituus

Rangaistuksen alkamisaika

Suunnitelma perustuu

Rikoksetonta elämäntapaa tukevat tavoitteet ja toteutuminen

Toimintakyky

Uusimisriskitekijät

Vahvuudet

Laitosturvallisuus

Tavoitteiden mukainen toiminta vankilassa

Taloudellinen tilanne, asuminen ja arkipäivän toiminnot

Suunniteltu toiminta

Koulutus ja työllisyys

Suunniteltu toiminta

Sosiaaliset sidokset ja elämäntapa

Suunniteltu toiminta

Alkoholi ja huumeaineet

Suunniteltu toiminta

Ajattelu, käyttäytyminen ja asenteet

Suunniteltu toiminta

Muuta

Suunniteltu toiminta

Laitossijoitukset

Suunniteltu toiminta

Tavoitteiden mukainen ulkopuolinen toiminta

Poistumisluvat

Suunniteltu toiminta

Opinto- ja siviilityöluvut

Suunniteltu toiminta

Muut luvat

Suunniteltu toiminta

Ulkopuolelle sijoitukset

Suunniteltu toiminta

Valvottu koevapaus

Suunniteltu toiminta

Ehdonalainen vapautuminen: _____

Sijoitusvankila: _____

Arviointikeskus

Paikka ja aika _____

Arviointikeskuksen johtaja _____

Paikka ja aika _____

**Erikoissuunnittelija /
Rikosseuraamustyöntekijä**

Paikka ja aika

Vangin allekirjoitus

LIITE 2 Riski- ja tarvearvio-pohja

Sukunimi, etunimet

Henkilötunnus

Kotikunta

Vankinumero

Rangaistuslaitoskertaisuus

Rangaistuksen pituus

Rangaistuksen alkamisaika

Vapautumisaika

Toimintakyky (Terveystietoihin oltava vangin suostumus)

Toiminta ennen sijoituspäätöstä ja sen pohjalta tehdyt arviot

Muuta huomattavaa/lähdeaineisto

Arviointikeskus

Paikka ja aika

Arviointikeskuksen johtaja _____

Erikoissuunnittelija _____

1 Nykyiset rikokset	Pisteet
----------------------------	----------------

1.1 Päärikos ja siitä tuomittu rangaistus	-
--	---

1.2 Sivurikokset	-
-------------------------	---

1.3 Mielentilatutkimuksen tekeminen	
--	--

Kokonaispistemäärä (max 2 pistettä) 1. osioon

Nykyiset rikokset –osion yhteys uusimisriskiin

2 Rikostilanne	Pisteet
-----------------------	----------------

2.1 Rikostapahtumien kuvaus	-
------------------------------------	---

2.2 Haastateltavan ja asiakirjojen rikoskuvauksen eroavaisuudet	-
--	---

2.3 Haastateltavan käsitys teon taustalla vaikuttaneista tekijöistä ja motiiveista	-
---	---

2.4 Tekoon motivoineet tekijät, joista on ollut näyttöä	
--	--

Seksuaalinen motiivi

Rahallinen/taloudellinen motiivi

Päihteiden ongelmakäyttö ja muut riippuvuudet

Tunnetila

Mielenterveyden ongelmat

Kosto, uhkailu tai muu vastaava reagointi

Rasistinen motiivi tai viha tiettyä erityisryhmää kohtaan

Jännityksen haku, elämyshakuisuus

Kaveriryhmän vaikutus

Muu, mikä?

2.5 Vastuunotto rikollisesta teosta

2.6 Tietoisuus teon vaikutuksista ja seurauksista uhrille ja yhteisölle

2.7 Tietoisuus teon taustalla olevista tekijöistä ja motiiveista

2.8 Rikoksen uhrista/kohteesta

-

2.9 Uhrin erityinen puolustuskyvyttömyys

2.10 Uhri tuntematon rikoksentekijälle

2.11 Suora kontakti uhriin/kohteeseen ennen tekoa

2.12 Sama henkilö/kohde toistuvasti tämän rikoksentekijän uhrina/kohteena

2.13 Rikoksenteon malli ja rikosura

-

Kokonaispistemäärä (max 14 pistettä) 2. osioon

Rikostilanne –osion yhteys uusimisriskiin

3 Asuminen ja arkiselviytyminen

Pisteet

3.1 Asumistilanne ennen vankilaan tuloa

Pysyvä oma asunto

Pysyvä vuokra-asunto

Asuntola

Tuettu asuminen, tukiasunto

Tilapäinen asunto

Asunnoton

Muu, mikä?

3.2 Asunnoton tai asunnot lyhytaikaisia / tilapäisiä

3.3 Asunnon tarkoituksenmukaisuus ja sopivuus

3.4 Arkipäivän toiminnoissa selviytyminen

Kokonaispistemäärä (max 6 pistettä) 3. osioon

Asuminen ja arkiselviytyminen –osion yhteys uusimisriskiin

4 Tulot ja talous

Pisteet

4.1 Pääasialliset tulonlähteet ennen vankilaan joutumista

Palkkatulot(omat)

Palkkatulot(puolison/kumppanin, vanhempien

Eläke

Toimeentulotuki

Työttömyyskorvaus

Pimeät tulot, laittomat ansiot

Muu, mikä?

Ei tiedossa

4.2 Taloudellinen tilanne

4.3 Raha-asioiden hoitaminen ja suunnitteleminen

4.4 Raha-asioiden suunnittelun ja budjetoinnin vakavat esteet

Kokonaispistemäärä (max 6 pistettä) 4. osioon

Tulot ja talous –osion yhteys uusimisriskiin

5 Koulutus ja työllisyys

Pisteet

5.1 Työ- tai koulutustilanne ennen vankilaan joutumista

Työssä, missä?

Koulutuksessa, missä?

Työtön

Eläkkeellä

Muu, mikä?

5.2 Koulutustausta

5.3 Peruskoulun suorittaminen

5.4 Lukemiseen, kirjoittamiseen tai laskemiseen liittyvät ongelmat

5.5 Oppimisvaikeutta koskevan testin tulokset ja johtopäätökset

-

5.6 Erityisopetukseen osallistuminen

5.7 Suomen tai ruotsin kielen lisäopetustarve

5.8 Asenne koulutukseen tai harjoitteluun

5.9 Ammatillinen tai muu koulutustarve ja työhön liittyvät taidot

5.10 Työhistoria

5.11 Asenne työhön, työllistymiseen ja työelämän perustaitoihin

5.12 Työnhakuasioiden hoitaminen

Kokonaispistemäärä (max 18 pistettä) 5. osioon

Koulutus ja työllisyys –osion yhteys uusimisriskiin

6 Sosiaaliset sidokset

Pisteet

6.1 Nykyinen suhde läheisiin ja perheenjäseniin (ei puolisoon)

6.2 Nykyinen suhde puolisoon/kumppaniin

6.3 Lähisuhdeväkivalta, tekijä

6.4 Lähisuhdeväkivalta, uhri

6.5 Vanhemmuuden taidot ja vanhemman rooli suhteessa lapseen

6.6 Rikollista käyttäytymistä vahvistava kaveripiiri ja elämäntapa sekä rikollisen toiminnan osuus ajankäytöstä

6.7 Manipuloiva ja hyväksikäyttävä elämäntyyli

6.8 Riskihakuinen käyttäytyminen ja elämäntavan piittaamattomuus

6.9 Ihmissuhteissaan alistuva ja helposti hyväksikäytettävä

Kokonaispistemäärä (max 18 pistettä) 6. osioon

Sosiaaliset sidokset –osion yhteys uusimisriskiin

7 Alkoholin käyttö	Pisteet
---------------------------	----------------

7.1 Alkoholin käytön useus ja käyttötavat

7.2 Alkoholin käyttöön liittynyt lääkkeiden väärinkäyttöä (sekakäyttö) tai korvikkeiden käyttö

7.3 Rikosten teko pääasiassa alkoholin vaikutuksen alaisena tai alkoholin hankkimiseksi

7.4 Väkivaltainen käyttäytyminen alkoholin käytön yhteydessä

7.5 Alkoholin käytön vaikutukset työelämässä, koulutuksessa ja vapaa-aikana

7.6 Alkoholin käytön vaikutukset terveyteen

7.7 Alkoholin käytön vaikutukset perheeseen, parisuhteeseen tai ystävyys-suhteisiin

7.8 Motivaatio hoitaa alkoholiongelmaa vankeusaikana

7.9 Hoitoon/ohjelmaan hakeutuminen

-

Kokonaispistemäärä (max 16 pistettä) 7. osioon

Alkoholin käyttö –osion yhteys uusimisriskiin

8 Huumausaineiden käyttö	Pisteet
---------------------------------	----------------

8.1 Huumausaineiden käytön historia	
--	--

8.2 Pääasiallisesti käytetty huumausaine (tai käytetyt huumausaineet)	-
--	----------

8.3 Pääasiallisesti käytetyn huumausaineen (käytettyjen huumausaineiden) käytön useus	
--	--

8.4 Suonensisäinen käyttö	
----------------------------------	--

8.5 Rikosten teko pääasiassa huumausaineiden alaisena tai huumausaineiden hankkimiseksi	
--	--

8.6 Väkivaltainen käyttäytyminen huumausaineiden käytön yhteydessä	
---	--

8.7 Huumausaineiden käytön vaikutukset työelämässä, koulutuksessa ja vapaa-aikana	
--	--

8.8 Huumausaineiden käytön vaikutukset terveyteen	
--	--

8.9 Huumausaineiden käytön vaikutukset perheeseen, parisuhteeseen tai ystävyssuhteisiin	
--	--

8.10 Motivaatio hoitaa huumausaineongelmaa tai vähentää huumausaineiden käyttöä	
--	--

8.11 Hoitoon/ohjelmaan hakeutuminen	-
--	----------

Kokonaispistemäärä (max 18 pistettä) 8. osioon

Huumausaineiden käyttö –osion yhteys uusimisriskiin

9 Ajattelu ja käyttäytyminen

Pisteet

9.1 Sosiaalisten taitojen ja vuorovaikutustaitojen taso

9.2 Itsehillinnän puute ja impulsiivinen väkivaltaisuus

9.3 Tavoitehakuinen aggressiivinen käytös

9.4 Ongelmallisten elämänalueiden tunnistaminen ja määrittelemine

9.5 Ongelmaratkaisutaidot

9.6 Muiden ihmisten näkökantojen ymmärtäminen

Kokonaispistemäärä (max 12 pistettä) 9. osioon

Ajattelu ja käyttäytyminen –osion yhteys uusimisriskiin

10 Asenteet

Pisteet

10.1 Rikosmyönteiset asenteet

10.2 Vihamieliset asenteet

10.3 Asenne henkilökuntaa ja auktoriteetteja kohtaan

10.4 Asenne ehdonalaivalvontaa kohtaan

10.5 Motivaatio muutoksen aikaansaamiseen ja rikollisesta käyttäytymisestä luopumiseen

Kokonaispistemäärä (max 10 pistettä) 10. osioon

Asenteet –osion yhteys uusimisriskiin